

EESTI KIRJANDUS

1930

N° 3

SISU:

D. PALGI: Eesti romaan 1929. a.

PAUL ARISTE: Nook.

AUGUST PALM: Eesti esimene poliitiline näidend.

AUG. ANNI: Uudiseid soome essee- ja teaduslikust kirjandusest.

A. VAIGLA: J. V. Lehtonen — Victor Hugo.

M. SILLAOTS: Voltaire — Candide ehk Optimism.

ILMAR REIMAN: Passiivsus noorte kotkaste lennus.

A. VAIGLA: Neli kirja noortele.

G. RÄNK: Eesti Rahva Muuseumi juhte.

ED. VIGEL: Aleksander Kurvits — Raamatukogu ja vabaharidustöö.

AUG. VAGA: Botaanika oskussõnastik; H. Riikoja —

J. Veski — Eestikeelseid zooloogilisi oskussõnu.

A. VALDES: Kahe oskussõna selgituseks.

A. MOHRFELDT: Üleskutse.

Lisaks: Eesti raamatute üldnimestik 1929. a. alates,
8. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1930 ASUTATUD 1906. XXIV

Ilmub iga kuu lõpul, number umbes 64 lehekülge, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.

Address: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetus: H. KRUIUS (ajalugu), O. LOORITS (folkloor),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsikirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

J. Raudsepp, Kiiini 1, tel. 3-01.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.

Rakveres: „hiskaubamaja“ Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

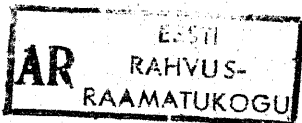
Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga 5 kr., nahkkoites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1906. aastast hinnaga 50 senti number.

Astuge Eesti Kirjanduse Seltsi liikmeks! Liikmemaks 1 kr. aastas, eluaegne 20 krooni ühekordselt. Liikmeksastumise sooviavaldusi võtavad vastu seltsi usaldusmehed (nõudke aadresse) ja seltsi büroo.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine: Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1930

XXIV AASTAKÄIK

№ 3

Eesti romaan 1929. a.¹⁾

Viimaseil aastail on eesti kirjanduses pääsenud valitsema romaan, näidates liiga suurt kasvu. 1925. a. näit. ilmus arvestatavast proosast 3 romaani ja 3 pikemat jutustist, kogusummas 995 lk.; 1926. a. 8 romaani ühes pikemate jutustistega, kokku 1716 lk.; 1927. a. 14, kokku 3502 lk.; 1928. a. 13, kokku 5032 lk.; 1929. a. 16, kokku 5042 lk.

1926. a. ilmus „Tõde ja õigus I“, mis oletatavasti mõjutas pikemate romaanide tekkimist. 1927. a. algavad k.-ü. „Looduse“ romaanivõistlused, mis andsid 1. aastal ligi 1½ tuhat lehekülge uut kirjandust, tõstes romaanide kogumuluatuse eelmise aastaga võrreldes kahekordseks. Need kaks tegurit ühes ajavaimuga tõstsid 1928. a. romaanitoodangut eelmise aastaga võrreldes 75% võrra, ja 1925. aastaga võrreldes on nüüd romaan paisunud 4 aastaga 5-kordseks. 1929. aastal näitab teoste arv veel tõusu, aga lehekülgede kogusumma jääb püsima 1928. a. kõrgusele.

Seda suurt kasvu on täieline põhjus-nimetada vesivõsuliseks, sest et suurema enamiku tasapind on madal. 1929. a. eraldub teistest teravasti A. H. Tammsaare „Tõde ja õigus“ II, olles väärtuselt muust tugevasti pea jao pikem. Õieti võikski rääkida ainult sellest teosest, lisades teiste kohta, et neis leidub palju keskpärast kui ka kõlkalist lugemismaterjali. Nii et nälg sisu järele kestab nagu vareminigi, ja igitahes pole 1929. a. romaanitoodang parem kui 1926. a., mil ilmusid „Tõde ja õigus“ I ning „Jäljetu haud“. Kuid ta pole ka mitte väga halb, sest „Tõde ja õigus“ II on täieline väärtusteos.

Mis puutub käesoleva ülevaate teoste valikusse, siis on siia võetud kõik jutustav proosa, mis pole mitte selgesti novell,

¹⁾ Esitatud Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul 9. märtsil 1930.

nii siis romaanid, kuid nende kõrval ka pikemad üksikjutustised.

A. H. Tammsaare teost „Tõe ja õigus“ II võiks nimetada kõneluste romaaniks: neid on lühikesi ja pikki, tihti lehekülgede kaupa, — valdavalt suurem osa raamatust on jutumärkide vahel. Elu härra Mauruse õppeasutises — see on Indrekule kõnelused ja jälle kõnelused. Nende taga näeme ka tegevust ja visuaalsete piltide vähest maalimist. Kuid need on tabatavad suurel määral läbi kõneluste, milline asjaolu tingib nähtuse, et vähe on tegelaskujusid, mis sugereeritakse plastilise visuaalse kogupildina. Maja, sealset elu ja elanikke ei võeta vaatluse fookusesse piltimaaliva kavatsusega, vaid antakse kuulda tegelaste mõtisklusi ja jutuajamisi ühes nende teotsemistega. Siia koondub Tammsaare romaani pearaskus.

Kui mõtelda tagasi „Tõe ja õiguse“ II osa tegevusele, siis jaatame küll selle alalist jooksu, aga tegevus ise on väheütlev ning sageli anekdootiline. Selles pole tugevat ühendust ega arengut, nagu argipäeva-elus ikka. See on elu askeldus, mis jookseb jõena edasi ajakallakul — pidevalt, kuid mitte rohkem.

Tegevustikus väljenduv oluline sisu koondub kõnelustesse. Kui romaani võtaksime taimena, siis oleksid kõnelused viljakobarad.

Ja tahaksime iseloomustada seda vilja, satume piinliku vajaduse ette: kõige keelepealsem nimetus oleks — lobisemine. Või milleks muuks nimetada pikki tiraade, kus sõnad vulavad nagu vesi rennis — ilma erilise vajaduseta, ilma suurema eesmärgita ja nähtavasti ka ilma suurema mõtteta? Paljusid lugejaid on see viinudki libedale: nähakse pikki kõnelusi, ja kuigi seal on nalja, otsustatakse lõpuks, et venitatud, kergevõitu.

Kõneluste lobisev laad oleneb aga sellest, et püsitakse elulähedasena ja argipäevsena. Ja et hoidutakse tarkusist. Harilikult esinevad kirjanduses kondenseeritud kõnelused: sõnadesse tahetakse panna rasket, löövet mõtet, mis oleks tegelase (ja ka kirjaniku) mõtestiku tipud. A. H. Tammsaare ignoreerib seda literatuurset tarka mõtet, temal on tegu pisi-mõtete ahelatega. Neid võib küll nimetada lobisemiseks, aga siis pole õieti öeldud. Sest Tammsaare tarvitab küll palju sõnu ja mõne rea ulatuses öeldakse tõesti ka üpris vähe raiuvat, kaalukat, kuid pikemas ulatuses avaneb neist kõnelusist palju: tüübid, ajavaim, eriline elufilosoofia.

Elufilosoofia kasvab A. H. Tammsaare romaanis vajaduslikult, paratamatuse sunnil. Indrek satub Vargamäe külapatriarhaalsusest Tartu virilasse ja askeldavasse väikekodanlusse. Vargamäel valitsesid puudus ning hädad ja kui Indrekul juba jaamast peale tuleb kannatada tonkimist teiste poolt, siis Tartu vilets elu pole tema kondile mingi uudis. Mauruse kooli siber ja üldine segadus on otsegu omad asjad. Kuid Indrekul oli Vargamäel perekond, oli seljatugi; siin peab ta alati olema väljas enese eest. See ajab inimese intensiivsemale eluvõitlusele, ja kus käimas elav eluvõitlus, nii väike-suur kui ta ka on, seal võrsub ajudes mõtteid. Kõige pealt oli Indrek Mauruse koolini puhtasüdameline ja õiglane. Siin aga sundis uus ühiskond selga pöörama avameelsusele ja tõenõudmisele. Siis piiras noort poissi Vargamäel igalt poolt usk kõrgemasse olevusse, Jumalasse. Siin aga hakkasid kostma imelikud hääled, mis õhnestasid senise kindluse ja tapsid aegamööda Jumala. Et Indrek, vaimliselt vägagi alaealine poiss, suudaks jääda isikuna püsima, pidi ta seedima kõik need muudatused, mida pakkus Mauruse kool, pidi teadlikumalt suhtuma ellu, pidi pingutama, et leida sobivat eneseteostuse-teed.

A. H. Tammsaare ei esita Indrekut kui väikest filosoofi, kes püüaks leida süsteemi, loogilist selgust jne. Ei, Indrek on oma laadilt vägagi mittefilosoof. Ta ainult võtab vastu teiste filosofoeringuid ja need jätavad temasse jäljed. Ja et kõik kasvaks argipäeva-elu paratamatusest, siis ei esine romaani üldine filosoofia mitte kõrgekskruvituna, süsteemiaetuna, targakstehtuna, vaid see kõik esineb ümbritseva lihtelu mõtteavaldustena. Püsites sel teel jääb romaan realistlikuks pisielu kujutuseks, usutavaks ja sugereerivaks, teiselt poolt peab ta aga palju ruumi andma kõnelustele: seepärast tundub teos venitatuna ja kohati pealiskaudsena. Kui aga pärast mõelda romaani kõike mõttevulinat, siis tuleb küll pooldada, et see suundub kõik ühte punkti, et üleliigset nagu ei olegi.

See ühine punkt on vastus küsimustele: kuidas elada kesk ümbritsevat muutlikku ning äraandlikku askeldust? mida võtta tööks, mida tunnistada valeks? millele anda õigus? Nii siis: kuidas olla, mida pooldada ja uskuda, et võiks elada?

Siit näeme, et „Tõe ja õiguse“ II osa elufilosoofia suundub tegeliku elu keskele. Seal siplev inimvaim püüab leida enesele tasakaalu, tuge ja suunda. See elufilosoofia on väike, algeline, süsteemitu, lahkkõladega, kuid teda tuli ette tuhat, sada ja kümme aastat tagasi, tuleb ette täna ja homme. See-

pärast on A. H. Tammsaare uus romaan eluline ja aktuaalne tänapäevgi, ehk küll tegevusaeg näitab kümneid aastaid minevikku.

A. H. Tammsaare on ignoreerinud tarku süsteeme ja teooriasse suubuvaid mõtteid. Ridade vahelt paistab teoreetisemiste alahindamistki. Tegelased on väikesed surelikud ja nende otsimised ning probleemilahendused on väikesed. Kuid nad on surematud.

On tõesti väärt, et „Tõe ja õiguse“ pikki kõnelusi ei võetaks poole kõrvaga kuulates ja niiviisi neid ainult venitatuks ning tühisteks pidades, vaid loetaks neid täie tähelepanuga. Siis kaovad ka paljud etteheited. Kuid kahtlemata oleks võinud autor olla kitsim kõnelustest, mis oleks teinud teost koondatumaks.

Püsima jääb üks etteheide: kõnelused on kõik ühte laadi. Igatahes oleks muutunud teos võrratult mitmekesisemaks, kui tüüpidel oleks karakterne jutt. Siis oleks romaani raskus langenud tüüpide kujutamisele. Nüüd aga koondab ühte laadi jutt peamise tähelepanu elufilosoofilistele teemadele ja raskusepunkt langeb siia. Nii siis on romaan praegusel kujul saavutanud selle läbi sisulist tervikut ja ühtlasemat ideede arengut ning koondumist. Järelikult võib selle etteheite teha autorile. Kuid ometi peab tunnistama, et praegune olukord on ka põhjendatud ja ei saa seda tunnistada lausa paheks ega veaks.

Romaani praegune raskusepunkt ühendab teose II osa esimesega: ka seal pinguldusid elusuhtumuse ja eneseteostuse otsingud. Ja kogusummas on „Tõde ja õigus“ tugev ideeromaan.

Olustiku ja tüüpide kujutusele on II osas pühendatud vähem otsest tähelepanu kui esimeses, kuid tulemused pole ometi vähemad.

II osa tegevusväljaks on härra Mauruse esimese järgu õppeasutis. Siin on autor näinud elu drastilisemast ja koomilisemast küljest, kuna paljugi jääb üldse väljapoole vaatlusvälja. Nii näit. pole peaaegu mingit tähelepanu osutatud positiivsemaile õpetajaile, nõnda et jääb küsitavaks, kas neid oligi. Edasi pole käsitletud positiivseid nähtusi õppetegevuses, ainult vihjamisi riivatakse klassitegevust jne. Näeme aga internaadi elu veidraid avaldusi, mis tihti paisuvad pahvatava koomikani (nagu luige-Goethe-Schilleri häving lahingus). Muidugi avanes huvitavate kõneluste võimalus ainult siit kan-

dist, kuna kesisem õppetegevus ja kesisemad õpetajad-õpilased ei sisaldanud palju huvitavat.

Teiselt poolt seletab seda laadi ainevaliku Mauruse koolist nähtavasti juba mälu: „Tõde ja õigus“ on memuaariline, ja on selge, et seda laadi teoses kajastuvad kõige pealt drastilisemad nähtused.

Mis puutub A. H. Tammsaare memuaarilise romaani täpsusse, siis tõestavad seda eriuurimus ja tulevik. Praegu on küllalt sellest, kui arvestame kaasaegsete kinnitust, et autor on rääkinud tõelisest Hugo Treffneri gümnaasiumist Emajõe kaldal ja et autori suhtes on romaan suurel määral autobiograafiline.

Võrreldes A. H. Tammsaare koolimemuaare O. Luts'u omadega selgub, et need on sootuks erinevat laadi: teine jälgib sündmustikku ja areneb kinofilmina, kuna Tammsaare memuaarid on kaalukad mõtteist, mis on välja kasvanud koolielust. Lutsul on seiklused, Tammsaarel elufilosoofia.

Peale H. Treffneri gümnaasiumi olude on autor tabanud toleaegsete „Eesti meeste“ vaimu. Neid esindavad direktor Maurus ja Mäeberg. Veretu isamaalsus, kitsas silmaring rahva ja politika ulatuses, õõnsad, kulunud sõnad, väline ohvimeelsus, tegude ahtrus — need iseloomustavad viimseid ärkusaja verevaeseid mohikaanlasi.

Isegi kirjanduselust saame tähelepanekuid, — on ju kurnis pikalt kirjeldatud luuletamist poiste hulgas.

Tüüpidest on kõige võimsamaks kasvanud direktor Maurus. Autor suhtub temasse kahte viisi — alahindavalt, karikeerivalt ja teiselt poolt tunnustavalt. Karikeeriv joon on ses romaanis väga tugev. Alguses jääb peaaegu üllatunult vahetima Mauruse kuju, arvates seda haruldaseks karikatuuriks: tema raha-ahnitsemine ja oma kooli ning isiku allakriipsutamine on ju naeruväärne. Siis aga hakkab see kuju kasvama ja mitmekesistuma. Ta saab elavaks isikuks. Ja kui lõpetad lugemise, tunned ehk, et see mees väärib suurt tunnustamist. Teda laidad, kuid tunned ka sümpaatiat.

Erilist tähelepanu väärib, et Mauruse kuju kasvab peamiselt ta kõnelustest. On siis arusaadav, et me teda ei näe viisuaalse pildina selgesti ilma erilise koondamiseta, konstrueerimiseta, vaid et tunnetame teda mitmekesiselt ja kogusummas elavana ning plastilisena.

Õpilaste ja õpetajate tüübid on haaratud üksikute drastiliste joontega. Nende kõikide suhtes tuleb võtta arvesse, et

siin on kujundamises nähtavasti tugevasti mõju avaldanud memuaariline element.

Romaani peategelane Indrek ei saa kaugeltki nii luuks-lihaks kui Maurus. Ta jääb ideede vastuvõtjana ning seeditajana ise osalt ka mingiks ideeks. Tema elu värvikam osa on südame-elu avaldused Ramilda, Molli ja Tiina suunas. Nooruki südame-elu esimesed liigutused ja areng täisealiseks on esitatud Tammsaare poolt omalaadselt ja meeldejäädvalt.

Naistest on tegelikult kaalu küll ainult Ramildal ja Tiinal. Tiina hing kätkeb endas sügavusi, kuhu nähtavasti suubuvad mitmedki autori mõtted. Nimelt on suurem osa tegelasi autoril võetud alahindava huumoriga. See juhtiv osa kujutatud ühiskonnast on üsna tühine, silmapilgule elav, kaduv. Need on eluaskelduste kehastised. Kuid elus on ka seda, mis tahes-tahtmata kisub kaasa, mida peab pooldama. See elu südameosa teiste hulgas on Tiina: jalutu tütarlaps, kes ei upu väiklustesse, vaid kes tunneb ja näeb rohkem kui paljud teised. Ja see elusüda pingutub saada tugevaks, tegevusevõimeliseks, ja imekombel, kuid põhjendatult ta saabki nii kaugele. Selles peitub romaani optimistlikum heli. See laseb koguni paralleele tõmmata toleaeegse eluga üldse. Kas polnud elu siis samuti äbarik kui alaealine Tiina? Kas polnud tal tahet saada tegevusevõimeliseks? Ja kas ta ei saanud? Ei ütle, et see oleks kavatsetud ja tahtlik paralleel, aga seda paralleeli võib tõmmata, ja mõlemiti on ta optimistlik ning elamaõhutav.

Üldiselt on ju „Tõde ja õigus“ II kaunis troostitu, kuid Indrek rabeleb sellest läbi ja lõpetab julge akordiga, Tiina saatust kõlab sellele kaasa, nii et kokkuvõttes on „Tõde ja õigus“ II optimistlik ja elujaatav teos ning ületab ses mõttes esimese osa. Tugevasti suurendab seda põhilist optimismi autori arusaav huumor. Elu on ikka igal pool veidrustega; sellest aru saada tähendab muiata ja ühtlasi ka üle olla ning leppida.

Kõigele näilisele laialivalgvusele vaatamata on „Tõde ja õigus“ II terviklik teos. Seda tingivad elufilosoofiliste mõtete koondumine Indreku ümber ja siis Indreku arengu üks lõpetatud faas. Vargamäelt tuleb ta küla vaadete ja traditsioonide võsuna, kolkalapsena, kes kaotab enda juba Tartu väikesel ning unisel jaamaesiselgi. Romaani lõpus aga on Indrek jõudnud iseseisva ellusuhtumiseni; ta vaated pole küll süsteemis ega kuigivõrt arenenud, kuid ta vaimline mina on tugevnenud iseseisvalt otsustavaks ja teotsevaks. Kolkalaps

on kadunud, saabunud on elus rabelev algeline linna-intelligent. Seepärast ei jää lugeja II osa lõpetades ootama kolmandat: see võiks ju tulla, kuid ta pole paratamatu, milline tunne aga oli I osa lõpetamisel. Ent kui kokku võtta teose I ja II osa, tundub küll paratamatusena, et autor külaelu romaanile ja haridusarengus täisealiseks saamise romaanile lasseb järgneda Indreku täisealisena teotsemise romaani.

Olen juba märkinud „Tõe ja õiguse“ I ja II osa vahel kokkupuutepunkte ja erinevusi. Lõpuks veel üks võrdlusjoon. „Tõde ja õigus“ I haaras oma sisulise suurusega ja tundesoojusega, mis temas peitus: külaelust kerkis lugeja mõttekujustesse monumentaalne pilt. II osal puudub seda laadi haaravus. See on mõtterikas ja elufilosoofilisest vaatevinklist huvitav labürint, kuid tal puudub aine suurejoonelisus. Kõik on väiklane, viril. Ning miski ei ärata hoogsat poolehoidu. Inimes-elu südame hellel avaldis on jalutu Tiina. Siitpoolsed episoodid on ka kõige siirameelsemad ja soojemad linnaelus. Kui aga Indrek saab maale, siis puhub taas vastu elu kaunidus isegi väikluses ja viletsuses. Mõtlen Indreku ja ta õe pahurdumist särgiriide pärast, mis iseenesest väiklane eluavaldis, aga ta lahendus üleval viisil: avanes südamete looduspäpselik puhtus ja puhastav ning ülendav jõud.

Kuigi II osa on kõnelustes liigselt pikaldane, oli I osa väljatöötuselt märksa logisavam, ja ometi oli ta haaravam. I osa oli tunneterikkam, II on mõtterikkam.

Ehk küll A. H. Tammsaare romaani tegevus hargneb mõnikümne aastat tagasi minevikus, on ta ometi aktuaalne ka tänapäeval; õigust öelda, A. H. Tammsaare mõtlebki siin mitmes kohas otse tänapäeva olukorras. Isiku elamise probleeme realistlikus käsitluses ja praegusel ajal on veel mõnes teises romaanis, kõige pealt R. Rohu „Naudingus“, „Ajas“ ja E. Saks'a „Kodutus“.

Richard Roht on täis pessimismi ja protestivaimu tänapäeva-elu vastu. Tal on hea tahtmine. Sest tehtud ja pealiskaudse optimismina kõlab väide paljude suust, et miks laita ja alaväärtuslikku leida praeguses elus, kuna eilne pole olnud parem tänasest nii moraali kui muuski mõttes. See lahja optimismi surrogaat leiab, et kõik võib minna edasi, nagu ta on, et on küll üht ja teist viga, kuid egas sellepärast maksa tõsta hädakisa. Meie korraldamatus, otsivas, traditsioonivaeses, kõhtukummardavas, vaeses ja tõusiklikus seltskonnas asjad ikkagi päris korras ja elujõulised ei ole. Salgamatult on meie ajal palju ürglikku elujõudu ja palju tu-

levikku, kuid olevikuhuone on ometi savist ja lauaotstest ehitis. Seepärast oleks üsna naelapead tabav, kui sisemise hingetulega ülendaks mõni kirjanik selle rabavaks protestiks. Rohul on olnud mitme romaani ulatuses seda head tahtmist, aga tulemused on lahjad, ning mida samm edasi, seda sogasemaks muutuvad nad.

„N a u d i n g u s“ juhib Roht vihase löögi mõistmatu elumaitsmise vastu. Autor näeb, et Eestis elab jõukam kiht, võiks ütleda ka jõukam intelligents, naudingule, püüdes järele jõuda muu maailma rikkale kihile. Selle meie pisielu elumaitsmiskihi võtavad omakorda eeskujuks kooliplikad, alevipürjerid, põlvepikkused lapsed jne. Tulemuseks: madalate seksuaal- ja kõhuhjade rahuldamine, uhkeldav rõivastis, suurlinnalised tegumoed, üle jõu elamine.

„Naudingus“ puudutatakse palju labaseid eluavaldusi. Kui arvestada raamatu ideed, oleksid need inetuselaigud teose otstarvetele küll kahjulikud: protesti ja puhastamise asemel võib ta ergutada katsetamisele teha sama, ainult osavamiini kui Alli Priimägi. Nii et Roht oleks võinud olla „naudingu“-piltidega tagasihoidlikum.

Ometi on Rohul ses raamatus mõningad isikud, kes on joonistatud küll drastiliselt, kuid siiski isikupärase ja elusa joonega. Nimelt kelner Uuksman, asunik August Ots, osalt ka Alli ise jne. Rohu kõrgemeelne kangelane on sedapuhku inglane (kas vihjamiseks, et meil kõik praht?), kuid tema õilistatud kuju muutub selle suure õilsuse all elutuks maskiks, nagu Rohul ikka.

„A j a s“ on ühinenud Rohu viimaste romaanide elementide: on küla mühakas jõud Kriuka Kusta ja metsad põldudega, kuid teiselt poolt ka linna erandlikult rikutud kerge-meelsus ja ühepäeva-elu. „Kurgsoo“ element on ühinenud „Naudingu“ elementiga, viimane on mädandanud esimese ja koos ei sünnita nad protestihapet, mis ajaks lugejale judinad selga.

Roht on haaranud laialt nagu varemaltki: tsentrumis linnatüübid Dagi-Dreverk, lisana talurentnik Kusta Soojaga, pops Kristjan Annaga, siis veel Dagi perekond. See laialthaaramine on ideeliselt põhjendatud sellega, et Roht süüdistab kogu tänapäevast ühiskonda. Jutustamisviis on tal aga kerge, ruttav, pealiskaudne, vestev. Sellega ta jõuab riivata küsimuste latvu — ja ongi lõpp. Eelmisis romaanis, muu seas ka „Naudingus“, on sama hõre jutustamisviis, kuid küsimused

ja tüübid on rohkem koondatud; nii tabatakse ka rohkem märki. Sealgi tuli löök nõrk, mis rääkida sellest veel „Ajas“.

„Aega“ ei suuda Roht teha sisult veenvaks. Näit. on üsna arusaamatu Sooja. Tõsi on, et nõudlik naine võib edutus tööhigistamises minna nii tujukaks, kuid Soojat tunneme kui praktilist, asjaolusid arvestavat, nupukat naist. Kuidas ta võis nartsuks muutuda, seda Roht ei näita. Ning lugejale tundub see liialdusena, viriseva ühekülgsusena. Nii on kõikjal teiselgi.

Sellele pinnapealsusele tulevad lisaks Dreverki kunstirüütli veidrused. Ta ei oska näit. muidu jääda autogi alla, kui istub tee äärde, sirutab jalad üle rõõbaste, teeb seda kõike kunstnikuhingelise hajameelsusega romantika nimel, unistab siis seal öösi, kuni auto ei saa muidu, kui sõidab jalust üle. Selle tühise veidrusena algab Dreverk oma käiku romaanis ja ei saa, ei saagi hinge sisse: jääb ainult suuks, kes räägib targutusi.

Muidugi on Rohul väljendatud rida vaateid, kuid nende kohta ei saa tõesti võtta sõna, sest et nad on oma ühekülgsuseski poolikud. Üldmuljena jääb püsima nurin, et praegune aeg on nagu kaartidest maja: kuidagi libiseb üks paigast — järgnevad teised robinal. Eriti püsimatut ja isiklikku on naine: kõik käib selle järele, kuidas käivad tal tujud ja himud, kindlust pole milleski. Kogusummas pole isegi kannatust, isegi valu ei teki sellest tühjast olemisest.

Tugevas käsitluses oleks võinud see ehk rabada, ent praegune romaan ei taba rohkem kui ajaleheartikli hädaldamine. Igatahes areneb triloogia „Kurgsoo-Maa-Aeg“ lamestuvalt ja viimane on nõrgem kui esimesed.

Nii „Naudingus“, „Ajas“ kui eelmisiski tõis valitseb tendents. Oma tendentsi ei tõesta Roht psühholoogilise kujundamise kaudu, vaid mõtteväätluse teel, mis kohati areneb tüütavaiks moraalijutlusiks. Rohu väited ei põhjene aga läbituntud ega -mõeldud tähelepanekumaterjalil, vaid haaratakse kinni erandnähtustest, üldistatakse ning asutakse närvlikult süüdistama, ilma et suudetaks midagi tõestada. See kõlab umbes nagu hädaldamine kuulujuttude põhjal.

Kui Roht oma ühekülgsed väited põhjendaks, kuigi ühekülgselt, kuid laiemini ja tugevamini, siis võiks see mõjuda terava protestinagi. Et aga Roht jutustab pinnapealselt, kergelt, ajakirjandusliku ruttamisega, siis muutuvad tema viimased raamatud väheütlevaiks. Tahtmist on, kuid tegu tuleb väike. Ainus voores, et nad näitavad näpuga tänapäeva-elu olulistele küsimustele ja ergutavad ehk seisukohta võtma.

Seda viimastki võimalust halvab Rohu jeremiaadlik pessimism: kõik aina laguneb, kõik on ei midagi, puruneb seegi, millesse uskus autor varemäis romaanis, ning puruneb usumatult kergesti.

Rahulikunalt ja kitsamalt asub elamisprobleemi juurde Edgar Saks'a „Kodutu“. Ta piirdub talutüdruku hingeelu vaatlusega, jälgides oludesunnilist arengut haigla-seks vanapiigaks. Alma on normaalne ja elujõuline tüdruk. Ta on ainult üksik, omaette, passiivne, eneseuhke ja naisena tagasihoidlik. Olud on ümberringi hädaohtlikud: isa-venna majanduslik ahnitsemine, hoolimatus, egoistlikkus, siis teiste pilge ja tegudega riivamine annavad Alma loomupärasele passiivsusele ja omaette-olemisele hädaohtliku suuna: need omadused suurenevad, lisandub paratamatult närvlikkust, ja varsti on kuivanud ning kõdunenud niidid, mis ühendavad isikut ümbruskonnaga. Jõud hakkab kahanema ja peagi on Alma sellises seisundis, et teised tunnevad end olevat õigus-tatud teda alahindama ja ignoreerima. Inimene kängub seltskondlikult, vaimliselt ja kehaliselt.

Neurasteenilise vanatüdruku kasvamist elujõulisest talu-tüdrukust ei võta autor sügavama analüüsi alla, vaid ainult kirjeldab asjade käiku. Selle ülesande on autor täitnud tähelepanuväärivalt. Uskumapanevalt ja vaikselt-kaasakiskuvalt on ta suutnud kujundada üldise arengu, jäädes ise kogu aeg erapooletu vaatele ja distantsile ja mitte kunstlikult asju suureks puhudes. Alma passiivsus võiks näiteks loogiliselt mõeldes äratada kahtlusi, kuid teoses esineb see täiesti usutavalt.

Tulemuseks osutub tüüp, millele on antud elu lihtsate ja väliste joontega. Elamisprobleem on saanud omamoodi lahenduse Alma äpardumises, ja see on ühiskonnas arvestatav nähtus.

Isegi siis, kui Alma tüüp oleks elust kopeeritud, väärib romaan tähelepanu; ühtlasi oleks nähtuse käsitus seda tõelisem ja paikapidavam.

Kui tunnustada ja hinnata autori kirjeldava kujundamise oskust, siis ometi ei saa „Kodutu“ pidada eriti tüsedaks teoseks. Ta jääb oma kirjeldava laadiga pinnaliseks — on küll kujundamisoskust, kuid sisu on liiaks vähe, et anda romaanile raskemat kaalu. Muu seas on kirjeldamises puudulikuks jäänud teenijatüdruku Miina teguviisi motiveering.

Samuti on sõnastus ilma eriliste isikupärasusteta ja tiheduseta, püüdes kogu aeg keskmisel tasapinnal ja omades seejuures mõningaid pahesid. Olulisem neist on dissonants-

likud väljendused. Seda eriti võrdluse alal: need on tihti karvupidi lausesse kistud. Näit. 48 lk. Räägitakse kahe hariliku maainimese kõndimisest, siis: „Nad seisavad seal kui raidkujud keset teisi kujusid, milleks on ümberringi laiakroonilisi päid sirutavad puud“, ja pisut allpool: „Nad vajuvad nagisevasse tooli kui kaks korraga vette langevat kivi ja vaikivad; ainult hingamine on kui aeglased virvendused veel — kuid ehk vaikib seegi...“

Siis mis on teosel vilets, see on lõpp. Tarvis oli kuidagi lõpetada, autor on selle ka siis välja pingutanud, kuid see pole kooskõlas muuga. Päril lõpus on huvitav veel järgmine asjaolu. Autori käes on lõpp kujunenud nii, et Alma oleks pidanud õnnelikuks saada abielus. Kartes seda inglislikku „happy end“i“ lõi autor äkitselt takka üles, paiskas kõik teisiti ja laseb Alma vanapiigana jääda inimkonda teenima. Lõpp on halb, sellepärast pole aga veel kõik halb.

Neli senikäsiteldud raamatut lahendavad elamisprobleemi, haarates seda üsna lähedalt. Kõige kitsama vaatlusväljaga on neist Edgar Saks. Tema aine väärtus on siiski lai, nii et teose kitsus ei anna veel end tunda.

Märksa erandlikumad ja kitsamad on Morn, Krusten ja Kurlents.

Reed Morn'i „Kastreeritud elu“ paigutab mehe vanglasse, ühtlasi ei ole see mees mingi harilik karistatava tüüp, vaid meie aja intelligendi tüüp. Arvestades, et vanglaelu ei kirjeldata siin omaette otstarbega, vaid ainult niipalju, kuivõrt ta moodustab peavarju Reed Morni uuele andekale parasiidile, näeme aine olevat asetatud erandlikult, kitsalt: tegevusväli on erandlik ning kitsas ja samuti ka peategelase elu.

Raamatu põhjaks ja otstarbeks on Andreas Orpuse tüüp, kes on kaastundest teise isiku vastu tapnud kolmanda. Kui Morn'il oli enne andekas parasiit, siis jätkab see kirjandusekangelane oma elu seski raamatus. Ainult et Orpust võiks nimetada haritud parasiidiks: tal on ajud elavamad kui paljudel teistel, ta mõtleb palju, tal on arenenud siseelu, kuid seejuures on ta siiski üleliigne inimene. Orpuse teeb üleliigseks ennast täis olek ja hüperkritisism. Iga asja, mis tast väljaspool, võtab ta alahindavalt ja leiab vigu. Ta ei saa teistega kaasa elada. Nii on sidemed teistega habrastunud, nad muutuvad tolmuks, mis võivad ainult hõõruda ja segada. Atröfeerub elutunne. Oma vaimus tunneb haritud parasiit Orpus enese olevat kõrgemal muust, ta võtab mõõdupuuks ainult ennast ja elab seepärast „omaenda

‘elu epigoonina‘ (210. lk.). Kui nüüd Orpus oleks mõistlik olevus, siis ta ei nõuaks midagi teistelt, oleks eneses enesega ja enese abil; ta jätaks teised rahule. Kuid siin tuleb avalikuks eriti tema parasiidiloomus: ikka närida teisi, ikka tarvitada teisi oma vaimlise mäletsemise toiduks ja sellest ise mitte midagi produtseerida. Ka „Kodutu“ Alma kujuneb üleliigseks, aga ta ei esinda kaugeltki parasiiditüüpi.

Olemuselt on see haritud parasiit kahjulik tüüp: ideelistel põhjustel õõnestab ta oma elu ja selle kaudu ka teiste elu. Kahjulik on ta sellepärast, et kisub ainult maha ja ei suuda midagi üles ehitada. Ka halba olukorda on patt ja rumalus ainult maha kiskuda, sest nii saab kõik võimatuks, kuna muidu ehk sellest halvastki elust võrsuks midagi. Isegi sõnnikust võrsub hinnatavaid asju, tarvis on ainult selleks vastavat olukorda — tarvis on viia ta põllule. Orpus aga kisub selle asemel hoonegi sõnnikusse puruks, sest et temale tundub pahu lõhnu. Ja milleks peab ta välja minema hoonest? Parem juba hoone maha.

Kuid autor (ja temaga paljud teised) keeravad selle haritud parasiidi kangelaseks: ta on teise pärast sattunud vanglasse, kaitseb seal nõrgemaid ja — peaasi — ta kannatab teiste pärast. Reed Morn näitab juba isegi, et isikud, keda Orpus on kaitsenud, pole sest eriti õnnelikud (92. lk.). Ning see on ka tegelikult õigus; sest pole määrav väline ülekohtu kest, vaid selle põhjused, sisemine olund ja tulemused.

Reed Morn aga läheb veel kaugemale: ta teeb selle pahakspanu uueks põhjuseks, mis peab suurendama tema õilsa kannataja oreooli.

Ühe sõnaga: on ekslik arvata, et aher teiste eest kannatamine on mingi positiivne külg. Ilma selleta areneks elu igatahes jõudsamini ja ühtlasemini.

Sama oreooli teenimine on ka Orpuse vanglasse paigutamise. On ju isikuid, kes peavad vooruseks nutta ning kaasa tunda vangile. Neil keelil mängibki Reed Morn: tema Andreas on süütult vangis, mõteldagu!

Raamatus on vanglaelu otsitud tagaseinaks, et suurendada mõju. Seda tõestab tõsiasi, et kuigi vanglaelu on mittemeti püütud kirjeldada, on see täiesti intellektuaalne, „tehtud“. Ta võib olla ju asjatundlik, kuid teatud, mitte aga tuntud.

Andreas Orpuse kiuslemine eluga väljendub tema mõtisklemises. Tõsi, „Kastreerit elu“ on mõtterikas raamat. Kuid need mõtisklused ei sünnita võimsamaid tulipunkte:

viljatult torkavad siia ja sinna, tõmbuvad trotslikult enesesse, on küll arenenud, kuid elujõuetud. Palju on küll aju tegevust ning ka igatsemist suurema elu järele, kuid elatakse vähe.

Et pole mõtete tulipunkte, pole eesmärke, kuhu püütaks välja sisemise tulega, siis on teos väga ja väga staatiline. Liikumatud on isegi kaklusekohad (vrd. 163. lk.).

Sisulist liikumatust suurendab sõnastuse raske omapärasus. Ei rahulda see, mis on tuntud, vaid otsitakse uusi võimalusi sõnajärjestuses jne. Nagu Joh. Aavik on rõhutanud ¹⁾, on R. Mornil ka keeleuuenduse seisukohalt palju vigu ning ebasoovitavusi. Ent ühte peab kinnitama: R. Morni raamatu keel on teistega võrreldes märgatavalt tihe ja arenenud. Üldine intelligentsus, mõtterohkus ja tihedus teevad „Kastreerit elu“ erinevaks teistest, kuigi sisuliselt on see üsna „kastreerit“ teos ja sisaldab vähem elu kui „Andekas parasiit“. Seal kasvas teos välja tõelisusest, siin aga spekulereeritakse tõenäolisega. Muu seas paljastab spekulatiivset töö laadi väljendus 64. lk., kus mehi saunas kirjeldatakse sõnadega: „aga ta rinnad“ jne. Naisautor kirjeldab meest sõnadega, mis kohased naise kirjeldamiseks, tähendab, lähedal on tal naine, kuid tahab kujutada meest. Samuti on palju intelligentsust lihtsate inimeste dialoogides, mis sarnanevad Orpuse kõnelustega.

Veel kitsam on Ernst Krusten'i „Mineviku ja hil“. Krusteni energia ja and avalduvad üksikute laengutena: mõne lehekülje ulatuses loob ta episoodi või tüübi-kirjelduse, millest võib päriselt rõõmu tunda. Kõige pealt elustab tema sõnu iroonia. Ta sümpaatiad pole tõusikluse, härrasmeeste jne. päralt: kui on juhust, torkab ta neid. Aga seda teeb ta kiiresti, mitte väga kurjasti ja teatava välise efektiga (näit. 66. lk.). Krusteni iroonia ei kasva lainena, vaid ta pillub külmi sädemeid mõne rea ulatuses. Selle nähtusega käib kaasas autori oskus kombineerida huvitavaks mõnd väikest sündmustiku osa, tarvitades seejuures kas või trikkabinõusid. Saame siis mõne lehekülje ulatuses terviku ja elava jutuosa, loeme edasi, näeme teist elavat jutuosa jne. Kuid Krusten ei anna koondatud suurt jutustist: mees, kes võib kirjutada novelle, on käskinud enesel kirjutada romaani, ja seda pole ta suutnud rahuldavalt teha.

Raamatu selgrooks on hangeldaja Varangu, kes on karakterina palju võimaldav. Esiteks, autor käsitleb ainet,

¹⁾ „Kirj. Orbiit“ nr. 3, 1. II 1930.

millest teame, et see oli Eestis alles hiljuti üsna elav nähtus, mida siiski suuremat ei tunta. Kunstiesemetega ja kõigega, mis pudenes vaesunud rikkailt, hangeldati meil laialt ja aeti kokku ka varasid.

Põhiliselt esitab Varangu seesugust hangeldajat huvikõitvalt. Nii siis on aluseks tugev karakterkujutis, mis on nähtud läbi irooniapistete. Ka kõik see, mis puutub antikvaariatega äritsemisse, kerkib esile ühtlaselt ja iseloomustavalt. Kuid Varangule on juurde poogitud vallaslaps, südantmurdev kodudraama, kerge rikastumine ja liialdatud intelligentsust. Peale selle trikid, nagu on seda teenija osa, tapmine lõpus jne. See kõik on segavamõjuline. Muu seas võib teisel ju lõbu tunda ka läbipaistvaist trikkidest, kuid need peavad olema ikkagi omal kohal. Nende segavate olude ohvriks langeb teose lõpupool, kus siis unustatakse karakteri kujutamine ja „tehakse“ romaani. Joaki paisub siin autori poolt sümpatiseeritud traagiliseks kangelaseks, temas nähakse õiget inimest tõusikute peres, aga tegelikult on ta märksa jõuetum ning väärtusetum kui haikala Varangu isc — see traagiline kuju moondub lihtsalt tühiseks.

Kui Krusten oleks kujutanud ainult laokil-olevate väärtasjadega hangeldamist ja hangeldajaid, siis oleks teos olnud, vaatamata ta juplikule esitamisviisile, ühise mõjuga. Suuremaks paheks oleksid ehk jäänud tühiste ja näruste hangeldajate intelligentsed jutud, otsekui räägiks autor nende suu läbi. Nüüd aga tahtis autor paljut ja rikkus nii viisi sedagi vähest.

Alfred Kurlents'i „Loterii meetod“ on sarnane Krusteni raamatuga, nimelt selle poolest, et siingi erinevad muu tagapõhjal üksikud jutuosad omaette väärtusega ja tühine lõpp siingi rikub lootustandvat algust. Alapealkirjadega on Kurlents üksteisest eraldanud jutuosad, nii et töö lüline iseloom paistab seda teravamini silma.

Aga Kurlentsil on Krusteniga võrreldes see paremus, et ta seob erinevad jutuosad kontrastide ja paralleelide kaudu märksa ühtlasemalt ja tihedamalt kui Krusten: seda teostavad tsentraalne tegelane Joosua Kohr ja üldine meeleolu, mille on autor ise nimetanud kurbuse ja iroonia tasakaaluks.

„Loterii meetod“ on täis kurbuse ja iroonia tasakaalu taotlemise võbinat. Kurbus kisub Kohru alla, iroonia sikutab tegelase jälle olemistvõimaldavasse olukorda.

Milleks sigib Kohrule kurbust, seda ei analüüsita suuremat, sest et see on iseenesest selgesti nähtav: need on ülesrühkivat ja veel ametita üliõpilast piinutavad asjaolud. Ra-

hahäda ning üksielu kuski vähemeelitavas toanurgas tundub odav, ajutine, vilets. Puuduvad väljavaated paremale. Senine kügrutamine kodutus toas näib olevat veel kõigest ülegi, võimaldades trotsi, arvustust ja irooniat. Loodetud elust on saanud röske ning läbitõmbav ängisolemine, on muutunud „juudi loomaia“ elanikuks, keda virgutab ja turgutab ainult tilgake sappi ja torge pilget.

Iroonia kasvab välja olukorra läbinägemisest. Ümbritsev pisielu pole mitte ühtlane ega lihtis, siin on kõike — suurt ja väikest —, mis elus juba kuidagi läbi kukkunud ja jäänud peatuma mudaste tänavate rentsliveerele. Selle segase ja väljavaatetu, ent ühtlasi mitmekesise elu läbinägemine ajab mõningad pessimistiks. Aga Joosua Kohr ei taha end segada neisse asjusse. Teiselt poolt ei saa ta jälle olla väljaspool seda. Nii jääb üks tüse võimalus: huumor ja iroonia. Huumor oleks mõnusam ja üleolevam, Kohr aga langeb irooniasse. Tema perenaist kannab elus palvevendade õpetus ja sellest tingitud usk; Kohru usk on iroonia.

Nendest kahest poolest, sapist ja pilkest, valmib raamat „juudi loomaia“ kirjeldus: see on pilt mitmekordse kivimaja ärklikorra elanikkudest, kellest igäühest tõmmatakse ainult mõningad jooned. Säärane väheste joontega ja hüplev kirjeldamine annab teosele pisut katkendliku ja kerge ilme. Sellega on ühenduses kirjeldatavate grotesksus: need loomaia „pisikesed hiiglased“ on üksikult teravasti veidrad ja kogusummas on kõik veel veidram.

Neist kahest poolest võrsub ka teine: rahahäda-probleemid viivad Kohru raha püüdmisele — loteriide kaudu. Vahendiks võetakse Coué autosugestiooni-meetod. Iseenesest võiks see olla ju päris huvitav fantastika, kui teda viia elavate detailide kaudu kaasakiskuvaks ning suureks elamuste-kompleksiks. Vastavalt teose muule kergele laadile võtab autor sedagi katkendlikult. Niimoodi muutub loteriidega võitmise taotlemine lihtsalt päevakajaks. Teose mõtterohke alguse karakteristika muutub följetoniks, vesteks, milline nimetus on trükitud kaanelegi, kuigi see pole õiglane ega tabav raamatu esimesele poolele.

„Loterii meetodi“ jutuosade groteskses lülistikus äratavad veel tähelepanu mõningad teravamõttelised leheküljed, siis head üksikpildi-kirjeldused ja lõpuks mõningad naiivse-laadilised kohad, mida ei saa siiski nimetada naiivseiks. Tabavalt kirjeldatud üksikpildina nimetaksin kõrtsielu kujutust (49.—54. lk.), mis on võetud pisut suurendatult ja groteskselt, kuid on tehtud väga elavate ja üksteisesse sulavate

joontega. Naiivselaadilisema nime võiks kanda kas või 72. ja 73. lk. toodud eluplaan või jälle jutlemine varesega (45.—46.), kuid nad on siiski kooskõlas muuga ja olenevad autori grotesksest käsitlusviisist.

„Loterii meetod“ pole sugugi ühtlane: on mõjuvaid lehekülgi ja nende kõrval rida nõrgemaid kuni päevakajalise vestluseni. Ka ideeliselt pole raamat tugev. Mingi ruttamine ning kergestivõtmine on teinud teose kergeks, kuigi üksikud kohad ja üldine groteskne, irooniline käsitlus lasuvad oletada autoris mõndagi head.

Nimetasin Morni, Krusteni ja Kurlentsi raamatuid kitsaiks. Teoste aineks on eranditult olukorrad, mis ei ole elus kuigivõrt muusse haaravad, mis jäävad tegeliku elu tagapõhjal omaette. Teiseks on nende jutustiste ideestik ka erandlik. Need kolm tööd jäävad kõik reaalelu piiridesse ja on võetud realistlikult. Et seesugused teosed jätaksid tugevama mulje, on tarvis esitada koondatult, ilma segavate osadeta. Krusten ja Kurlents pole seda jaksanud. Morn aga küll. Aga kõik need raamatud tunduvad oma intelligentsemale sõnastusvõimele vaatamata pisut üleskruvituina, tehutuina.

Morni ja Kurlentsi kangelasteks on meie tänapäeva-intelligentsi esindajad. Jälgides intelligentsi kujutamist edasi, jõuame Mälgi, Kirsimäe, Pert'i ja Janno'ni, nendega ühtlasi kasvab kitsas käsitluseala jälle laiemaks ja üldisemaks.

(Järgneb.)

D. Palgi.

Nook.

2

Avaldame siin pikema jutustise, kuidas hundid hävitasid metsamehi kiusava noogi:

Vannad noogid ehk kaks maea vannemad.

Kaks maea vannemad surrid ärra, siis ollid need maea rahvas veel nendega pärrast surma kimpus: kui naad läksid metsast puid toma, siis ollid nemmad nende re peäl neid tirrimas, ja hundid joosid nende järrel. Ühhe hommiko läksid nemmad metsast heino toma, siis ollid nemmad jälle nende re peäl neid tirrimas ja neile koormaks, ja hundid käisid nende järel. Kui naad senna lau jure said, siis näggid nemmad ühhe noogi ehk kave, siis need hundid tullid senna lau su alla ja härrisevad seäl; ja siis ta näitas huntidele jalgo, Tahhad sa sedda klääbrid ja tahhad sa sedda klääbrid, siis tõmbasid need hundid tedda sealt mahha ja tõmbasid tedda seäl sirrinal ja sirrinal

lõhki; siis karjus temma ai ai kus mo kallid asjad, ai ai kus mo kallid asjad, Vi Sissisässil teada ka et Jürrijärrri otsa sanud, siis läksid need maea rahvas pärrast senna vaatma ja polle muud maas olnud kui kolm hobbuse naela, need ja vannad kasse lehed need ollid temma kallid asjad, ja lähhevad parrast sedda kojo ja hakkavad söma renni jures rääkima, meie näggime tänna hommiko õud asja, üks vanna kadu olli seal heina lau su ees üleval ja näitas huntidel jalgo, tahhad sa sedda klääbrid ja tahhad sa seda kläbra, siis hundid tõmbasid tedda seält mahha ja ta ütleb Vi Sissisässil teada ka et Jürrijärrri otsa sanud, Siis tuli üks vannamoor ahjult mahha ja naerab hihhihihi või Jürrijärrri otsa sanud või Jürrijärrri otsa sanud ja lähheb üksest väljä; sest aeast sadik pole naad enam neid maea rahvast vaevama tulnud muido oileks naad neid ikka vaevanud kui polleks Jürrijärrri otsa sanud (H, R 1, 343/4).

11. Eeltoodud kirjeldusis nägime nooki v a i m u n a, k o - d u k ä i j a n a või mõne muu mütoloogilise olevusena. Paiguti on aga kadunud igasugune muinasjutulisus noogi olemuses, nii et viimane mahutab enesesse mõningaid mõisteid ka elavate hulgast — täiesti väljaspool hingede ilma. Pühalepa on maa-ala, kus käsitus käesolevast on saanud vahest kõige kirjumaks. Selle põhjustajaks on nähtavasti üldine noogi olemuse unustusveaibumine. Ei mäletata enam hästi, mida just on mõistetud selle terminiga, ja sellepärast siis ühendatakse siia muid lähedalseisvaid asju. Nagu selgus 5. § esitatud näiteist, s a i n o o g i k s n õ i d, s o r b i k v õ i ü l d s e h a l b i n i m e n e. Pühalepas on see käsitus mõnes paigas — peamiselt Suuremõisa ümbruses — peaaegu täiesti tundmatu, kuna sealse massi arusaamise järgi nook on veel praegugi elav ja toimiv nõid. Harilik vastus asjaomaseile küsimusile on: „Noogid o va nõiad, mis keisid ja rikkusid. Kui teda nehti, sis hakati perset kiskuma, sis nõidus ei hakka peele“ (ERA II 1, 511 (1) < Pühalepa Keremaa). — Ja seda olid eriti just „v a n a d n a i s e d, mis üheteisele nõidust tegevad“ (ERA II 1, 524 < Pühalepa Suuremõisa).

Seesugune tähenduse siirdumine ei ole sugugi võimatu, sest tegelikult on objekt jäänud samaks, ainult staadium on muutunud. Sellele nähtusele võiks tuua paralleelseks näiteks kas või k r a t i n i m e t u s e k a n d u m i n e v a r g a l e, mis viimasel ajal näib võtvat eriliselt hoogu ühis- ja kirjakeeles.

Saaremaal, kus nook kodukäijana tundmatu, on muu seas pandud kirja mõningad huvitavad loitsud, milles ometi sellekõlaline sõna esineb kõrvuti „võlu võimusega“ või ka muis ühendeis:

1. Kui taari saab tehtud ja see hapnema ei lähe, siis peab kiriku sandi kep saama varastud ja sellega keha sossitud. Kui see ei aita, siis tuleb taari

Sõnad ära lugeda:
 Meite taar apnema
 Küla naesed taplema
 Võlu võimus vähenegu
 Noija noogud närtsigu
 Kurja silma kiskugu
 Varesed välja pea seest
 Rebased söögu noija nina
 Kaarnad kiskugu karvad päält
 Meite taar see saagu kena
 Magus, hapu, mahla venda.
 (SKS, Niemi II, nr. 1775 < Kärla.)

2. Sõnad, mis haige pääle loetakse:

Nonnile noogud
 Varsele vaagud
 Kiitsakale kibevalu
 Musta linnule muud valu
 Põrssa p...e pind
 Kilk aja vahele kiduma
 Raud kivi kaela
 Haige (sõrm, jalg jne.) terveks.
 (SKS, Niemi II, nr. 1631 < Kärla.)

3. Arstisõnad. Sõnad, mis lapse haige sõrme või muu haige koha pääle loetakse:

Nonnile noogud,
 varesele vaagud,
 kilk aja vahele kiduma,
 põrsa saba alla pind,
 N... sõrm terveks.
 (H IV 4, 182 (1) < Saaremaa.)

Võiks arvata, et on mindud veelgi edasi tähenduse siirmises ja nook tähistaks ka abstraktset mõistet — nõidust. Esitatud loitsude põhjal on siiski raske seda väita. Juba teise vokaaliga — u-ga — lõppev tüvi on üheks tähtsaks vasturääkimuseks. Esineb mõnel objektil küll ka nook: noogu, kuid neil juhtudel võib kohe märgata, et tähenduse tuhmumisega koos on tuhmunud ka sõna kuju.

Esimeses loitsus esineva väljendi „noija noogud“ võib pigemini ühendada eriti just saarile omase sõnaga nook: noogu 'Haken', 'konks'. Nii siis „noija noogud“ oleksid nõia konksud, nõia tembud, nõia vigurid. Samasuguse semasioloogilise muutuse on teinud sünonüümne sõna kook, nagu osutavad mitmed ülestähendised eripaigust: „Kes tulihända tahab saada, sellel peab kookusid ehk nõia asju — nõia tarkusid olema“ (ERA II 9, 127/8 (9) < Emaste Tohvri). — „Nõida hüütakse vahest „koogumeheks“ (ERA II 9, 198 (6) < Käina Selja). 'Kuokumies' 'nõid' (ERA II 18, 199 (15) < Jõelähtme).

Teistes loitsudes seletuks „nonnile (s. o. varesele) noogud“ muidugi samal teel. Siiski näib olevat õigem arvata, et viimastel juhtudel on tegu „varesele vaagud“ kõrvale tekkinud alliteratsioonilise paralleelvärsiga.

Nooki kõveruse mõttes on ilmsesti mõeldud ka ühe noogiloo lõpus, kus jutustaja lisab, et „mõnikord tehakse hobuse rangi harjusele nougi (= nōGi) kaju (ERA II 9, 291 (2) < Käina Selja). Pole mingit põhjust oletuseks, nagu oleks tõepoolest tahetud kujundada seda muidu rahva teadvusele vägagi ebaselge välimusega kummitust.

Käesolevaga ühenduses toodagu veel pikem senini ainult ühes teisesendis tuntud Saaremaa lastelaul:

Sing sang, ling lõng, ping pung.
Meite papa läks paagi peale
Meite mamma läks suure maale
Vana Viiu läks vikat seljas
Noora läks aga noogi maale.
Noogi läks aga noora maale
Lapsed, lapsed, lapsed tõuske üles
Ega ma teid muidu hüüa
Ma hüüan ikka ülge pärast
Üljes hüppab kivi otsas
Laasi rahu taga kivi otsas
Võtame se ülge kätte
Lööme ülgel popsu pihta.
Vana Viiu vilund ülge tümpsi sööma...
(A 5364 (1) < Kihelkonna Lummada, Koimla.)

Laulus ettetuleva „noogi“ ja „noogimaa“ tähendus ei ole selge. Sõber R. Viidebaum'i oletust, et „noogimaa“ võiks tähendada piiblist loetud „Noodimaad“, kuhu Kain läks elama oma suguvõsaga, ei saa pidada täiesti võimatuks. Rahva arvamise järele „kurg toob lapsi kaugelt Noodimaalt“ (ERA II 13, 99 (3) < Simuna Mõisamaa). Kindel on aga, et selleski laulus pole midagi ühist meie noogiga.

12. Rahvusvaheliselt kujutleb rahvamass nõida vana kõsivajunud näotu eidena. Tugedes sellele kujutelule on peamiselt just noorpõlve keelevaist edasi arendanud noogi mõistet iga vanakese kohta, olgu see iseloomuldasa või kõige parem, nagu selgitavad järgmised näited: „vanaduse läbi eespidi kõveraks jäänud isik on nook mis nook“ (L 154 (2) < Reigi); „nook on vana küürus kõver inimene“ (ERA II 10, 373 (4) < Pühalepa Suuremõisa); „naat va nook“ öeldakse vanale, lahjale ja väetile inimesele (ERA II 9, 128 (12) < Emaste Tohvri); „vanad noogid on vanad pimedad inimesed, mis talutati. Vähene laps tallutas“ (ERA II 1, 548 (2) < Pühalepa

Kuri). Seda mõiste arengut on omalt poolt soodustanud vana kõvera inimese identifitseerimine konksuga, kõverusega, n o o k: n o o g u-ga. Viimase sõna mõju paistab selgesti välja ühest reiklase seletusest: „Vot kus on täis nook,“ öeldakse kasselle isiku kohta, kes oma ülemuse ees ülearu kummardub ja peaga kui ka kehaga palju eespidi noogutab (L 154 (2)).

Lõppude lõpuks on nook saanud poolkirumuseks iga nooregi korratu ning kurja inimese kohta: „Sarve mehed on päris noogid,“ sest Sarve küla mehed on suure kasvuga, riikad ja kanged salakaubavedajad (ERA II 10, 377 (1) < Pühalepa Ala). — „Mis nooki te jälle teete!“ öeldakse liiga mürajaile ning vastuhakkavaile lapsile (ERA II 10, 375 (1) < Pühalepa Ala). Sõimusõnana lohakast inimesest tuntakse nooki Läänemaa mandrilgi: n o o k 'vedimus, laiskvorst' (E 52 750 < Vigala).

13. Lõpuks esitatagu veel üks noogi olemuse eriareng, mille on üles märkinud ustav vanavarakorjaja üliõpilane A. V. Kõrv.

Isa, ema seletasid, et nuugid (noogid) olid vanast pühad inimesed, vägatsejad, kes alati Jumalat palusid. Tööd pole nad teinud; ülespidamise olid saand suurest majast, kus olid eland. Kust see ülespidamine tuli, ei tea õieti, vististi nagu nüüd vastemajadel (EVR 24, 10/1 (1) < Pühalepa Lõpe). (Vrd. ka nook nägija 7. §.)

M. J. Eisen on teinud eelnenu kohta lühikese märkme, et siinkohal näikse rahvas samastavat nooke nunnadega ja et seesugune samastamine on koguni harukordne. Peab täiesti pooldama neid väiteid, kuid selle õiendusega, et oleks küll rohkem põhjust ühenduseks munkadega (hiiu murdeis muugad) kui nunnadega. Noogid (s. o. nōōid) sõna pikk vokaal on hiuu häälduse järgi kaunis lähedane pikale u-le, seega on n o o g i d ja m u u g a d võrdlemisi samakõlalised sõnad. Seda võimalikum on ühendus, kui võtta arvesse asjaolu, et ka munk — muuk on rahva seas saanud mütoloogiliseks mõisteks. Hiuis on mungast saanud pagan, mitte kristlane, seega otsekohene vastuoksus algtähendusele.

Otsustades isiklikkude küsitelude järgi on viimane noogi motiiv õigegi lokaalne, kui just mitte puht-individaalne.

Lõpetades ülevaate noogi ainestikust ei oleks vahest üleliigne lisamärkus, et allakirjutanu on teadlikult hoidunud pikemaid seletusist koolja- ja kummituslugude motiivistiku päritolust ning arengust rahva fantaasias, sest et alles äsja on O. L o o r i t s'a „Liivi rahva usundis“ II vastav ala saanud põh-

jalikema käsitletu, millele vaevalt saab lisada midagi uut — olulist.

14. Toonud deskriptiivse ülevaate noogi ajaloost, levimisest, olemusest ja eriarenguist, oleme jõudnud küsimusele, millega saaksime ühendada selle hiu omapärase mõiste nii sisult kui keeleliselt. M. J. Eisen on oma kirjutises ühendanud eesti noogi rootsi *n o c k i g a*, mis ühendus ei paista võimatu olevat selle poolest, et rootsist on laenatud eesti muidki mõisteid usundi alalt, nagu *n ä k k, t o n t, k r a t t, p ä ä r, t r u l l a m a, l o t t a m a, t r o s s, k a t k u t r ä ä l j. t.* Et aga ei saa pooldada kõiki M. J. Eiseni esitatud võtteid eesti *n o o g i* ja rootsi *n o c k i* võrdlemisel, võtkem lähemale vaatlusele ka rootsi vaste ja muu, mis sellega on seotud. Pealegi tuleb küsimusse veel teisigi ühendusvõimalusi.

Vahest liiga julge on M. J. Eiseni veendunult öeldud lause: „Tingimata on hiidlased noogi tundmise omandanud enne Hiius asunud rootslastelt.“ Otsides noogi sugulust rootsist näikse küll olevat loomulikum pidada mõjustajaks lähimal olnud rootsi murret. Keeleliselt seisame aga hiina müüri ees: hiu ega ka muis eesti-rootsi murdeis pole senini suudetud konstateerida arvatavat vastet. Reigi Rootsiküla viimased rootsi keele oskajad, kellest tunamullu surnud Juhan Beckman oli parimini meeles pidanud vanu esiisade mälestisi, olid kuulnud ainult *e e s t i n o o g i s t*, mille tõlkisid oma murdesse sõnaga *o p p l ö u p a r* — ülevalkäija (ERA II 1, 690 (6)). See kodukäija nimetus ongi enam-vähem üldine kõigile eesti-rootsi murdeile, nagu osutavad Vendell'i sõnaraamat (OÖSvD) ja ka Eesti Rahvaluule Arhiivi rootsi ainek. Vormsi saarele näib siiski *å t o r l a u p a r* — tagasikäija olevat omasem (ERA, Roots 1, 25 (4) < Vormsi Norrby). Muist kodukäija eesti-rootsi nimedest oleksid mainitavad veel Noarootsi Tukses tuntav *g e n g å a r* — tagasikäija, mis võib-olla on saanud oma aluse kirjakeelsest samatähenduslikust *g e n g å n g a r e*-st. Haruldased on *å t o r k o m a r* — tagasitulija (ERA, Roots 1, 16 (1) < Noarootsi Paslepa) ja *å t e r g a r* — tagasikäija (ERA, Roots 1, 188 (19) < Risti Kibru). Noarootsis ei tarvitata esitatud nimetusi kuigi palju, vaid öeldakse kodukäijast kõneldes sagedamini — *h a n s k u l d b r u k k o m a å t o r* — tal (s. o. surnul) on kombeks tagasi tulla (ERA, Roots 1, 9 (2) < Noarootsi Tukse); *h a n k o m e r å t o r* — ta tuleb tagasi — või *k a r a m t (r a m t)*, läitt (*læt*) (ERA, Roots 1, 16 (1) < Noarootsi Paslepa), s. o. *t o n t*. *R a m t* on harilik Vormsiski: „Om du bara ent får si nåat raamt — et sa ainult ei

saaks näha kodukäijat,“ öeldakse pimedas kalmistust mööda minejale (ERA, Rootsi 1, 23 (2)). Risti rootslasil öeldakse talvalisimalt vaid: *han gar häim — ta tuleb koju* (ERA, Rootsi 1, 120 (3) < Vinse); *han komm häim, han ska ga häim* (ERA, Rootsi 1, 51 (8) < Kurksi) või lihtsalt *surnud tulevad hauast välja — de andena ga opp* (ERA, Rootsi 1, 88 (7) < Kurksi). Üldiselt tarvitatakse ka eesti tõlgelaenu *häim gar* (= *häim* 'kodu' + *gar* 'käija') (ERA, Rootsi 1, 51/2 (8) < Kurksi). Huvitav on märkida, et paiguti võib *måra* — luupainaja tähistada kodukäijatki (E 60151 < Noarootsi Einbi). „*Måra* on kodukäija. Inimesed on näind“ (ERA, Rootsi 1, 88 (7) < Risti Kurksi). Kõrvuti eeltoodutega esineb peaaegu kogu eesti-rootsi alal *speke, spēke* — kummitus, mis on tunginud Kihnu eestigi murdesse põõk: *pöögi* kujul ja asendab seal muudele aladele omase lastehirmutise *kolli*. Käesoleva kohta võrreldagu ka *Russwurm, Eibofolke II, 387.—389. §*.

15. Hiiu rootslaste (resp. Eesti rootslaste) *opplöupar* on olemuseldasa täiesti sama kui Hiiu eestlaste nook. *Opplöuparina, åtorkomarina* ehk *häimgarina* samuti „*käind tagasi ikka selle hing, kes olnud nõid või saand surma*“ (ERA, Rootsi 1, 113 (6) < Risti Kurksi), või üldse *sant inime* (E 60287 < Noarootsi Kudani). Selgituseks esitan väikese loo Reigist:

Luudja poodi taga elas üks mees, keda sõimati: vana härra. Nimi oli Peeter Läck. Ta oli pulmas nugijaks. Olnud vihavaenus. Läind riidlema ja pruut löönd margapuuga maha. Teise öösi heitnud surnukeha merre, et keegi ei teaks. Säält toodud välja ja viidi kabeli. Pruut pandi valvama, et hirmuga tunnistab üles. Olnud öö läbi sääil, pole midagi tunnistand. Öösi käind hallorikas, rõhkind kojjas. — Igal ühel on määrat aeg elada. Kui ennem surmas saab, siis niikaua ikka rahueisaa, kui surma tund tuleb (ERA II 1, 697/8 (32) < Rootsiküla).

Edasi, poolkaudu mööda minnes, olgu pealiskaudne ülevaade eesti-rootsi kummituslugude motiivistikust, et lõpus oleks seda kergem jõuda tulemusile. Toodavad lood on niivõrt selgesti sarnased noogi lugudega, et oleks liigne lisada ühendavaid või selgitavaid märkmeid.

Opplöuparite asulaks on hauad (ERA II 1, 690 (6) < Reigi Rootsiküla). Hauast tulevad *opplöuparid* koju. Istuvad vahel vagusi pilakul — på pärkhälla (sealsamas), aga enamasti teevad paha inimesile või hirmutavad viimaseid oma lõbuks. Seega kõik nagu eestigi noogi lugudes. Järgnegu paar populaarsemat juttu:

Siin oli meil suiline, kui ma olin noor poisike, enne kui leeris käisin. See jutustas: tema olnud Gutani külas. Olnud juba õhtu käes. Vihma hakanud sadama. Olnud juba pime. Sugalased ütelnud: „Ära mine koju.“ Mees läinud siiski. Meenbakkgrundi juures tulnud must jää ras kallale. Annud takka jalgade pääle hoobi. Mehel olnud sepik kaasas. Sepikukakk kukkunud maha. Mees võtnud selle üles. Jälle antud hoop ja sepikukakk lennanud minema. Niiviisi läinud kiriku aiani. Kui koju jõudnud, siis alles hakanud kartma. Püksid värisenud. — See paha vaim, kes läks surnuaeda, oli speke (E 60227/8 < Noarootsi Kulani).

Teise korra jälle:

Lyckholmi mõisa kubjas läinud laupäeva õhtu koju. Metsa vahel tulnud pisike hall mees vastu. Hakanud kubjaga heitlema. Kui kubjas hoidnud oma selja kuu vastu, saanud tema võitu. Kui hall mees olnud kuu vastu, saanud see võitu. Heidelnud kuni Eisturbini, see on neli versta ikka edasi. Siis lasi hall mees kubja lahti. — See võis olla mõni endine teomees (s. o. teomehe vaim), kelle vastu kubjas olivali. (E 60227 < Noarootsi Kulani.)

Kui loetakse ja palutakse jumalat, siis saadakse lahti opplõuparist (E 60216 < Noarootsi Hosbi).

Mõjuvaks vastuabinõuks on ka igasugused muud nõiakunstid: suurel teel, rist-teel, keeratakse surnut, viies puusärgiga kolm korda vastu päeva. Kui siis surnu tahab koju tulla, käib kolm korda ringi ning eksib ja läheb tagasi surnuaiale (ERA II 1, 692 (15) < Reigi Rootsiküla). Ka siis ei tule opplõupar enam, kui hauaõnnistamise labidasse lastakse tina ja hauda visatakse uut mulda (ERA II, 1, 690 (6) < Reigi Rootsiküla). Nagu nooke, nii opplõupareidki hävitavad hundid.

Eeltoodu kohta võrreldagu ka kogu peatükki Gespenster, Wiedergänger Russwurm'i teoses Eibofolke II, lk. 262—267.

Nookidele iseloomustavaks tegevusalaks oli muu seas vihtlemine vihma sadades ja ühtlasi päikese paistes. Hiiu rootslastel esineb sama motiiv:

Kui päike paistis ja vihma sadas, öeldi:

Päike paistab,

vihma sajab,

ülevalkäijad vihtlevad

Sole skinder,

rämne rämnrar,

opplõupare basta.

(ERA II, 1, 692 (14) < Reigi Rootsiküla.)

Muil eesti-rootsi aladel on sel motiivil teissugune redaktsioon, nagu eestlasilgi on siiakuluvaid redaktsioone kirevalt palju:

1. Då det regnar och solen skiner — säger man att trollhäxana bo a. — Kui vihma sajab ja päike paistab — öeldakse, et

nõiad vihtlevad (ERA, Roots 1, 27 (5) < Noarootsi Põösapää).

2. Kui vihma sajab päikese paistes, öeldakse: *gafans migga e bānseng siuka* — vanakuradi naine lapsevoodis haige (ERA, Roots 1, 8 (4) < Noarootsi Einbi).

3. Kui vihma sajab ja päike paistab, siis öeldakse, et trollkälngana boa — nõiad vihtlevad (ERA, Roots 1, 216 (1) < Noarootsi Höbringi).

4. Sole skinor å he räinar, trollkälngen avaskse — päike paistab ja sajab, nõiamoorid pesevad (ERA, Roots 1, 239 (8) < Noarootsi Kudani).

5. Sole skiner och he renar o bjonen (björnen) dansar oppa (på) Nygjärda (= en åker). — Päike paistab ja sajab ja karu tantsib Nygjärdal (= põld) (ERA, Roots 1, 23 (3) < Vormsi).

6. Sole skiner och he renar, o skratten dansar opa gjärda (= gärdet). — Päike paistab ja vihma sajab ja kuratantsib nürmel (ERA, Roots 1, 23/4 (3) < Vormsi).

7. Sole skinder, rägnä rägnar å libban'a båda. — Päike paistab, vihma sajab ja libud vihtlevad (ERA, Roots 1, 74 (47) < Risti Kurksi; ERA, Roots 1, 38 (5) < Risti Kibru).

8. Kui vihma sajab ja päike paistab, öeldakse: *rägnä rägnar, sole skinder, riss libban bådar*. — Vihma sajab, päike paistab, vene libu vihtleb (ERA, Roots 1, 159 (16) < Risti Kibru).

9. Sole skinder, rägnä rägnar å trollkär bådar. — Päike paistab, vihma sajab ja nõid vihtleb (ERA, Roots 1, 141 (6) < Risti Moose; ERA, Roots 1, 133 (14) < Alliklepa).

Lõpetades rootsi ainestiku selle ekskursiga, võime siis esitatule tugesdes konstateerida täielist samasust eesti noogi ja eesti-rootsi opplõupari, åtorkomari, häimgari jne. olemuses. Muide on Reigis opplõupari mõjul saanud ka noogi nimeks ülevalkäija (ERA II 10, 373 (2) < Kõpu).

Filoloogiliselt peab aga noogi vasteid otsima muilt rootsi keele alult.

16. *Nokk ∞ nock* esineb rootsi idamurdeis, peamiselt just Soome Uuelmaal, ning tähendab algupäraselt *åmblikku* — *arachnea*, nagu on mainitud M. J. Eiseni kirjutist refereerides.

Eesti-rootsis ja enamikus riigi-rootsi kui ka soome-rootsi murdeis on käsiteldava sõna algkonsonandiks *l-*: eesti-rootsi *lukk ∞ lükk* 'Spindel', 'åmblik' (OESvD); soome-rootsi *lok* — *lohk* id. (OÖSvD) jne. *Lukk ∞ lokk* omakorda on ühendatud muinasskandinaavia tule- ja õhujumala *Lokiga*. On täiesti arusaadav, et jumala Loki nimetus on võinud siirduda åmblikule, sest åmblik on iseloomuldasama sünge ja verejanuline nagu Lokigi. Sellest ühendamisvõimalusest on muu seas kirjutatud käesolevas käsitelus mõnesti tsiteeritavas J.

Landtman'i teoses FSvF VII, lk. 728, ja soome-ugri keeleteadlase E. N. Setälä artiklis FUF XII, 252 jj.

Kuidas on tekkinud *n* sõna *l*-i asemele, ei ole seni küllalt rahuldavalt seletatud. Torp (Nynorsk etymologisk ordbok) peab seda häälikumuutust mingisuguseks ü m b e r t e g e m i s e k s — omgjort til *nokk*. *Nokk* ei ole skandinaavia keelise ainuke sõna, kus *n* vaheldub *l*-ga. Nii näiteks vastab rootsi kirjakeele *nyckel* 'võti' sõnale eesti-rootsi murdeis *likul*, *likäl*, *likal* jne., muinasrootsis *lykill*, vanarootsis *lykil*, norras *lyket*, vanataanis *lykæl* (OÖSvD).

Seesugust lähedaste konsonantide vaheldust kohtame ka läänemere-soome keelte alal. Toon siinkohal paar näidet vaid liivist, kus eesti *lehm*-sõnale vastab *niem* ja eesti sõnale *linn* — lõuna-eestis *liin* — on vasteks *niin*.

Veidi võõrastav näib olevat eesti keeles pika vokaali esinemine rootsi lühikese vokaali asemel. Eesti keelt mõjustanud rootsi murdeis ei ole juhtumeid, kus algupärane lühike vokaal oleks pika konsonandi ees muutunud pikaks, ja ka eesti keeles eneses ei ole niisugust häälikuseadust, mis õigustaks pikendamise, kuigi leidub veel teinegi rootsi laensõna, kus näeme sama muutust, nimelt Kuusalus esinevas sõnas *luukar* 'köster', mille algupäraks on rootsi *klockare*.

Käesolevail tingimusil ei ole vokaali pikenedamine rootsi murdeile siiski täiesti võõras. Siia kuuluvaid häid näiteid leidub muide Folke Tydén'il huvitavas väitekirjas „Vok. *u* ock *o* i gammal kort stavelse i upp — ock mellansvenska folkemål“ (Svenska landsmål ock svenskt folkliv. B. 23). Stockholm, 1925.

Nook, 'kodukäija' pikavokaaliline kuju oodatava lühivokaalilise *nokk asemele on aga nähtavasti tekkinud *nook*: *noogu* 'konks, haak, kõverus' sõna mõjul. Eks ole ju mõlemad sõnad ka mõisteliselt segunud teineteisega (vt. 12. §). Emastes ja Pühalepas kohati kodukäijat tähistava *nook*-sõna tüvevokaalgi võis olla *u*. Meie päevini lühivokaalsena on *nook* säilinud ainult Muhus (vrd. *nogiputr*, 5. §).

Viimaks pandagu tähele veel üht asjaolu. Nagu teada, kalduvad mütoloogilisi mõisteid tähistavad sõnad väga sageli kõrvale igasugustest häälikuseadustest. Teguritena võivad siinjuures esineda kas affekteerimishimu või — tendents tarvitada eufemistlikke või karikeeritud kujusid normaalse mütoloogilise nime asemele. Harilikult on usundiline külg viimase tendentsi põhjustajaks, kuna teatud sõnu ei või otseselt võtta suhu viisakuse või aukartuse pärast.

Helveetsia saksa murdeis tarvitavat prof. W. Wiget'i lahkeil andmeil Seele tähistusena sõnakujusid Se, Sech, Sêpjne. Peetagu silmas veel eesti *näkk*-sõna germaani vasteid, mis on õige ebakindlad, nii et ei leidu mingisugust häälikuseadust, mis laseks ühendada erisõnu. Läänemere-soome keelte alalt on rohkeid huvitavaid näiteid J. Mägiste'l EK VI, 66 jj. ilmunud artiklis „Lmsm. keelte kuradinimestikust“.

Seega siis ei oleks häälikulisi raskusi, ühendada eesti *nook* ja rootsi *nock*.

17. Kui peatuda sisulise külje juures, siis paistab esialgsel vaatlusel, nagu ei ühtiks eesti *nook* mõisteliselt sugugi rootsi *nockiga*. On juba mõnda korda mainitud, et rootslaste *nock* enne kõike on ahjul asuv mütoloogiline olevus, kellele heidetakse piimahambad. — Germaani laste usundi järgi esineb ahi üsna harilikult mütoloogiliste olendite asupaigana, mille kohta pikalt-laialt vt. HDA I 783. — Soomes, Helsinge kihelkonnas sõnutakse hammast heites: *nock,nock,gej mej en bentann i ställe för en gulltann* — *nock,nock,anna mulle luuhammas kuldhamba asemele* (FSvF VII, 729). See *nockile* hamba viskamise motiiv on tuntud ka Rootsisis. Hammas heidetakse tulle ning öeldakse: *nække,nække! ge mej en bentann för en gulltann* — *nække,nække! anna mulle luuhammas kuldhamba eest* (SvDL).

Eesti rootslasil on hamba pärija nimetu olevus või *kilk* — *sirs,särs* ehk *sers*: „Jag gävor baintan åt te, gäv tu stältan åt me — ma annan luuhamba sulle, anna sa terashammas mulle“ (ERA, Rootsi 1, 25 (7) < Vormsi Norrby); „*sirsa,sirsa,ge åt ja beintann,ja ger åt te gulltann* — *kilk,kilk,anna mulle luuhammas,ma annan sulle kuldhamba*“ (ERA, Rootsi 1, 74 (48) < Risti Kurksi); „*särsa,särsa,ge me gulltann,ja ger åt te beintann* — *kilk,kilk,anna mulle kuldhammas,ma annan sulle luuhamba*“ (ERA, Rootsi 1, 214 (3) < Noarootsi).

Kuna hambasaaja *nocki* asulaks on ahi või ahjupealne, siis koha järgi paiguti on teda hakatudki kutsuma *urnsnocken* ehk *urnsnockin*, s. o. ahjunock (FSvF VII, 285 ja 332). Samas paigas ahju peal resideerib rootslasil teinegi olend — majahaldjas — *hustomte,tomte,tont*. Ühine asula on andnud võimalusi *nocki* ja *tomte* segunemiseks ja *nocki* tegevusala ning mõiste on laienenud majahaldja olemuse täies ulatuses (FSvF VII, 285). Oli *nock* kord juba pääsenud majahaldjaks, *tondiks* (soome-rootsi *tont*), siis avanes tal tee paljudeks uuteks edasiarenguteks. Eks ole ju eesti kui rootsi

tont mõisted, mis võivad enestesse mahutada peaaegu kõik üleloomuliku ja viirastusliku. Soomes Nagu kihelkonnas tähistabki *nokin* peale tomte ka *spöket*, 'kummitust, viirastust' (OÖSvD). Kahjuks ei ole allakirjutanul olnud võimalik saada enamaid teateid selle käesolevat artiklit kõige rohkem huvitava eriarengu kohta, kuigi ei saa uskuda, et see eriareng piirduks vaid selle mainitud kihelkonnaga.

Spöke — kummitus ja kodukäija on taas asjad, mis seisavad teineteisele aiva lähedal ning on paljudes motiivides luuni põimunud läbisegi.

Seega ei puudu kindel mõistelinegi side eesti noogi ja rootsi nocki vahel.

Mööda minnes olgu mainitud, et Soome Uuemaa rootslasil on nock (resp. lock) segunenud ka pisimees-tega — *dvärgar* (FSvF VII, 720).

Tekib esile küsimus, kas *nooki* ei saaks tagasi viia teisele germaani — arvatavasti ka rootsi — sõnale, nimelt *nook*: *noogu* vastele. Selleks häälikuliselt muidu vastuvõetavaks ühenduseks ei leia aga mõistelisi tugipunkte. Ainult norra telemargi murdes on paar veidi ligidalt näivat hiljemini tekkinud mõistevärvandit: *nök*, 'krok; krum figur, særl. liten vantreven figur, forknyt person', 'konks, kõver kuju, eriti pisike väiklane kuju, kurblik isik' (Torp, Nynorsk Etym. Ordbok).

Tähelepanu pöörmata ei saa aga mööda minna ühest teisest, soome-rootsis esinevast sõnast, 1892. aastal A. J. Nygren'i poolt avaldatud Byyrallor'i nimelise tähelepandava teose kolmandas osas, lk. 49, esineb Soome Põhjamaa murdesõna, mis on hiljemini võetud ka Vendell'i OÖSvD kujul *knåkin* — *knåkin i hä!* ja tähendab Hin onde, s. o. kuradit. Küsimärgiga on Vendell pidanud selle sõna ühtekuuluvaks norra sõnaga *knök* — kont, mis murdeti tähendab ka pahatahtlikku inimest. Häälikuliselt oleks *knåkin* täiesti vastuvõetav eesti noogile ja tähenduslikki külg ei teeks takistusi. Selleks võrreldagu kas või eesti *tondi* arengut, sest, nagu teada, tähedab tont Lõuna-Eestis peamiselt just *vana kurja* ennast. Mis ühendamiseks aga suuri raskusi teeb, on *knåkin* esinemine vaid Põhjamaal, millel pole olnud mingisuguseid erilisi suhteid Eestiga. Kirjalikkude järelepärimiste peale Rootsi Kirjanduse Seltsilt Helsingis ei võidud hankida ühtegi lisateadet sealtsamast ega muilt soome-rootsi aladelt. Riigi-rootsis on see sõna tundmata, nagu võib otsustada trükitud ainekude ja prof. W. Wiget'i suusõnaliste

andmete järgi. Näib, et Põhjamaa *knåkin* on omaette kitsa-alaline eriareng kas või toodud *knôk* — kont vasteist, kuna tähenduse muutus kont > vanakurat ei ole sugugi võimatu. Võrreldagu selleks mõningaid eesti kuradi nimetusi: *sitt, vana lehma saba, sarvik, puujalgne, raibe, mait* jne.

18. Ekskursina lõpuks lühidalt rootsi *nock* ∞ *lock* esinemisest soomlasil, kus leiame nii häälikuliselt kui mõisteliselt otsese vaste *lukki* kujul. Soome *lukki* ja *lock* suhteist on lähemalt kirjutanud E. N. Setälä FUF XII, 250—258 ja hiljemini sama asja küsimuslehena korranud „Sanastaja’s“ nr. 3, 1927, lk. 29—30.

Soome keele aladel samastatakse *lukki* harilikult *h ä m ä h ä k k i g a* — *ä m b l i k u g a*. Nagu rootsi lapsed, nii soome omadki viskavad murdunud hambad ahjule, sõnades:

He *lukki* luu-hammas,
anna mulle rautahammas
sekä vaskinen valuta
että kulta kuljettele
rautasille leukaluille
vaskisille ijen liholle! (FUF XII, 251.)

Sanakirjasäätiö rikkalikkudes murdekogudes on viimasest loitsust ning *lukkist* enesest üldse õige ohtraid teateid Soome erikihelkonnist. Ometi pakub kogu materjal vähe lisa ning huvitavat käesolevale artiklile. Seniste andmete järgi on soomlasile *lukki* kodukäijana või kummitusena täiesti tundmatu. Täiendusena toodagu vaid eriareng, kus *lukki* tähistab ka *p ä ä r a*, soome *p a r a*. Inaris öeldakse paralt võid anudes:

Lukkiseni, lakkiseni,
Tule puuroa voistamaan (SS).

Oulus taas kutsutakse *lukkiks* seda inimest ennast, kes armastab süüa liiga palju võid (SS < Oulu Hailuoto).

Puolankas tähistab *lukki* meie seinakoid ehk *toone seppa* (SS).

Muist *lukki*-sõna tähenduslikest ja häälikulisist erivaryundeist esitatagu vaid üks karjala lauludes ettetulev teisend:

Ähk' oli poika äiveröinen,
toinen poika toiveröinen,
kolmansi kovan nokinen,
ruhon jouhta jännitävi,
rampon piiliä pitävi.
Ampui veri sokian. (FUF XII, 255.)

Laulus esinevat no ki n e n-sõna peab E. N. Setälä rahvaetümoloogiliseks ümberkujundiseks muinasskandinaavia Lokist, mis väide ei ole vahest siiski täiesti paikapidav.

19. Mütoloogiliste olevuste mõiste taandumine, muutumine ja siirdumine on rahvaluules tavalisi nähtusi. Viiksliiga kaugele, kui hakata siinkohal pikemalt käsitlema neid küsimusi. Käsiteldud areng muinasskandinaavia Lokist no c k-kummituseni ja sealt edasi eesti noogini ei ole sugugi uniikne või haruldane. Huvitavam kui see on küsimus, kust just on toimunud laenamine ja mis ajal. Eespool selgus, et noogi otsesemad vasted olid Soome rootslasil ning järelikult tuleks laenu lähtekohaks pidada Soomet. Ent täiesti valeks ei saa arvata ka M. J. Eiseni oletust (vt. 14. §), et eestlasile laenuandjaks oleksid endised rohked Hiiu rootslased, ehk küll nende viimased järglased ei tunne sõna sugugi. Ei ole võimatu, et eesti noogi keeleline vaste on hävinud Hiiu rootslaste keele teadvusest. On ju viimaste Reigi ja Kärda rootslaste sõnatagavara redutseerunud määratu väikeseks. Et sõna ei esine ka vanemais märkmeis hiiu-rootsi keele kohta, ei räägi veel oletuse vastu, sest viimaks on need märkmed spetsiaalmõistete poolest õige puudulikud.

Peale noogi on teisigi rootsist laenenud mütoloogilisi mõisteid, mille lähtepunkt peaks olema eesti-rootsis, kui arvestada sõna geograafilist levingut, kuid eesti-rootsi mured ise ei anna ühenduseks mingit tugipunkti. Nii esineb Eesti Rahvaluule Arhiivi kogude põhjal rootsis b a r a ~ b j ä r a jne. vaste p ä ä r — piima- ja võikratt — Ristil, Lääne-Nigulas, Noarootsis, Ridalas, Kullamaal, Pühalepas, Reigis, Käinas, Emastes ja Pühas, seega aiva rootsi alade naabruses, aga seni ei ole rannarootslasilt märgitud vähematki teadet selle Rootsi ja Soome rootslaste populaarse mõiste kohta. Kas vahest siingi ei ole Eesti rootslased sõna unustanud?

Nii siis ei saa olemasolevate andmete põhjal täiesti veendunudult öelda, just missuguselt rootsi alalt on nook siirdunud eesti keelde.

N. ö. soome teooriat aitab siiski pidada eelistatavamaks see tähtis asjajolu, et Hiiu sõnavaras võib märgata ka otseid mõjustusi soome-rootsi murrete poolt, mis saadud sagedastel, eriti just Uuelemaale tehtud kaubasoitudel.

Veel raskem on kindlaks määrata siirdumise aega. Ai-

nult niipalju võib öelda Gösekeni põhjal, et 17. sajandi keskpaigu oli sõnajauba täiesti kodunenud.

Nii üks kui teine küsimus selgub vahest alles siis, kui on olemas täielik ülevaade eestlaste ja rootslaste vahelisist kultuurilisist kokkupuuteist.

Lisa.

Artikli trükkimise ajal jõudis ERA-sse veel üks huvitav noogilugu preestriproua S. Kaevult, kellelt on saadud rida muidki huvitavaid siia kuulunud lugusid. Alljärgneva jutu kohta vt. 7. ja 10. §§.

Noogijutt.

Suuremõise kubjas sõites laube õhtu mõisest tiult kuju. Olli külm talvene ilm oln, kuu paisten ja tähed särän. Korraga hakken hobune kangesti vidama ja äi hakke änam kubja peele. Kubjas vaaten üle öla ja näin, et nook oln ree taga otsa peel. Nat kubjas tagase vaaten, nenna nook kargen reelt maha ja ütlen või lauln:

„Kuu paistab ja kubjas sõidab,
Vana nook istub taga otsa peel.“

Ise läin hermpsaste naardes metse (ERA I 3, 239 (1) < Pühalepa Kuri).

(Lõpp.)

Paul Ariste.

Eesti esimene politiline näidend. 3

C. R. Jakobsoni satiir: „Neljas Appokriiva raamat Mulgi rahvale“.

6.

Nagu eespool juba tähendatud, on käesolevate ridade kirjutamisel peale originaali tarvitada olnud 8 koopiat. Need on tehtud eriajul ja eri-isikute poolt; peale ühe on nad kõik mitmekordsete koopiade koopiad. Näidend, mis tsensuuriolude tõttu jäi trükkimata, oli lugematute käsikoopiade kaudu ometi tuntud nähtavasti suuremas osas Eestis, igatahes õige laialdaselt. Sellest johtub, et ükski kõnealuseist koopiaist pole otsekohe teisest tuletatav. Igaühel on olnud rida vahelülisid. Igaühel on erilised tunnused ja igaüks erineb isemääral originaalist. Pidev järjestus on teostama. Siin on püütud neid vaadelda originaalist erinevuse suurenemise järjekorras, seejuures tähistades nende olulisemaid erijooni.

Koopia I

on trükitud J. Depmann'i eelmaintud arhiivmaterjalide väljaandes (lk. 8—12) Peterburisse tsenseerimiseks saadetud käsikirjast. Käsikirja enese kirjeldust pole lisatud ega arvamisi käekirja kohta. Nagu juba eespool arvamist avaldati, pole see tõenäoliselt mitte saadetud Jakobson'i enese käekirjaga. Seda kinnitab ka võrdlus originaalkäskirjaga. Koopia sisaldab terve rea peamiselt ortograafilisi erinevusi ja ebajärjekindlusi, mis mitte pole omased Jakobsonile. Ainus oluline lisand on pealkirjas: Väljaannud Tittu . . . Willem (Wilde) (Wilde) (Wilde). Dokumendi avaldaja on lisanud punktide juurde märkuse: „käsikirjas on punktide asemel viisakuseta („нецензурное“) sõna.“ Pealkirja alla on lisatud Matvere, 1872. Trükitud L. Depmanni juures. Mängimiskoht on märkimata. E.¹⁾ 23 puudub ma tundsin — tungis, ja; 18 hädadejt as.²⁾ häda jejt; 58 wörgifs as. wärgifs. Ilmne, et võõras kopist on kas valesti lugenud või valesti aru saanud või on see trükisavaldaja eksimus. 127 teind as. fäind. Rikkalikud erinevused õigekirjutuses: Appoftriva, poliitika-historialif, fätte, tiif, mitte, Germanif, kü, fe, mitte, al, käsijte jne. ilmutavad teisi keelilisi arusaamisi; Jakobson kirjutab neid sõnu järjekindlalt teisiti. Ka muidu on teisend hoopis ebajärjekindlam; näit. on enam jagu lühendavaid apostroofe ära jäetud, mis muudab väljenduse mõtet ja täpsust: 16 mõnušajt; 17 heldejt; 42 ritt'i as. ritt'i; 68 ennem' as. ennem; 98 olef' [= oleksite] as. olefs; 115 Töeft' as. Töeft; 173 End' as. End; 185 Re' [= kelle] as. fe. Originaali vahemärke pole täpsalt säilitatud; Jakobsonile omane sõnaühendite märkimine vahekriipsuga. on enamasti muudetud: on kirjutatud kas lahku või täitsa kokku; teise tähenduse annab märkide vahelejäät näit. 120 „Posti-“, „Põllumeest“ as. „Posti-Põllumeest“.

Kõnealune on siis kindlasti koopia ja viimaseist originaalile kõige lähem. Huvitav, et ses redaktsioonis leiduvaid andmeid kohast, aastast ja trükkijast ei esine üheski teises, ja ses esinev autori nimi ning päritolu kordub ainult IV koopias, sealgi teisendatult: Tintfo-Santfo Willem (Wilde) (Wilde).

Koopia II.

Enamasti sinisel, osalt valgel postpaberil, 16 lk., intelligentse, kuid näiliselt vähearenenud ja koolipoisilikult ilukirjalise käekirjaga. Käsikiri on tublisti kulunud, määrinud ja rasvapekiline ning osa lehti lahti, mis tõestab rohket tarvitamist. Kopist mõistab saksa keelt, leidub koguni saksa ortograafia mõju, näidendist on saadud hästi aru, koopia on võrdlemisi täppis. Siiski kopeeritud mitte otse originaalist, vaid ühe või mitme vahelüli kaudu.

Erinevusi: Pealkirja on lisatud Benfuri poolest lubatud. Benfur: Tifju Toomas. Nr. 31555. Seevastu puudub Teine parandatud trüff, mis laseb oletada, et käesolev koopia liitub näidendi esimese sõnas-tusega. Näidendi tekstis puuduvad read 31 ja 32 ja teksti keskel esineb veel hulk väiksemaid väljajätte. Keeleliselt vigasem, ortograafilisi eksimusi üsna rohkesti, kuid klusiiliastmed on märgitud läbistikkude õigemini. Esineb rida vähetähtsaid sõnalisi lisandeid.

1) E. = Epistel; number juhatab vastava rea juurde. Number ilma suure täheta tähendab vastavat värssrida näidenditekstis.

2) asemel.

Rida 57 'armastada' pro 'ärmastada'. Interpunktatsioon on puudulik, sageli ebaloogiline, apostroofid enamasti puuduvad.

See on teisendeist viimane, kus esineb joonealune märkus 165. värsi juurde „E. Post.“ lugejate kohta ja kõik lisandid 201. värsi järel.

Erinevused ei oleks originaalist kopeerimise puhul kuidagi seletatavad. Õigekirjutuslikud ja vormiõpetuslikud tunnused ilmutavad teisendi pärinevaks Põhja-Eesti keelealalt.

Viimasel lehel leidub: *Sjamaa Missioni laulud ja psalmsed ja eitefs iifs näitemäng*, mis näitab, et käsikirjas on järgnenud (või ainult kavatsatud?) eespoolmainitud (pt. 3) laule. Selle pealkirja alla on veel lisatud: Nr. 80 *Eesti pealinnast Tallinnast*. Käsikirja eesotsas: „*Man. 37. Nr. 1449*“, nähtavasti J. Jõgeveri käekirjaga.

Koopia III

on avaldatud A. Kruusberg'i juba nimetatud raamatus (lk. 11—21). Selle on kopeerinud A. Treumann-Heraklides kellegi Jakobson'i austaja kooliõpetaja ärakirjast (seals. lk. 10); käsikiri asub A. Grenzstein'i kirjakogus, mis praegu E. Kultuuril. Arhiivi valdamisel. Teisend on võrdlemisi lähike.

Üldine pealkiri *Meljas* — trüff puudub; E.6 kolmapäa as. *teff-nädala*; E.13 man as. *juures*; E.17 tillem as. *meitem*; E.22 walla as. *lahiti*; epistli allkirjaks lisatud 7 punkti; näidendi pealkirjast puudub *iifs tüff* — *salmini* ja *Rahes* — *mahet*; 3 paljalt as. *aina*; 18 hädadeft as. *häda teest*; 20 mädadeft as. *mätasteft*; 42 äglaga as. *äffega*; 44 föglaga as. *föelaga*; 47 fandu as. *kändu*; 57 löht — *ärmastada* as. *loht wõib ära unustada* — *mõttetukstegev arusaamatus*; 58 wõrgifs as. *wõrgifs*; 63 iifeaft as. *ife teifu*; 80 Seal as. *Moht*, olgu *fiis*, mis *foowitel*; 83 See tühi uff as. *Oh*, ärge *tühja karife*, mees; 84 see raip as. *see kaup* — *arusaamatus*; 96 ja 97 puuduvad; 100 piifuga as. *piiguga*; 122 tehted fitta as. *lehes fiita*; 131 kereful as. *firiful*; 162 Elfialtes paljalt as. *Leonidas iifi* — *arusaamatusel põhjenez parandus*, pole vist taibatud võrdluse mõtet; teatavasti oli Leonidas kangelane võitluses pärslaste vastu ja Efialtes äraandja; 165 juurde käiv joonealune märkus puudub; 176 ja 177 puuduvad; 198 *Eesti-karwa* as. *Eesti rahwa*; 198 järele lisatud rida *Mu laia magu tinni kõita*; 201 järele lisatud (*Rüed langetad kõhu pealt kõwa ja ta jääb magama*); kõik lõpulisandid alates (*Tüff* puuduvad).

Tähelepanevad on siin lõuna-eestilise sõnavara asendamine põhja-eestilisega, mis kordub kõigis teisendeis. Esineb hulk vähema ulatusega lisandeid ja muutusi, millest siin registreeritud tähtsamad. Keel on õigem ja eestilisem kui originaalis, välteavad on õiendatud, märgid kohal. Terve rida kohti on nähtavasti arusaamatuks jäänud, millest on tekkinud mõtetusi. Üldiselt võrdlemisi intelligentne koopia, tehtud isiku poolt, kelle keelelised võimed on suuremad kui autoril enesel. Võimalik, et too kooliõpetaja või A. Treumann on käsikirja parandanud.

Koopia IV.

Tavalisest poognapaberist kaheksandik-kaustas oma-kokkuõm-meldud vihus, millest ta täidab 14 lk. Vihus järgneb näidendile katkend laulust „*Mõisa härra vanal ajal*“, mis omakorda tõestab, et ringlev käsikiri ei koosnenud ainult näidendist. Kümme lk. on

tühjad. Viimasel küljel leidub rahvalaul, mis algab: „Hakkasin naista naljatama“. Esiküljel tiitel: *Saulo raamat, märkmeid postimoonamaksust ja muid kriipseldusi*. Kuulub nähtavasti talumehele. Kopist on õige kirjaoskamatu, alles varesejalgade vedaja; ridadele on pliitsiga jooned ette tõmmatud. Tekst on keeleliselt pööraselt vi-gane, vahemärke on säilinud õige pisut, apostroofe ei märgita, riimi pole tähele pandud ega sellest vist arugi saadud. Siiski on vähemalt ta kaugemaks eeskujuks olnud õigekeelsuslikult parem tekst kui Ja-kobsoni originaal. Pime koopia. Olulised erinevused pole ometi suured. Neist tähtsamaid:

Üldisesse pealkirja on lisatud *Wäljaantud rahwa laste Lintfo=Sanfto Willem (Wildatu waldas)*. *Zensuri polest lubatas*. *Zensur Tifju Toomas*. Nr. 31555. 1873. E. 5 minewat as. minewad ja fealt abi tullewad; näidendis 10 puudub; 20 mädadest as. rabadest; 31 pea-toidust funnil as. peatumniist; 42 ritt'ri as. ritle; 47 kandu as. kändu; 57 ärmastada as. armastada; 59 Landtag as. Landaf — ilmutab piiratud haridust; 82 Jakobson as. Jaakson — hiljemini pliitsiga asemele kir-jutatud Saafubjon, — kopist ei tunne Jakobsoni; 86 armu=anne as. arma=anne; 131 fereful as. fere. fiill; 141—189 puuduvad, — kopee-ritud nähtavasti käsikirjast, milles paar lk. vahelt puudus, kuid nii, et lõppes ja algas Jannseni sõnadega; 200 fohust as. fõhtu; 201 Namenl puudub; 201 järelt kõik puudu.

Väiksemaist muutustest on tekst juba üsna kirju. Autori-and-mete poolest seisab see koopia teistest eraldi, tsensor aga teistega ühine. Keelekujude järele otsustades pärit Põhja-Eesti keskosast. Aasta-arv 1873 ilmutab nähtavasti kopeerimisaastat, on aga ka tõe-näoline, et see on kaasa kopeeritud.

Koopia V.

Neljandik-kaustas poognapaberist kokkuõmmeldud vihus. Näi-dend ulatub üle 16 lk. Lisaks tühje lehti ja muud: mingi luuletis, siis „Kalevipojast“ „Isamaa ilu hoieldes“, viimasel lk. mitmesuguste kriipseldiste seas manamist valla peremeeste aadressil jne.; ühtlasi selgub, et kirjutajaks on Mart Reiser, nähtavasti taluperemees. Käsi-kirja on „E. U. S-ile kinkinud Jaan Wöhrmann, med. 13. III. 06“. Koopia sisaldab mitte väga suuri, kuid omapäraseid erinevusi, eeldab võrdlemisi asjatundlikku ja loogilist eeskujut, käesolev redaktsioon ilmutab aga kopisti vähest kirjaoskust, peaaegu puuduvat inter-punktsiooni ja kehva ortograafiat.

Üldpealkirjast puudub ühe — triiff. Epistel kirjutatakse *Robus* jell 23 *Abriil* 189[8?]3; vihu nurga ärarebenemise tõttu on numbrid poolikud. E.3 jaust as. jõu fees; E.9 rammu as. jõudu; E.24 filosofoofets as. *Philosophifis*. Näidendi pealkirjas puudub üfs — *salmini*. Tege-lasteloendis on Wahl'i ja Jakobsoni koht vahetatud. 18 hädadest as. minu äda feest; 20 mädadest as. rabadest; 30 pugunud as. pugeneb; 32 pagunud as. pegeneb; 57 ärmastada as. armastada; 58 *mörqits* as. mär-gits; 59 Landtag as. Ritterfajt; 75 puudub; 84 Jakobson; 86 *On taskus Teil me'* armu=anne as. *On taskus Teie waimu anne*; 104 järel: leping kirjutatakse jell 29 *Abriil* 1883; 116 *Oh!* poleb *Geatimeeste tuli* as. *Oh!* poleb *Geati mees fiill tules*; 121 ja 122 puuduvad. Märkus 165 juurde puudub. Enne 182 Jannsen iiffi as. Jakobson (iiffi); 186 *N'ad mär-fawad* as. Jannseni Naad märgiwad; 201 Namenl puudub; 201 järel alates (Triiff kõik puudu. Tüki järel allkiri M R, mis, nagu tähendatud, teisal selgub Mart Reiser'iks.

Käsikirjas avaldub tugev vana piibllilise kirjaviiisi mõju, vist kirjutatud vana kirjaviiisi pooldaja koopest. Sisulised ja sõnavaralised erinevused on suuremad kui eelmistes. Esineb sama kalduvus lõuna-eestilise sõnavara kõrvaldamiseks: „juures, lahti, sõelaga, kändu“ pro „man, valla, sõglaga, kändu“ jm. 2. vaatusel alul on 4 Jannseni rida pandud koguni Jakobsoni suhu. Maa-alalist päritolu on lähemalt raske otsustada, igatahes Põhja-Eestist ja vististi selle läänevõi loodepoolsemalt keelealult.

Koopia VI.

Keavast Harjumaalt saadud, A. Schulbachi poolt „*Vabas Maas*“ (nr. 221, 1926) kirjeldatud ja E. Kirjand. Seltsi arhiivi toimetatud käsikirjas. Formaats 8°; tugevasti kulunud ja määrinud. Lõpult lehti ära, mistõttu „Järelsõna“ jääb poolikuks. Käsikiri sisaldab: a) pealkirja all „Ritteritest ja õppetajatest“ tervelt 5 erilaulu, mis algavad: 1. „Eesti mees ja tema sugu“, 2. „Rahul, sõbrad, tulge ühte“, 3. „Ei ma tea, mis see viga“, 4. „Püha saksa usu papp“, 5. „Armas Eesti rahva sugu“, b) laulu „Mis üks taiduraidulane laulab, kes Europa maalt tagasi tulnud“, c) näidendi „Apokriiva“, d) laulu „Eesti suur sulesõda“, e) „Järelsõna“. See käsikiri näitab, millele viitasid juba koopiad II ja IV, et mõlemad tsensori poolt keelatud käsikirjad nähtavasti suurema koguna ringlesid. Siin on laulude arv isegi suurem. Näidendi tekst on ortograafiliselt üsna korralik ja käekiri pole ka just algeline. Puudulikud on interpunktsioon ja kõige küsitavam sisu-loogiline arusaamine: rohkesti valetõlgendusi ja vasturääkivusi. Viimaste tõttu sisaldab koopia tunduvalt erivusi.

Üldpealkiri ja epistli daatum puuduvad. E. 7 *ſachſmanni as. Wähſmanni*; E.9 tugev as. vägev vähva; E.11 furra as. furra — kopist nähtavasti ei tunne sõna; E. 24 *filoſofoſeſe as. ſhiluſofoſeſe* — osalt saksa tähtedega; 12 *miſſab Ieſe kõrva as. kõrvale*; 14 *Waid waefus waatab määravalt as. Waid waefus iſtub määravas*; 20 *mädadeſt as. vabadeſt*; 22—23 puuduvad; 25 *ſeadniſ as. ſaadit*; 27 *jäädniſ as. ſaadit*; 28 *hāda oruſ pīmel as. hāda oru pīnnaſ*; 32 *leiva-pala as. leiva pall*; 57 *armāſtada as. unuſtada*; 59 *Landtag as. lantaf*; 60 puudub — just oluline!; 67 *Mo oma rinda as. Mo oma rinda*; 71 *toibetud as. täidetud*; 83 *uff as. iifs*; 90 *Ei, teeni taſan iſandaid as. Ei teeni taſa ma iſandaid* — vastupidiseks käänatud; 104 *jārel on kontrahi daatumist aſta-arv kadunud*; 111 *Et ſaſuſe ſaſſte elu-ſeale as. Et ſaſuſe ſaſſe tei elu ſeal*; 131 *ſereful as. firifur teel*; 147 *kājemil as. aſemel*; 160 *Wuih as. ſil*; 162 *ſiſſialteſ as. ſiſſialteſ*; 172 *ſiſſi kange ſurmalitūſ rohuſ as. ſiſſi laugel ſurmalitūſ waleſ*; 180 *wurleſid as. wurlelid*; 183 puudub vemmälvārsiliku paarisriimi taotluſeſt; 193 *Eeſti-ſariva as. Eeſti-rahva*; 194 *met as. meelt*; 196 *uimaſtūſ as. mineſtūſ*; 200 *ſohuſt as. ſõhtu*; 201 *jārelt alates (ſiiff kõik puudu*.

Muutused ilmutavad osalt ühtepidavust enamiku koopest (eriti VII ja VIII), osalt aga ainulaadilist ning haruldast versiooni.

Koopia VII.

Siniste kaante vahele ömmeldud 4°, näidendi teksti 16 lk., lisaks kaks muud laulu, mõned tühjad lehed, lõpust 2 täiskirjutatud lehte välja lõigatud. Käsikirja esilehel seisab pliatsiga kirjutatud märkus: „Selle käekirja on aastal 1881 endine stud. theol. Ad. Zeiger [nimi tindiga vahele kirjutatud] ühest teisest käekirjast kopeerinud. Eel-

seisev näitemäng on Hugo Treffneri ja ühe teise tuisulase vaimulaps. H. Tiedeman, stud. med.“ Ja teisel „Eesti Üliõpilaste Seltsi käsikirjade kogule K. Parts, st. jur. 24/XI 95.“

Koopia on ortograafiliselt üsna korralik, vahemärgid esinevad, kuigi originaalist erinevalt, kuid sõnalised ja sisulised muudatused ja lisandid on juba hästi silmapaistvad. Isegi tegelasi on vahetatud (Samson — Wahl). Enamik daatumeid puudub. Näidend on algkujuga võrreldes tublisti rikutud ja võtmas hoopis uut kuju. Sisuline vasturääkivus: parunid toovad 2000 rbl., Jannsen kirjutab 3500 rbl. kohta kviitungi. (Muu seas: algtekstiski esineb summa erinevalt — v. 60. ja 107. on jutt 2000 rbl., kuid 76. räägib Wahl 2500 rbl.) Selle koopia põhjal, millest olid kadunud tähtsamad ajalised määrused, oligi võib-olla võimalik hakata pidama autoriks H. Treffner'it j. t.

Näiteid erinevusist: Üldpealkirjas puudub üts — näitemäng, seevastu on lisatud Motto: Kui tahad aius furra, Siis käi elus õiged teed. Võtab õigust põlgada: Siis ja parandat ka põlgduft. — Välja annud: Mäe malgudaja Madis Bana võcina wallast Nälja tõufaja talust. Teine parandatud ja üsna uus „Manuscript“! Hiljemini, nähtavasti K. Parts'i poolt, on lisatud: 1880. a. ümber. Lehe teisel poolel: Zenzuri poolest lubatud Zenzur: Tõnu Thomas Wilepilli külast. Pealkiri õppistel ja selle daatum puuduvad. E. 4 remmelga as. Reinwald; E. 6 kolmapäa as. Põstnädala; E. 11 käemarre eel as. käe varrukje all; E. 14 mis sündis as. imet!; E. 14—15 ja mõnusam kui kärgmeji puudub; E. 22 walla võtta as. lahtimurda; E. 23—24 et — olin puudu; E. 26 nõnda as. Eesti feelde; E. 26—27 Teie — teda as. alama; E. 30—31 ja ärkajin — üles as. ega ärkand enne kui teisel lõrma; E. 34—35 seft — jaanud puudu; näidendi pealkiri üts — salmini puudub; tegelasis Jakobsohn, gümnaasi koolmeister; 28 sinu halet as. sinu kallal; 31 annab pea-toidu; junnil as. täidab kõhtu nälja pinnil; 37 järel lisavärss Võt Eesti rahvast . . . . .?; 42 äglaga as. äffega; 49 v. Samson as. v. Wahl; 52 järel lisavärss Ka fannist kõne rikkast feelt; 55—56 puudu; 58 võrgiks as. kingiks; 60 fergiks as. kõigiks; 63 ise-ast as. sellest aast; 74 v. Wahl as. v. Samson; 96 virgus as. rikkus; 98—100 puudu, asemel Kui aeg Teil liiga pikaks küünib head pajukat veel saate ka; 109 järel kontrahhti müüjad: v. Samson, v. Wahl. Kontrahhti ostja: J. W. Jannsen as. müüja: Jannsen, ostjad: v. Samson, v. Wahl — seega ümberpöördukt; 110 eel v. Wahl (Jannseni — waadates): as. v. Samson: Põlgdujega; 111 lafuts Sakste elu-heale as. kasivas Sakste elu hääl; 113 parufest ka as. palju tertwiist; 122 lehted fitta as. lehes liita; 123 fitta as. fõita; 142 põhjust as. maastust; 147 käjemil as. käe asemel; 158 puudu; 160—161 puudu; märkus 165 juurde puudub; 196 uimastus as. wiinastus; 201 Amen! puudub; 201 järelt puudub kõik.

Koopia VIII.

Asub M. Kampmann'i käsikirjalises vihus „Rõõmus laulik“ aastast 1883 Saugas ja sisaldab kõige suuremaid erinevusi, mille puhul võiks rääkida juba interpolatsioonist. Vihk on kaheksandik-kaustas, üle 50 lk., kõvade kaantega, sisaldab rea, nähtavasti kopeeritud, lüürilisi laule, mille lõpul „Suur Eesti sulesõda“ ja viimasena vihus „Neljas Apokriiva raamat“. M. K. on vihu 1908 saatnud E. R. Muuseumile [?], samal aastal on kaaluteldud „Apokriiva“ avaldamist „Sädemeis“, kus ta ometi ei ilmunud. Samast aastast ka märkus: „Käsikirjana rahva seas tuntud enne a. 1883“.

Näiteid muudatusist: Üldpealkirjas puudub ühe — triiff, selle- vastu näidendi pealkirjast siia üle kantud Rahe's maatujes. (Etimeje ja töise maatuje vahel on mõni nädal vahet.) Sealsamas lisatud Benfor Tifju Loomas. Põrjutajad: Otsja Hans, Mihkel Kampmann; viimane maha kraabitud, kuid hästi loetav. Epistli daatum puudub. E. 9. rammu as. jõuudu; E. 14—15 maguam — keerlema as. magus, aga suus haffas ta teema; E. 19—20 tes — fandis puudu; E. 20 lisatud (Põsti- mees); E. 28 ifeifeisus as. priius ja ifeloomus; E. 33—35 ja minu — jaanud puudu; E. 35 järel epistli allkirjaks lisatud: Teie sõber. Tege- laste puhul: ifand as. p. omanif [= pärisomanik]; ülema poislaste kooli- meister as. (Safala toimetaja) gümnaafi koolmeister; 10 (Wändras) puudub; 18 asemel Siin rifats jaama nobedast; 20 mädadest as. raba- dest; 22 asemel Oh minu arnas ajaleht; 23 puudub; 24 minul' targal eht!!! as. nüüd ju härral eht?!"; 44 asemel Ja waimu piimaga teed toima; 48 järel lisaread: Ei teda taha jätta maha kui paistab meil mee' priius' päif Ei temal taha paha teha kui hiiigab meil siin õnne läif!; 53—57 asemel Ja hiiigwa kuu ilust paistust On walmistanud Sumal Teif. Kui aawitade meid siin hädast Ja teete priifs me' meeled nüüd Ei pääsejime sellest mädast Ruhu surund meid on aja süüd; 60 hõbe rubla kergits as. rubla kätte tepifs; 63 ife-ast as. ife-ust; 78 painest as. palufest; 83 uif as. roffl!; 86 taskus as. tarfus; 98—100 puudu, asemel Ja painest weel kauba peal kui truust jääb Teie teel; 104 Safslan' as. Gestlan'; 105 Gestlan' jeda täita as. Safslan' jeda tõsta; 111 kujuk's Safste elu=heale as. kujuk's Safste elu hääf; 123 asemel Meed Safsasa- tele küige liital"; 131 Pundund kereful as. üle jäänud küll; 142 põhjuft as. wastuift; 147 asemel Siin ifa wastu ifeifate; märkus 165 juurde puu- dub; 171 wõlla külles as. Eeshi sambas; 172 fange furmalifus rohus as. wiimfes furma walu õhus; 180 murlesib as. untfakaid; 201 Namnenf puudub; 201 järelt kõik puudu alates (Tüff, asemel (fäelafjurtus).

Iseenese teiseks autoriks nimetamine laseb oletada ka Kampmanni lisandeid. Lisandeis leidub muu seas C. R. J. nimetamine „Sak.“ toi- metajaks, mis näitab omalt pooltki koopia hilisemat päritolu („Sak- kala“ hakkas ilmuma alles 1878). Sageli on muutused ja täiendid tul- nud kasuks, tihti aga põhjenevad arusaamatusel. Noor, 16-aastane M. K. pole nähtavasti kõike sisu taibanud ja on tõlgendanud oma moodi („elu hääf“, „surma valu õhus“ j. m.), aga need võisid leiduda ka juba kopeeritavas tekstis. Teisend oleks siis pärit Pärnumaalt, osu- tab ühtlasi teatavat ühtepidavust koopia VI-ga.

Teisendeist selgub tugevat kalduvust asendada lõuna- eestilisi sõnu põhja-eestilistega, mõnes konsekventselt, teis- tes vähem järjekindlalt. Igatahes pole nende seas nähtavasti ühtegi Lõuna-Viljandimaa, Valgamaa, Lõuna-Tartumaa ega Võrumaa teisendit. Ka ortograafiast läbi tungivad murde- jooned väidavad sedasama. Seejuures on teisendeid Viru- maalt kuni Pärnumaani, mis näitab leviku laiust. Kas teda ka lõunapoolseis maakonnis tunti, jääb andmete puudusel sel- gitamata. Kui H. Prants j. t. „Eesti mees ja tema sugu“ (ja teistegi laulude) kohta väitsid ning tõestasid nende Võru- maalt põlvnemist, siis on „Appokriiva“ levimistsentrum kaht- lemata Põhja-Eestis, niisama kui Jakobsoni püsivamaks ko-

dumaiseks peatuskohaks neil aastail oli Tallinna ja ta sagedamad liikumisteed viisid läbi Põhja-Eesti maakondade. Kui kaugele näidend suutis tungida eriti lõunas ja kagus, aga ka kirdes ja loodes, jääks huvitavaks, kuid esialgu lahtiseks küsimuseks.

Huvitav, et originaalis puuduv tsensor Tiksi Toomas esineb tervelt 4 teisendis, pidi siis juba varakult lisanduma, et ulatuda üle laiade maa-alade. Samuti käivad mõned arusaamatused ja muudatused läbi pea kõigi koopiade, näit. „värgiks“ või „märgiks“ pro „võrgiks“, „armastada“ pro „ärmastada“, „rabadest“ pro „mädadest“, „äkkega“ pro „äglaga“ jne.

Teisendid ilmutavad, et näidendit on huvi ning innuga kopeeritud; seda on harrastanud nähtavasti lihtsad maamehedki, kes vaevalt veavad tähti, olles võhikud ortograafias, värsimõõdus, riimis, sageli mitte tundes isegi näidendi tegelaste nimesid. Näidendi ebarahvapärane väljendus ja vorm olid muidugi takistuseks, et ta nii populaarseks ei võinud saada, kui „Eesti mees“ v. m. t., mida tunti peast, mis aga käesoleval puhul polnud mõeldav. Ometi on ka ajaliselts „Apostriivade“ harrastus kestnud üheksakümnendate aastate lähemale.

Enam rikutud teisendid selguvad üldiselt ka nooremaiks. Siin on tegemist nähtusega, mis eriti folkloristidele võiks olla printsiipiaalselt huvitav. Kui juba kirjalikult fikseeritud ja kirjalikult edasiantav (kuigi mitterahvapärane) sõnastus teeb võrdlemisi lühikese ajaga läbi nii tunduvaid muutusi, mis ulatuvad isegi teose tektoonikasse (tegelaste vahetamine), mida ei võiks siis oodata pärimuste suulisest edasiandest. Teisendite puhul esitatud näited, mis on arvuliselt ainult väike, kuigi olulisem osa kõigist muudatusist, ilmutavad terve rea muutuste põhjusi: need on tingitud kopisti haridustasemest, intelligentsist, hoolsusest, tähelepanu täpsusest, maitsest, keeleinstinktist, keelepruugist, kogemusepiirist, eluümbrusest, mõnikord ka erinevaist vaatekohtadest j. m. Igatahes pakub iga koopia suure määra kaudseid andmeid kopisti isiku ja hingelaadi kohta. Nii lubavad säärased teisendid paremini kui rahvalaulu variandid lähemale tungida muudatuste psühholoogiale, sest et neis on teravamalt ja täpsamalt esil üksiku individuaalne osa.

Jälgitud tekstimuutuste valgustusel võiks kujutella näit. antiik-kirjanikkude teoste saatust eriti keskajal. Läbi sajandite kopeeritud esijoones pool-kirjaoskamatute munkade poolt, pidid need sisaldama kõiki inimlikke nõrkusi progresseeruvast joonest. Keelestiilist rääkimata pidid tulemuseks

olema interpolatsioonid, isegi vähemad või suuremad kompositsioonilised muudatused. Seesama, mida siin väheväärtusliku ja ka muidu vähehoollitud teksti puhul üsna lühikeses ajavahemikus näeme ilmuvat üllatavalt silmapaistval kujul.

Teisendite vaatlust lõpetades konstateerime, et on tegu ainulaadilise nähtusega eesti kultuurielus, kus kirjanduslikul teel on suudetud ühe isiku poolt loodud ja vähe-rahvapärase sõnastusega teos panna käsitsipaljunevasse ringlemissse ligi paarikümneks aastaks. Koopiate mitteühtekuuluvus tõestab nende rohkust. Nende võrdlemine võiks anda väärtuslikke tähelepanekuid, mis oleksid võib-olla mõnegi teadusala seisukohalt huvitavad.

Säärase levimise sugupuu on teadagi väga keeruline. Igal sammul hargnevad uued liinid ja neist omakorda uued. Nii väheste koopiate abil on võimatu kindlamini tähistada arengu käiku.

7.

Vaadeldud „Neljas Appokriiva raamat Mulgi rahvale“ on eeskätt huvitav kultuurilooline dokument ärkamisajalt. See käsitleb sündmust, mis on omal ajal laialt köitnud meeli ja teinud rahutuks maa ärksamaid päid. Selle tõsiasjaline alus oli võib-olla vähe teisiti kui teda siin kirjanduslikus vormis on kujutatud, kuid olulisis joonis leiab see kinnitust kõigist allikaist.

Lähemal jälgimisel selgus selle tekkimise ajaks 1871. ja 1872. a. vahemaa ja ta autoriks otse sundivald ajajärgu kesksam kuju C. R. Jakobson. Seega pakub ta lisan di C. R. Jakobsoni isikule, näidates selle mehe haruldaselt modernset, liikuvat, lõögivalmis vaimu, oskust reageerida, oskust leida mõjusaid võitlusevahendeid, millele ei saa ühtlasi ette heita madalust, sest toimitakse mitte isiklikes huvides, vaid kogu rahva hüve nimel.

Õnnekombel oli näidendist säilinud Jakobsoni enese käekirjaga eksemplar, mille originaaliks tunnistamise vastu ei vaidle miski, mis aitas kergemini jõuda tulemusile peaküsimusis. See originaal on käesolevas leidnud oma esimese trükitähelise kinnistamise, kusjuures on säilitatud dokumendi täppis keelevorm.

Lisaks algeksemplarile leidis veel 8 k o o p i a t, mis omakorda rõhutasid eelmise originaalsust. Ühtlasi illustreerisid nad näitlikult näidendi harukordset levimismoodust ja tõestasid leviku laia-alaliseks, rohkearvuliseks ja kestvaks. Muudatuste lähem tundmaõppimine pakub juba ise mõnesugust huvi.

Näidendi kirjanduslik väärtus ei ole mainimisväärne, ta võiks olla meespeetav ainult väikese mälestusemärgina algupärase kirjanduse ärkamisaegsest lapse-east. Ta vanatestamentlik „Eppistel“ koosneb suurelt osalt piiblimotiividest kuni sõnasõnalise stiilijäljenduseni, näidend ise aga kujutab enne kõike otse drastiliselt stiililise viletsuse äärmisi võimalusi.

Kuid nii tühine kui ta ka on, ta on meie esimene poliitiline näidend, esimene draamavormiline satiir ja ühtlasi meie esimene algupärane värssdraama. See koht kuulub talle vähemalt vormiliselt.

Kõige lisaks heidab ehk käesolev sõnavõtt mõne valgustava kiire ka ärkamisaja küsimusis ülepea.

Nende tulemuste juures pole pakutavad mõttearendused ja materjalid arvatavasti mitte olnud üleliigsed.

Ei pea käesolevate küsimuste sarja kaugeltki lahendatuks. Loodan, et küsimuse kõne alla võtt toob teadvaist ringkonnist esile lisandeid ja õiendusi. Võimalik, et koguneb aja jooksul uut materjali, mis põhjustaks küsimusile täiendavalt ja korrigeerivalt tagasi pöörduma. Materjalide lõplik kogumine käesolevaks sündis suvel, mil olid töötamistingimused arhiivides ebasoodsad. Nii võis mõndagi jääda märkamata. Oleks soovitav, kui Kultuuriloolisele Arhiivile (Tartu, Aia t. 42) saadetak스 kõik teadaolevad teised. Kuigi nad vahest ei mõjustaks lõpptulemust, võiksid nad ometi tänuväärset valgustada üksikasju ja võimaldada mitmesuguseid kaudseid järeldusi. Samuti oleksid oodatavad „Suure sulesõja“ teised, mida on senini talle ainult neli. Niisama muid poliitilise ainega laule, nagu „Eesti mees ja tema sugu“, „Talupoja laul“ („Ei ma tea, mis see viga“), „Mõisnikkude palvekiri keisrile 1871“, „Viiekümne aasta priiuse mälestusest“, „Mis üks taiduraidulane laulab, kes Euroopa maalt tagasi tulnud“, „Vene nimi mulle anti“ j. t., lisades ühtlasi andmed päritolust, teated ja arvamused autorist, üldse kõik, mis neisse puutub. See aitaks valgustada seda erilist ajajärku eesti rahvuslikus elus, poliitilise luule ja ühtlasi eesti vemmälvärssi kõrgkohta.

Võlgen palju tänu E. Rahva Muuseumi Arhiivraamatukogu juhatajale hr. R. Antik'ule ja E. Kultuuriloolise Arhiivi korraldajale pr. Ottenson-Kleis'ile väärtuslike juhataste eest materjalide otsingul.

Tartus, 5. sept. 1929.

August Palm.

Kirjanduslik ülevaade.

Uudiseid soome essee- ja teaduslikust kirjandusest.

6.

Kirjandusloolise kirjanduse alalt? Kõige pealt: sellekohane peateos, O. A. Kallio' tuntud „Uudempi suomalaisen kirjallisuus“ on peale 18-aastast vaheaega viimaks ilmunud teises trükis, täiendatud kuni kõige uuemate teosteni. Seegi vähemalt kergendab ülevaadet soome viimaste aastakümnete toodangust, millest muidu pole mingit kokkuvõtet. Kahjuks ei saa eriliselt tunnustada teose meetodit, mis on võrdlemisi pinnapealne ja väheste perspektiividega.

Ses suhtes täielik vastand on muidugi rahvusvahelise kuulsuse, prof. Yrjö Hirn'i uus teos „Valtameren saari“ (Ookeani saar), poolletuhandleheküljeline rikas uurimus n. n. Robinsoni ainelistest teostest ja üldse „mereromantikast“ enne ja pärast D. Defoe' tuntud suurteost. Nagu autori varemais uurimustes („Era-kuid ja rändureid“ ja „Vanad postvankrid“), paljastatakse siingi kõige taga 1700-ndate aastate kultuuriväsinud Euroopa algavat romantikat, väljatungimisigatsust kõige kauge, unistusliku ja — looduseläheda järgi. Rände- ja meresõidu-seikluste veetluse lisaks võib siin, ookeani rüpes asuvale üksildasele saarele fantaseerida idüllilise õnnela, väljaspool kõike argipäeva-hallust ja -pingutust. Pole ime, et see teema leidis ikka jälle viljelejaid ja ihalejaid kõigis kultuurikeeltes, siis ja aeg-ajalt hiljemini (näit. uusromantika eksotism, Gauguin, Loti). Muide, sellele 18. sajandi primitiivse eksootika ihalusele võlgne me osalt tänu ka selle huvi eest, mida hakati tundma eesti rahvaluule vastu. Mitte asjata ei võrdle J. Chr. H. Schlegel oma ülistuses eesti keele pehmet kõla tolle aja ideaal-loodusrahva Tahiti saarlaste omaga. — Prof. Hirn'i nüüd juba siis kolmekõiteliseks paisunud suurteos on esindavaid saavutisi moodsa võrdlev-kirjandusloolise uurimise alal, vähemalt selle motiive jälgivas osas; langemata saksapärasesse täielikkuse ja täpsuse taotlusse, oskab ta, võiks öelda: ingliskult, ühendada vastutundelise teaduslikkuse kõigile huvitava esituse kergusega.

Soome algupärase kirjanduse käsitlusist tuleb mainida vähemalt mõned pikemad üksikuurimused. Nii Eino Salokase 256-leheküljelise „Maallinen arkkirjandus Ruotsin vallan aikana“ (Suomi V, 3. osa, eraldi ilmunud juba 1923), mis annab põhjaliku ülevaate ilmlikkudest, täpsalt tõlkides „poogna-“ või „lehe“-lauludest, mida Soomes levitatud umbes poognasuuruste või veel vähemate trükitoodetena õige rohkesti ja õige kaua. See on omapärane liik senini vähe tähelepanud laiade hulkade luulet, mil mõndagi sarnasust rahvalauludega selle sõna pärises, traditsionaalsel ja suusõnalist levimist nõudvas tähenduses. Juba nende autoridki on tihti tavalised rahvamehed, rätsepad ja teised käsitöölised, kuigi ei puudu ka haritumaid või n. n. kunstluuletajaid. See on oma vähenõudlikkuses olnud võimas luulelik väga mitmel maal aastasadade jooksul; see oli, nagu öeldakse, ainus, mis julges piirata absolutistlikku kuningavõimu Prantsusmaal 1700. a. ümber, ja veel meiegi päevil on Soomes kohatud sama laadi omatehtud ja trükitud laulude kauplejaid raudteeva-

guneis ja turgudel. Esimene selline soomekeelne toode on säilinud juba aasast 1636 (kuigi arvatakse neid olnud juba varemalt müügil, vähemalt kirjutatuna), ja kogu rootsi aja jooksul ilmunud laulude hulk tõuseb üle 700. Esimene vaatlusele tulev ilmliku laadiga laul neist on ballaad pühast Yrjänäst (Jürist) ja lendmao võitmisest, tõlgitud rootsi keelest a. 1683. Ja sealt peale on neid tõlgitud (31 l.) ja ise sepietud üsna mitmesuguseid, eepilisi ja lüürilisi, ajaloolisi, koomilisi, didaktilisi j. t. Ühes traditsionaalse rahvalauluga on see tähtis tee, mille kaudu lääneeuroopaline lõppriimiline luule on tunginud soome rahva hulka ja viimaks üsna välja tõrjunud muistse runolaulu ja selle värsimõõdu. Kuigi suurel määral vaimuliku seisuse loodud (41 autorist on 24 pappi), langeb vähemalt osa neist oma liiga ilmliku (vahel ka erootilise) sisu pärast varsti tagakiusamise alla samalt poolt. Kuid alles 19. sajandi algusest peale algab erootilise luule päris võidukäik ja selle ees peavad taganema nii karged muinasrunod kui ka baroki-aegsed, siiski veel usundliku värvinguga või jahedavõitu „arkki-laulud“.

Salokase põhjalik uurimus tohiks olla huvitav meiegi vanema luule ja uuema rahvaluule uurijaile. Kuigi kogu liigi viljelus meil nähtavasti on puudunud, võiks ehk ligemal otsimisel ometi mõningaid vasteid leida meiegi kalendris ja rahvaraamatuis.

Vähem huvitav on meie sama dr. E. Salokase teine uurimus „Bellman Suomessa“, mis täidab pea kogu „soome kirjanduseuurijate seltsi aastaraamatu“ I-se (1929). Selle Rootsiga ja osalt ka kogu Euroopa parima rokokooluuletaja märglevaist ning ilutsevaist rõõmu- ja joomalauludest näitab autor kaunis rohkesti tõlgitud ja mõju avaldanud olevat Soomeski, eriti 19. sajandi I poolel — eesti luulele on ta jäänud vist üsna võõraks täna. Samas aastaraamatus äratab enam huvi prof. V. Tarkiaise lühike, kuid tihe ülevaade moodsaist „kirjanduseuurimise meetodeist“, peamiselt Saksas. Teised kirjutised on üsna vähenõudlikud killud.

Eesti uurimisalale kõige lähem leeb Toivo Haapase „Suomalaiset runomittateoriat 1800-luvulla“ (Soome värsimõõdu-teooriad 1800. aastail; Suomi V, 6. osa, 1928, eritrükk 1926). See annab kõige pealt meilegi vajalise ülevaate rahvaluule värsimõõdu seletuskatseist eri-uurijail. Kuigi seal juba Porthan oma põhjanevas „De poësi fennica“ (1766—1778) nimelises töös üsna tabavalt ära näitas selle värsiehituse seadused, ühes arvatud ta silpide pikkuse arvestuse, kestavad vaidlused selle üle läbi kogu 19. sajandi, eriti seetõttu, et sama runode-värsimõõtu soovitatakse ja taotellakse ka kunstluules. Erinedes Porthanist j. t. püüab Renvall isegi runode ehitust seletada ainult rõhu, mitte ka kvantiteedi arvestusega. Õnneks on arusaamine runo tõelisest iseloomust ometi juba küllalt suur ja Lönnrot oma klassilistes rahvaluule-väljaannetes ja ümbertõttistes (Kalevala j. t.) käib juba uuesti Porthani ja ehtsa rahvalaulu jälgedes. Teistes värsimõõttudes aga, pärast sajandi keskpaigas valitsenud kirevust, jääb kvantiteedi arvestuse nõue uuesti tagaplaanile ega valitse praegu enam mujal kui antiikseis värssides.

Meil teatavasti ei läinud asi (osalt ka rahvalaulu enda erineva laadi tõttu) kaugeltki nii lihtsalt, ja kvantiteedilise rahvavärsi käsituseni jõuti alles „Noor-Eesti“ ajal (Aavik, Ridala, Suits). Kogu 19. sajandi arusaamine näeb rahvalaulus pea ikka veel nagu

Hupel'gi „uskumatuid luulevabadusi“ (Neus, Bertram) ja Kreutzwald taob „Kalevipojas“ neljajalgseiks trohheusteks ümber isegi ehtsa rahvalaulu meeldivad rõhulibistused. Ses suhtes ei tulnud abi ka Soomest, — nagu saatuse kiusu tõttu saatis Lönnrot pärast oma Tartus-käiku õp. Eesti Seltsile saksakeelses tõlkes just — Renvalli eksliku rõhuteoorial põhjeneva artikli! — Kuid käesolevas ülevaate-kroonikas pole ruumi nende suhete pikemaks aruteluks.

Lõppeks olgu mainitud ka uus väärtuslik uurimus dr. I. H a v u 'lt, nimelt uus „J u h a n i A h o“. See on endisest, Z. Castrén'i omast, palju põhjalikum, vähemalt elulooliste ainete ja nende luulekajastuste analüüsiga ning selgitab endisest enam ka Aho keskset seisukohta kogu oma aja kultuuri- ning kirjanduselusel.

7.

Folkloristliku kirjanduse alal väärib kõige pealt tähelepanu muidugi see, et kogu generatsiooni Nestor, s. õ. K a a r l e K r o h n on lõpule viinud oma Kalevala uurimuste kolmanda ning loodetavasti püsiva kokkuvõtte. „Kalevalan runojen historia“ ning „Kalevalan-kysymyksiä“ põhjaliku ümbertöötisena ja ühtlasi muule teadusemaailmale esitisena juba 1924 ilmuma hakanud „K a l e v a l a s t u d i e n“ viimne vihk on liitunud teistega (FFC nr. 53 — Einleitung, nr. 67 — Lemminkäinen, nr. 71 — Ilmarinen, nr. 72 — Sampo, nr. 75 — Väinämöinen ja nr. 76 — Kullervo). Siin muidugi pole võimalik käsitleda uue teose üksiktulemusi ning erivusi eelmistest. Üldiselt on püstitud juba „Kaleva und seine Sippe“ ja „Vanast soome-estli rahvalaulust“ tuttavale ajaloolisel selektuseviisil, ilma et sellest ometi katsutaks teha nii julgeid hüpoteese isegi täpsate koha- ja isikuvastete leidmises, nagu mõned teised (Dillström, Jaakkola) seda on teinud. Ja mõne Eestist pärinevaks arvatud laulu sünni arvab nüüd autor võimalikuks oletada ka paralleelselt Lääne-Soomes. Olgugi ühes ja teises asjas ehk veelgi kaheldavat ja parandatavat, on vist nüüd eepose juured peajoontes ometi restaureeritud ja võime ainult õnnitella vana meistrit, kes sellega lõpule viinud oma elutöö.

Kalevalaseuran vuosikirja (Kalevalaseltsi aastaraamat) IX sisaldab, nagu tavalisesti, (peale aruannete, erikeelete tõlkenäidete j. m. s.) kõrva niihästi detailseid üksikuurimusi kui ka sünteetilisemaid kokkuvõtteid.

Viimastest asub esikohal dr. Onni Okkose „Meie vana luule kultuuritundest“, huvitav katse vähegi ligemalt selgitada muistse (ja siis nüüdsegi) soome soo elutunde iseloomu. Lähtekohaks on esmalt antiiksete kirjanikkude (Tacitus'e ja Jordanes'e) teated, muide küll õige väheusaldatev allikas nii ebamäärasel alal, mida täiendatakse teiste ajalooliste ja rahvaluule-päraste andmete ning järeldustega. Osutub, et Jordanese iseloomustus meie tõu „lembemeelsusest“, apaatilis-passiivsest pehmusest („mitissimi“) enam-vähem sobib ka teiste tunnustega. „Õrnameelsus, sellele vastavad omadused — aktiivsuse puudus, uinlev passiivsus, lõtv eest taganemine, isendlik eraldumine, pooldi romantiline, pooldi sunnitud pagemine jne. äratavad meie tähelepanu kõikjal, kus püüame selgitada soome sugu rahvaste sugujuuri. Vahel näivad need rahvad isegi tundvat, et neil pole olemasolu võitluses sama tugevaid rusikaid kui naabreil. Votjaki vanasõna ütleb: tatar on hunt, venelane karu, votjak on

põldpüü. Meie ei või pidada neid omadusi ainult orjuse ja poliitilise alamluse tagajärgedeks, vaid pigemini viimastegi põhjuseks“, kuigi see elutunne pidi olema teissugune täielise iseseisvuse ajal, nagu näha Kalevalagi lauludest. Igatahes ei puudu sel elutundel ka oma positiivsed jooned — autor mainib näit. tšeremisside usundi luulelist kujurikkust, animistlik-esteetilist loodusekultust, püha tule austust ja eriti puhtuse hindamist kõrgväärtuseks.

Edasi kõneleb samast soome rahva ja ta suurmeeste (näit. Lönnroti ja Topelius'e, algupäralt Toppise) iseloomu pehmus, eriti rahvalaulude maalilis-musikaalne, kontemplatiivne, karget realismi kartlev, dekoratiiv-impressionistlik laad, mis sootuks erinev näit. kreeka, vene või germaani sõjakast rahvaluulest. Ja sama lembelt nukrameelne põhitoon avaldub soome kunstluuleski, just ta kõige paremais saavutistes, Eino Leino' „Tumemeelikus“, Aleksis Kivi' „riuduvas“ sügisigatsuses, isegi kõige uuema lüürika maalilis-unelevais nägemustes.

„Soomlaste eriomadus oleks siis teatav esteetilis-religioosne-maailmakäsitlus, mis on vastupidine praktilis-materialistlikule maailmavalitsusele. Siit, sellest ebapraktilisest maailmast olekski siis. vaja otsida soomlaste muistsed kultuuripärandid, mitte kõrgema praktilise toimingu ja välise ühiskondliku kultuuri piirist.“ Neid vana laaneinimese omadusi on aegade jooksul kurjasti tarvitanud võõrad vallutajad, kuni selle reaktsioonina on kujunenud see jonn, see „sisu“, mida eriti viimasel ajal on hakatud tähele panema. Ja alles viimasel ajal on oma puuduste võitmiseks hakatud kultiveerima senini nii vähe arenenud spordi- ja võitlusvaimu ning osavust praktilises elus.

Muidugi on see dr. Okkose kirjutis, nagu seesugused asjad ikka, oma iseloomult enam intuiitivne, ja „täpsa“ teaduse nõudjad võivad temas küll vist mõndagi ironiseerida. Kuid vaimuteaduste alal upuvad viimased enamasti ise oma detailidesse ja skepsisesse — selle tõu üks põhipatt näibki olevat ta sünteesitunde nõrkus — ja nii on teissugune julgus ometi väärtuslik, vähemalt vahelduseks. Muide — Okkose vaateile, mis pole ka Soomes ilma eelkäijateta, võiks õige-rohkesti lisandusi tuua eestigi minevikust ja olevikust, nagu seda, muidugi õige üldjoonelisel tehtud juba „Dünamis'es“ (lk. 150 jj.).

Edasi kirjutab aastaraamatus K. Krohn ühe soome mesilaseloiitsu-rännakust üle Eesti Lätti ja A. R. Niemi „Meie runo-uurimise meetoodeist“, nõudes tavalise geograafilis-ajaloolise uurimise lisaks ka suuremat laulude kultuuriloolist ja esteetilist analüüsi (näit. eripaikkondade kaupa, kindlaks määrates üksikud provintsitüübid nende laadi ja stiiliga). Tüübikriteeriumide abil loodab ta valgustada rohkem ka laulude ajalugu ning eraldada eri-algupäraga lademeid, aga ka ära hoida kergete fantaasialisanduste põhjal suurte ajalooliste järelduste tegemist. Viimast vahest ehk olekski olnud vaja silmas pidada juba H. Klemetti'l, kes ühes järgnevas artiklis runode põhjal püüab selgitada Sampo-retke laeva kuju, arvates selle olevat õigegi vägeva galeeri. — Provintslikku runode eraldust püüab juba teostada V. Salminen Ingeri runode puhul.

Teised uurimused raamatus (K. Viikuna — käo narrimisest, S. Haltsonen — kassist vanasõnades, A. M. Tallgren — Häme asustamisest paganuseajal, I. Manninen — soome kärstitest, U. T. Sirelius — obi-ugrilaste matusekombeist, A. O. Väisänen — obi-ugrilaste lüürast j. t.) käsitlevad veelgi kitsamat ala.

Ei ole siinses kroonikas ruumi pikemalt tutvustada ka selliseid päris spetsialistlikke, kuigi omal alal seda väärtuslikumaid töid, nagu Martti Haavio' väitekiri „Kettenmärchenstudien I“, mis muu seas huvitav ka oma sissejuhatavas osas tehtud meetoditäienditega, V. Salminen: „Kertovien runojen historia“ (Inkeri), U. Holmberg-Harva: „Kauko-Karjalan häärunot“, A. V. Rantasalo: Inkeriläinen kertova runo „Tytärten surmaaja“, j. t.

(Lõpp.)

Aug. Anni.

J. V. Lehtonen: **Victor Hugo**. Tõlkinud Friedebert Tuglas. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus. Tartus, 1929. Hind 1 kr. 75 s.

Maailma suurmeistrite elu ning elutöö tutvustamine laieratele hulkadele on tähtis rahvuspedagoogiline tegevus, sest mineviku sajandite suured vaimusambad on toeks tulevikulegi. Selle kultuurilise töö loomulik talitleja on Eesti Kirjanduse Selts. Ja viimane ongi oma ülesannete taotlusel toonud avalikkuse ette mõne suurmehe bio-graafilise uurimuse eesti tõlkes.

J. V. Lehtonen'i Victor Hugo on tõlkinud Fr. Tuglas temale omase asjalikkusega ning väljendusepretsisiooniga. Tõlkija on teosest jätnud välja mõne meie vähem-olulise märkuse soome kirjandusloosse, vastutasuna on ta aga täiendanud ülevaadet andmetega eesti keelde tõlgitud Victor Hugo' tööde kohta.

Läinud sajandi suurte murrangute sõnamees Victor Hugo, kelle häält kuulasid ja imetlesid maailma kroonitudki pead, elas (1802—1885) Euroopa vaimuelu fookuses Prantsuse esimesest keisririigist kolmanda vabariigi päevini. See oli suur võitluste-ajajärk, suur jõudude kulutamise periood. Selle aja puhangute ääsitules põles Hugo'gi elu tormi ning tungi tuli.

Sugupõlvedevaheline võitlus luulekirjanduse-tandrill nõuab suurt energiakulu, nõuab suuri isikuid eesründajaks. Romantikute luulekirjandusliku kooli tõhus organisaator ning eneseteostuse suurmeister oli Victor Hugo. Seda tunnustas meelsasti selle pere patriarh Chateaubriand'ki, meelitavas kirjas loovutades oma koha Hugo'le. Hugo' võimsal juhtimisel olid tugevad tagajärjed endise põlve päranduse purustamisele. Klassitsistlikud kivilinenud printsüübid kandusid 19. sajandi kolmandassegi aastakümnesse. Ja alles meie sajandi 25. veebruaril sai sajand täis luulekirjanduse-voolude väärtuste otsustava ümberhinnangu teostamise tulipäevast.

„Kes oleks 25. veebruaril 1830 pärast kella kahte jälginud liikumist Pariisi Prantsuse Teatri ees, see oleks kindlasti pisut imetelles näinud, et publik juba nii varakult kaob tänavate kihinast selle maja hämarasse sisemusse, kord suuremate, kord väiksemate salkade kaupa. Ta oleks kahtlemata tähele pannud tolle publiku nooruslikku, peamiselt kunstnikulist välimust, ta pisut kahtlast riietist ja reibast, otsekui mõnd nägematut vaenlast trotsivat esinemisviisi. Kuid milliseid oletusi ta olekski kõigest sellest omale teinud, vaevalt oleks ta aga aimanud, et seal minnakse teostama otsustavat kirjanduslikku revolutsiooni ja et see praegu veel nii hääletu ning rahulik maja mõne tunni pärast peab rökkama ajaloolise võitluse möllust“ (V. H., lk. 11).

Selles võitluses purustati „klassitsistliku Koljati“ pealuu. Romantiline kultus võrsus võimsaks võiduks. See oli Victor Hugo' võit. Tollest võidumehest kõnelebki Lehtonen'i raamat.

Lehtonen'i monograafia põhiraakendus seisab eluloolis-kronoloogilisel alusel. On antud elukäik paralleelselt töökäiguga, eluvõitlus-

tega, võitudega — saavutistega. Teos on võrdlemisi kitsapiirine, ometi saame Hugo' suurest isedusest küllaldaselt ulatusliku ülevaate. Me kuuleme tema vanemaist, esivanemaistki; kuuleme, et „maailma tules oli Victor nii nõrk ja kääbuslik, et arvati ta surevat“ (lk. 19); kuuleme, kuidas see kääbus võrsus vaimukangelaseks, kellele karjuti ja kirjutati Hernani päevil Rivoli tänava võlvkäikudesse hiigeltähtedega: Elagu Victor Hugo!

Edasi loeme kõnesoleva teose hingestatud veerge noore Hugo armupäevist, mil noormees oli tihti „tundide kaupa tänavanurgil oodanud, et kas või ainult vilksamisi näha oma kallimat“ (lk. 23). Seal jutustatakse lühidalt lauliku — Hugo' tuliseimast armulüürikast — kirjadedest mõrsjale jne. Ilmub (1827) tema Cromwell pika — ülipika programmilise, klassitsistidega vahekorda lõhkuva eessõnaga, seal järgnevad draamatööd: „Marion de Lorme“, „Le Roi s'amuse“, „Lucrèce Borgia“ j. m. Seal Jumalaema kiriku — maailmakirjanduse kuulsaim koletis — Quasimodo kellanööril. Siis V. Hugo' loominguiline vaikus enne tormi, uued armuseiklused, uus võimastus eluvõitluseks, mil sangar kirjutab küll „ainult ühe käega, kuid võitles mõlemaga“.

„Huvitav on jälgida Hugo' suurt eluvõitlust Napoleon III-ga. Kirjaniku maapao-aegsed teosed: 1852. a. ilmunud proosavormilised „Napoléon le Petit“ (Napoleon Väike), „Histoire d'un Crime“ (Ühe roima ajalugu) ja 1853. a. avaldatud luuletistekogu „Les Châtiments“ (Karistused) on selle võitluse tulirauad, millega tõmmati vastane „kõrvupidi järeлмаailma ette“.

Elu õhtupoolel saab Hugo panteistiks, kes templis kahtleb, mäetipul usub ja kelle *credo* on imperatiivis: *armastakõiki, ära vihka kedagi*.

J. V. Lehtonen on oma teoses püüdnud selgitada suurvaimu Hugo hinge salapärasemaid lainetusi ning võitluste murdlaineid; sellepärast on peatükkide kandvaks aluseks sõmasangari isik ja eriti selle isiku võitlev osa. Loova ja võitleva isiku hinge irratsionaalsusi on interpreteeritud loodud kujude kaudu, ja me saame osa Hugo' ääretust vaimust, tema soojast inimest-armastavast südamest ka kirjaniku suure tegelastekogu kaudu. Inimeseõiguste eest võitlev kangelane, vaevatute ja koormatute romantiline prohvet Hugo astub oma loomingu koldeleegi valguses tulikujuna esile. Tuliseid elutunglaid on kandnud V. Hugo oma hingeelult maailma ääsidele; sellepärast ei puudunud ka mustade esindaja tema surmavankri juures 1. juulil 1885. Aga — see vaevatute- ja koormatute-probleem V. Hugo loomingu ei kuulugi enam romantismi põhivalda.

Lõpp-peatükis võtab Lehtonen V. Hugo' tähtsuse vaatlusele, rešümeeerides tema inimlikku olemust ning loomingu põhiväärtust: „Lennukas mõttekujutus ja kaastundlik süda sundisid teda ikka uuesti kuulutama maailmale, et küsimused, mis puudutavad inimest, tema ülesannet, ta kannatust, ta seisukorda, ta õnne, ta tulevikku, ei või olla iialgi väikesed“ (lk. 134/135).

Victor Hugo äratas inimeses südame suurt kutsehäält. See on suure kunstniku missioon. Selle missiooni ning Hugo' ajajärgu paremaks mõistmiseks mõjub kaasa Lehtonen'i monograafia. Sellepärast peame kirjanduspedagoogiliselt tarvilikuks pidama selle teose laiemat levingu. Ja raamatu mõõdukas hind (nagu Eesti Kirjanduse Seltsi väljaannete hinnamõõdukus ikka) soodustab seda kõigiti.

A. Vaigla.

Voltaire: Candide ehk Optism. Tõlkinud Albert Saareste. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1928. 110 lk. Hind 1 kr. 25 s.

Harva nähtusena esineb siin eestikeelses tõlkes Voltaire, prantsuse rahva prantsuslikumaid kirjanikke. Oma aja mõttejõulisemaid ja selgepeasemaid mehi, nagu tõlkija tõlke ette asetatud eessõnas ütleb, omab Voltaire kõiki omadusi, mis on tõstnud prantsuse kirjanduse üldtunnustatud erilisele seisukohale: täpsa ja selge väljendusvõime, asjaliku kujundamisvõime, kriitilise maailmasse-suhtumise.

Käesoleva aja maitsele vastuvõetavamal kujul avalduvad need omadused seiklusteromaanis „Candide“. Mitte ükski Voltaire'i kuiva-võitu täpsat ja meeldivalt selget stiili ning paeluvalt asjalikku jutustamisviisi ei õpi me ses teoses parimast küljest tundma, vaid saame ka selge pildi tema maailmasse-suhtumisest, mis on skeptiliselt irooniline.

Inimesi (ja kõike inimlikku) kohtleb Voltaire kuiva üleolekuga kui mõistmatuid või kohtlasi olevusi, paljastades nendes kõik lapsikult naeruväärilise. „Candide'is“ pole õieti ühtegi tegelast, keda poleks käsitletud naljakana, vaimliselt kõrgemale arenenu silmis veidrana. Siiski pole „Candide“ naljajutt, kuskil ei pane see laginal naerma; ta võib tekitada üksnes muiet, olgu põlglikku, halvakspanevat, haletsevat või heatahtlikku. Lihtsameelne lugeja võib-olla paneb „Candide'i“ käest, enne kui teise või kolmanda peatükini jõuab, ega võta seda iial enam uuesti kätte; kirjanduslik *gourmet* naudib iga lehekülge ning on valmis ikka jälle nauima.

Puhtsisuliselt on romaan „Candide“ keeruline, täis kummalisi, sageli sootuks ebaharilikke juhtumusi, mida teeb vastu-võetavaiks üksnes autori jutustamisviis. Peategelane, iseloomult kohtlane noormees Candide, satub ühest seiklusest teise, langeb ühest õnnetusest teise, pääsedes hädadest, nagu näib, üksnes seks, et veereda veel suurematesse hädadesse. Sõda, maru, laevahukk, maavärisemine, tuleriit ja muud õnnetused sunnivad Candide'i Vanast Maailmast, Euroopast, lahkuma ning Uude Maailma siirduma. Ent sealgi ootavad teda vaid uued viletsused, kuni ta juhtumisi leiab õnneliku Eldorado, mille elanikud — vastandina kogu muu maailma elanikele — elavad täiesti ja igapidi ainult mõistuse järele, — mis autorile võimaldab muu maailma elanikkude naeruvääristamist jällegi uuest vaatevinklist. Eldoradomaalt oma mõistmatuse tõttu lahkunud, käib Candide veel läbi paljude ohtlikkude sündmuste, et lõpuks ühenduda enda armastatuga ja leida vähenõudlikku õnne igapäevases töös, oma aia harimises. „Töötagem juurdlemata,“ laseb autor teose lõpul ütelda üht teose peategelastest: „see on ainus abinõu, et teha elu talutavaks.“ Täitsa selgusetuks jääb, kas see veendumus on ka autori veendumus; niisama hästi võib see olla autoripoolne viimne hoop inimese kitsa silmaringi ning juhmi mõistuse pihta.

Tähtsam kui „Candide'i“ sündmustik ning tegelased, on selle autori suhtumine tegelastesse ja seda mööda ka kõigesse, mis nendega juhtub. Sündmustik paelubki teadlikku lugejat üksnes sellega, et ses alatasa ilmestuvad autori mõttelaad ja elukäsitlus: Voltaire'i kui filosoofi suhtumus inimesse ja maailmasse. Niipalju kui ongi tegelasi „Candide'il“, nii veidrad kui ongi iga üksiku tegelase elamused, ei lange rõhk ometigi ühelegi nendest, vaid huvitavaks teeb teose tegelaskonna ja sündmustiku taga aimatav ning järjest selgemini esilekerkiv autori isik. „C a n d i d e ' i " v a r a l õ p i m e V o l t a i r e ' i t u n d-

ma, — see on „Candide'i“ olemasolu-mõte, mis täitsa õigustab ka „Candide'i“ eestikeelse tõlke olemasolu.

Tõlge iseenesest on korralik, tabavalt edasi andes algupärandi stiili iseärasusi. Kiitvalt võiks nimetada mõningaid õnnelikult valitud rahvapäraseid ütlushi; siin-seal leiduvad puhtgrammatiliselt küsitavad sõnakujud lugemist suurt ei eksita.

M. Sillaots.

Passiivsus noorte kotkaste lennus.

Leo Anvelt: **Viirastusi valges õõs**. Romaan. K./ü. „Loodus“, Tartus. 221 lk. Hind 380 senti. K./ü. „Looduse“ romaanivõistlusel III auhinnaga kroonitud.

Ja an Pert: **Sirp õites**. Üliõpilaste seiklusi. Äratrükk „Võru Teataja'st“. 155 lk.

Passiivsusevaim, kes oma tiibu laotab üle meie intelligentsi, leiab paremaid teoreetikuid endale belletristide hulgast. Puhtteaduslikult on seda küsimust vähe valgustatud.

Tahan kõne alla võtta kaks eelmainitud noort autorit. Esimene neist jõuab oma teoses lohutamata pessimismini, teine aga püüab anda oma teosele heledavärvilist, optimistlikku põhitooni. Mõlemad käsitlevad meie valmiva intelligentsi elu.

Kas õnnestub optimistlik kotkalend või halli passiivsuse vaimu nukrust levitav tiivalöökö?

1.

Leo Anveldi teoses avab ja suleb raamjutustis kompositsiooni. Algab Endise kojusõiduga ja lõpeb sellega. Vahepeal arendatakse päevaraamatulises vormis pärisromaan. Kompositsiooni pidemeks on motiiv, et Rein Endise peab surema. Algus sünnib õieti järsku — ex abrupto, ekspositsioon jääb kaugemale.

Faabula ei ole uus eesti kirjanduses: tahtejõuetu, haiglase hingeeluga noore inimese elamuste eritlemine põhjuslikus seoses. Sel puhul tuleb meelde Oskar Luts'u „Andrese elukäik“ ja Reed Morn'i „Andekas parasit“. Kuid ei pea arvama, et Anveldi romaan on epigonismi koltunud õis. Ei, see on ikkagi uus variant, uut on siiski nähtud ja näidatakse ka lugejale.

Romaani peategelane on veel üsna noor inimene — keskkooli õpilane. Otsekui pärandina on antud talle edasi vanemalt põlvelt haige ning jõuetu hing. Viimase lahastamine on Anveldil osaliselt õnnestunud. Ometi tuleb märkida ka ebaõnnestumisi. Kõige pealt: stiil on ebaühtlane. Autor oskab oma mõtteid küll üsna lodusalt väljendada ning on märgata väljenduses ka individuaalset joont, kuid ometi segab ta sageli ning irriteerib millegagi, mida võiks nimetada stiilijõhkruks. Romaani meeleoluline põhitoon on ikkagi hell-lüüriline ja vastav peaks olema ka stiil. Suuremalt osalt ongi see nii, aga tuleb ette laskumisi äärmisse naturalismi, mis tundub dissonantsina, mis kõlab metsiku rõõgatusena. Toon näite. Alguses on meeleolude ja elamuste analüüs, siis saabumine koju — kostikohta.

„Ust avades lööb vastu lämmatav õhk, rasva ja peldiku hais. On keedetud sülti raiskunud lihast.“

Siis veel mõni rida naturalismi ja edasi:

„Varasügise õhtuil on ilusad ehataevad kohiseva mere kohal. Mägede tuul tantsitab graatsiliselt lehti, kuupaat ujub raagunud oksade padrikust kahvatorohelisse taeva.“

Veel mõned read kaunist, impressionistlikku loodusemaali ja siis äkki taas ropp naturalism:

„Väike linnuke“ on lastud välja hällist ja roomab põrandale. Ta tühjeneb tihti oma pãrasoolika põrandariidele kogukaks hunnikuks.“

Sellega ületatakse August Jakobson. Peaasi on aga see, et stiilühtlus on rikutud.

Mõnus on teost lugeda, kuid tunned, et midagi on hulgas ebakõpse, rohelist, ilmetut. Stiil nõuab autorilt karmust, valjust, mehhist distsipliini ja teravate nukkidega isikut. Niikaua kui on vankumine ning tuigerdamine stiilitehaseis, ei kolksata midagi raudset meie kirjanduse laduruumi. Vanemaist kirjanikest hea näide — Jakob Mändmets, kes on loonud palju, kuid kelle stiil pole koordineeritud välja veel puhtalt ega lõplikult.

Anveldi stiili vooresed on tema otsekohesed ja erksas suhtumises ainesse, mis väljendub uutes metafoories ja epiteetides. Olgu siin tsiteeritud üksik pärl: „inimesed paugutasid teravmeelsusi nagu lapsed tonge“. Loodusega on ta suhe intiimne ning hell ja ta näeb teda neurasteeniku silmadega, mis psühholoogiliselt õige. Nii näiteks surmamõtteisse takerdunud Endise näeb:

„Oli kuutu õõ augusti lõpul, kuu pildus pilvi ja tähti segi, aedades sadas õunu. Oli aeg, mil haavad kergesti mädanema lõõvad, hella roiduv-küllastunud suve ja surmkõpsede viljade päevad.“

Autor on, nagu romaanist selgub, võrdlemisi palju lugenud, ja sellepärast võib oletada stiili suhtes mitme kirjaniku ristlevaid mõjusid, mille vahelt teed otsib too õige, puhas anveitlik stiil.

Teose alul, Rein Endise lapsepõlve kirjeldades, lausub autor: „Nii Reinu sotsiaalne südametunnistus teritus vara.“ Aga see sotsiaalne südametunnistus saab hiljemini teose vormile hädaohtlikuks. Eriti siis, kui Endise hakkab maksvat ühiskondlikku korda arvustama. See arvustis tundub liigkasvuna, vaba motiivina teose faabulas ning tollepärast kõigutab ta kompositsiooni ühtlust. Et kehva sündmustikku huvitavamaks muuta, selleks on juurde poogitud kõik vangimajja, kuid see väike süžee komplitseerimine tõstab lugeja huvi vähe, viib aga faabula arengust eesmärgita kõrvale.

Kui on juba kord süžee sellisena ette nähtud: koolist koju ja tagasi, sügisel linna, kevadel maale, ilma seiklusteta ja põnevate juhtumusteta + vaid üks onu külastus, isa kõrtsist koju toomine, siis on ka kõige parem selle juurde jääda. See pole nõutav tingimus, et romaanil peab nimelt olema süžee.

Teost läbiva võrdlemisi mehise intellektuaalse joone põhjal võib oletada, et autoril on kriitilist vaistu ja selget arusaamist oma ülesandeist; sellepärast on tema vilumine aine käsitluses, vormi viimistluses loodetavasti aja küsimus.

Ent vaadeldgem sisu, ideed: millised on need ja kui sügavalt ning tõsiselt on neid käsitletud?

Et Endise on kirjanduslik tüüp, kellel on elus palju lihaseid vendi, selles pole kahtlust. Aga siin kohe tahaksin mainida Endise füüsilist haiglust. Ta väsib alati, higistab, on nõrk, külastab sel põhjusel arsti. Ta surebki mingisse füüsilisse raugemisse. See on kahtlemata erandlik nähtus. Füüsiliselt ei ole meie Endise ealised

mehed nii nõrgad; nad on enamasti tugevad ja terved, aga vaim looskleb haigena, tasakaalutuna.

Rein Endise on nii hingelise kui füüsilise näbrastumise pärivuse teel oma vanemait omandanud. Ta otsib endast isegi haiglasid sümptomide, mille kandjaks on pärilikkus. Viimane on üks põhjusist, millest sõltub Endise passiivsus ning pessimism. See põhjus elab kimäärina Endise isa näol. Too täiesti tahtejõuetu alkohoolik on hinge haabituselt ligidane Reinule. Ta õudsed pohmelused on Rein Endise karmi saatuse fataalne eelmäng. Anvelt on meie tahtejõuetute tüüpide puhul vahest kõige enam tähelepanu juhtinud pärilikkusele.

Peale jõuetuse põeb Rein Endise veel mitmesuguseid väikesi maaniaid. Sageli kardab ta inimesi, mõtleb, et teda vargaks peetakse, kardab maja põlemaminekut, kardab, et ta haiseb. Ta põeb neurasteeniat raskemal kujul. Ta haiglasist impulsiest kihutatud kujutus manab esile tavatuid assotsiatsioone. Ta on jõuetu töötamiseks, ent omakord erutab ja painab teda inaktiivsus.

Endise vahekord koolis õpetajatega on huvitav peatükk. Indiivid, mitmekülgse vaimuga inimene satub meie kooli rinda-ängistavasse õhkkonda ja kahtlemata on viimane tegureid, mis halvab ning kiirendab ta vaimset kokkuvarisemist.

Palaviklikud ning rahutud on Endise ilmavaate otsiskelud. Ta haige kujutus otsib pidet pea ikka äärmusis. Ja kui hakkab millestki kinni, siis mingi askeedi hõrdusega ja fanaatiku vihaga, otseku oleks hõõgav raud rinnas. Nii näiteks tema arutelud vennaste usust ja mõtiskelud kommunismist, kristlikust anarhismist. Piiri ja pidet ei ole aga kusil — ja irvitava lõustana vahib lõpuks vastu *vanitas vanitatum*.

Tervet teost läbiiva motiivina jääb püsima vaid soov heaks ja vagaks saada. Siinkohal assotsieerub mõte sarnasusest Kristjan Raudmaga. Põhitoonilt lahkuminevad tüübid, kuid mingi ühine noot heliseb hinges. Ma ei tahaks seda mõjuks ristida, kuid ei eksi vist ka mitte, kui oletan Metsanurga „Jäljetu haua“ sügavat mõju Anveldisse. See on eriti ilmne, kui võrrelda tegelase mälestusi õrnast ja heast emast. See on mingi ühine kindluse otsimine vanast hinge elama jäänud mälestusest, mis sööbunud ajju tulikirjana. Härdala valuga tuletab Kristjan Raudma meelde oma ema kindlust-pakkuvat lemmiklaulu:

„Kindlaks jää! Kindlaks jää!
Siion, pea, mis sul on!
Ära võta araks minna,
Vaata, ligi jõuab kroon“ jne.

Kokkuvarisevale Endisele on veel härdam ja halemeelsem ema koraalisalm altariks ning lohutusekarikaks. Samuti kui Raudma hinges, lööb temaski elama järgmine laul:

„Armas Jeesus, tee mind vagaks,
Et ma rahulisti magaks,
Ja mu hinge pühitse,
Et saaks ükskord taevasse“ jne.

Kristjan Raudma — ideefanaatik — ootab oma „võidukrooni“, mille fataalsust aimates leiab surmas. Rein Endise — tahtejõuetu dekadent — ootab vaid lõppu ning loodab selles leida eetilist rahul-

dust ning lahendust oma kõlblas keerises vähkrevale hingele. Selle lõpu ning lahenduse ootuse sisimas olemuses on midagi ühist. Vormilise kontsentratsiooni mõttes on see punase niidina läbiv motiiv teosele plussiks, kuigi ta ei ole algupärane.

Ka igapäevases eluvõitluses on mõlemaile ema salmid kindlustavaks deviisiks. Nii kirjutab Raudma oma päevikusse raskeil minutil: „Näen oma ema, kurblik ilme näol, ja kuulen teda laulvat:

„Võitle, küll on värav kitsas,
Vaevaline elutee.“

Vastava salmi on ema õpetanud ka Rein Endisele. See on otseselt pisike irvitus, kuradikese ironia, mida ta haledusega meelde tuletab. Osund:

„Mäletas, millise häämeelega ema õpetas talle mõttesalmi, mis lõppes ridadega:

. . . vaid säält, kus isa seisma jäi,
Sa julgelt edasi veel käi.“

Ja Endise ongi enda isa martüüriumi üllas lõpetaja. Kui kurjuse lill õitseb ta oma perekonna viimse esindajana, sest nagu me teame, ei ole tal õde ega vendi. Oleks Anvelt oma teose faabulat laiendanud ja sinna toonud juurde motiive, mis annavad edasi terve perekonna hukkamisloo, siis oleks see heal käsitlusel enam huvitanud. Kuid „Viirastusi valges öös“ jääb ikkagi Rein Endise isikuroomaaniks, milles kõrvalmotiivina heliseb moltoonid vanemate saatuse.

Sisetunne on lähtekoht, kust saavad alguse nii Endise kui Raudma siseheftlused. Eetiliste mõistetega teotseb ta juba lapsepõlves ja vaimu arenedes on kõlblas langus suurimaks ahastuse allikaks. Ta on esteet, kuid sealsamas näeb ta kunsti ning ilu mõttetust. Kõlblas ahastus kaalub kunstiarastuse üle. Ja lõpuks lausub ta esteetiliste elamuste kohta: „Muidugi, säääl oli ju väga peen — kui ainult südametunnistus poleks vaevanud.“ Teda kui esteeti heidutab romantika ja realismi terav vastuolu; need lõikavad teineteist, sädemeid pildudes tema siseilmas. Ropp on igapäevane elu, õrnad ja kaunid on meeleolud. Et vastuolude kuristikust pääseda, andub ta lugemisele, unistab foliantide krabisevate lehekülgede taga kaunimast, heledamast, ilusamast elust. Temale omase ühepäeva-fanatismiga muutub ta bibliomaaniks; aga see ei paranda haiget hinge, vaid torgib veel teravamalt tema mädanevaise haavusse.

Kokkuvõte? Selle kohta ütleb autor:

„Aga kokkuvõtet ei saanud olla: selleks oli kõik liiga pooleli veel. Senisel lool polnud mingit kompositsiooni.“ Seda võib öelda Rein Endise elu kohta, mitte viimast käsitleva teose kohta. Muidugi ei ole teraskompositsiooni, kuid Endise eluromaan on fikseeritud siiski kirega. Meil on kirjutatud palju halvemaid psühholoogilisi romaane. Anveldi romaan ei ole kaugeltki mitte žest ega õõnes literatuur. Tema emotsionaalsed direktiivid ei ole küll igas paigas nii mõjuvad, et lugeja mõtlematult alistuks, kuid, hõõgav elutunne, mis ta sõnu virgutab, ei jäta külmaks.

Teissugune mulje tekib, kui lugeda Perdi raamatut „Sirp õites“. Kuidas suhtuda sellesse teosesse? Kas peame vaatlema kompositsiooni, stiili — või kõnelema ideeniitidest, mõttekanga lõikudest, mis katkevad ses teoses? Kahjuks ei saa kõnelda vormist, sest see on teosel nii vedel ja sültjas, et esimesel puudutamisel koost laguneb. Jääb — sisu. Alapealkiri „Üliõpilaste seiklusi“ peaks siin ka juba midagi kõnelema. Missugused on need seiklused?

Toomas Nipernaadi, suurim seiklejatüüp eesti kirjanduses, seikles seikluste romantika pärast. Ta seiklused olid talle eneseteostuseks. Ta otsis elu ja joobumist, ta kõrvutas asju ja situatsioone, mis ebasobivad, et saavutada sellega suuri omapäraseid elamusid. Ta tegi seda täiuslikult. Ta seiklustes elas mõte, kuigi õige varjatult.

Ent Jaan Pert oma üliõpilaste seiklustega ei liigu millegi poole. Ta ei ütle meile midagi, vaid väntab hoolega kinofilmiga à la „Vana Heidelberg“, mis täis lakksaapa- ja mammapoja-romantikast, lisanduseks õllesentimentalism. Kuigi elab seal „suur individualist“ ja romantik Hugovilli, kelle nimigi tuletab meelde midagi kadaklikku, kes filosoferib: „Ja ainult üksikluse tee viib sinna imelisse kõrgesse kõrgusse“ (!), siis maitseb see lõpuks ikkagi kolkunud seltersina. Ta traagiline lõpp on traagikata, ta verrega kirjutatud kiri jääb paberilipakaks. Ta sureb mõtete pärast, mis koostatuna sünnitavad kontsentreerimata, vesipaiseis kujutluste massi. Too Hugovilli näib olevat „Sirp õites“ peakangelane, või vähemalt üks neist, sest tema kõrval on veel teisi, kelle askeldused moodustavad samuti osa teose rabedast kangast. Nende seiklused koosnevad järjekordseist joominguist seltsis, daamikete küllastamisest, ühest mensuurist, ühest pulmasõidust ja ühest enesetapmisest. Ent peamiselt kogu sündmustik: jalutus kodust seltsi ja tagasi, kohvikusse või daami juurde. Tublisti harrastatakse keskustelu ja peetakse igal väiksemalgi istungil-koosviibimisel pikki kõnesid, mis kõik toetuvad kolletama lõõnud paatosele. Tegelaste jutlemised on väga kombelised ja nad kõnetavad üksteist stiilis, mida nimetatakse muu seas ka — hiina viisakuseks. Üks näide, kuis härra ütleb daamile:

„Tervised kodukülalt on nagu värsked kevadlilled, mis lõhnavad hästi!“

Armastus on puhtplatooniline, ja vana röövliromantika sentimentaalitsev stiil hakkab elama taas ajus, kui loed:

„Ja noormehe huuled vajusid neiu huultele. Nende pääd mähkusid patjadesse. Ja preili (!) lahtised juuksed katsid kinni nende näod.“

Või:

„Värisev tütarlaps langes noormehe hõlma. Ta rinnus ärkas igatsusi ja õnne lootusi.“

Selliseist pärlest kubiseb teos ja hiina viisakus õilmitseb kaunisti. Nii kõneleb autor naistest ikka kui „preilidest“, otsekui kartes, et keegi võiks teda süüdistada kui viisakuseta kavaleri.

Ent siiski julgevad noorhärрад omavahel väljendada veiningerlikke mõtteid naiste üle ja hiilata rabavate aforismidega, mis on aga kahjuks August Gailiti „Purpursed surma“ tšüüniliste tegelaste omapäraseis stiilis väljendatud mõtete kordamine ning vesistamine. See on mõju, sest kongeniaalsust Gailiti ja Perdi vahel ei saa oletada.

Perdi fantaasiat ja inspiratsiooni on peale Gailiti „Purpursed surma“ ja „Toomas Nipernaadi“ „Sirp õites“ kirjutamise puhul ergutanud veel mitmed vene autorid. Kui võtta näiteks sõit mustlaste juurde ja stseenid seal — sääraseid stseene leiame küllalt Leonid Andrejev'i, Leo Tolstoi ja teiste vene autorite teoseist. Ja üldse too üliõpilaselu, joomine ja targutamine on kuidagi venemaiguline. Toosamane äärjoonteta, ebamäärane idealism, selgrootus, tuikumine sõnade ja mõtete labürindis. Pole algupärane ka motiiv — üliõpilane tahab langetada mustlasetüdrukku võtta kaasa ning temas äratada uue inimese. Taas laen venest.

Kuid kõiki seiklusi kannab optimism ja sureva kotkalennuga lõpeb teos. On küll epikuuritsemist, et söögem ja joogem, sest homme oleme surnud, pohmelusi, mis nukraks teevad, kuid noorte kotkalennusse jääb autor üle kõige siiski uskuma. See oleks optimismivaesel ajal tilk mett mõrusse karikasse; aga autori teose väljapigistusel on see kuldkollane meetilk moonunud läägeks veepisaraks.

Jaan Pert nähtavasti väga armastab lilli; sest ta raamatute nimed on kõik pärit lilleaiast. Nii „Punane lillia“, „Õites aed“ ja „Sirp õites“. Veel kord riivates stiili peab konstateerima ka selle lillelisust. Osundan näiteks:

„puhas, suur, sügav ilmsüütu vereva südame punastes lilledes armastus.“

Väikest Amorit märgates on autoris pääsenud valla sõnade valing, ja tervelt kaheksa „äravalitud“ sõna kingib ta selle inglise ilustuseks. Autoril on püüd elustada rokokood, ent kahju, meie talupoeglik kohmakas mõttekäik naeruvääristab selle, jätab elegantsita ja prantsusliku peenusetu.

Vedela kompositsiooni kõrval liiguvad teoses psühholoogiata tegelased. Mainitakse eriti nelja üliõpilast: Riomari, Ellerit, Sagarit ja Hugovillit. Kahju, et neil on nimed, sest muidu oleks kergem jälgida teose sündmüstikku, kui nähtavale jääks üks seikleja. Ei ole leitud jooni, mis eraldaksid neid nimekandjaid üksteisest. Nad kõnelevad ühteviisi, askeldavad daamidega ühteviisi ja joovad õlut kui üks mees. Need on inimesed ilma näota, neli ühesuguses seiklejakostüümis hampelmanni, keda autor niitpidi väikeste lahkuminekutega tõmbab. Ka naised on ühe liistu järele valmistatud, kandes vaid erinimesid.

Kui meie noorsugu Tartus üliõpilasmütsi all nii oma füsiognoomia kaotab ja sääraseks karjaks muutub, nagu Pert seda kujutab, siis ei ole kümne aasta pärast meil enam isikuid, vaid nelikümmend meest, kes asju ajavad solidaarselt ühe õllekorvi juures. Kuidagi kerkib teiste hulgast välja Hugovilli, „kes otsib elu ja surma mõtet“ ning leiab kahjuks viimase. Vaevalt-vaevalt eraldub too Hugovilli teistest, kuid ka see vähene individiraasuke peab lõpuks autori soovil hukkuma.

Kummaline, et autor näeb meie üliõpilasi nii vaimuvaeste kelkijate kujul. Ent üks asi on, mis neil kunagi ei puudu: raha. Kõik need tudengid on väikesed miljardärid. Nii näiteks annab üks neist pilgutamatult mustlasetüdrukule mantliraha. Aga kas võib meie üliõpilane 70—80 krooni nii kergesti välja anda? Rahaga ja võlgadega maadlevad üliõpilased minu teada tavaliselt. Taas naiivne optimism, näha inimesi nii rikkaina ja õnnelikena.

Kogu Perdi lilleaed on diletantliku kärneri töö. Kuid hea diletant pole taunitav nähtus, — tervisi talle. Kahju ainult, et Perdi diletantismi puhul ei saa hõisata, — ta on ka ses suhtes kehvik. Ta tuletab meelde maalijat-diletanti Reipolti Peet Vallak'u novellist „Meeleheide“. Tema maalidega sarnanevad Perdi teosed — kimp pleekinud kunstlikke lilli, mille kohal tiirleb vedruga üleskeeratud põrisev optimismililblikas.

*

Passiivsus noorte autorite kotkalennus? Mõlemais teoseis elab too vaim. Kumbki ei näita teed. Rein Endise rada kaob õudsesse hämarusse, Perdi üliõpilased upuvad läägesse heidelbergitsemisse. Viimane on kindlasti kaunite kavatsustega kirjutanud teose, püüdes anda noorte kotkaste ülemlaulu, kuid fiasko on seda suurem. Nukranäoline Leo Anvelt kõnnib aga surmavarju orus, laulab kalmudelaulu noorusele — ja see on tal enam-vähem õnnestunud. Ta suudab lugejat uskuma panna, et meie paesel maal tõesti liigub nukranäoline, valutava südamega noormees, kes usub vaid skeletisse.

Kaaludes mõlemaid teoseid selgub, et pessimistlik maailmasuhtumine on andnud väärtuslikumat, sügavamat, mõttetiinemat. Noore pessimisti teoses on ikkagi aju ning tõsist tundmust, aga optimist veiderdab, karnevaalitseb, ajab ebaloogilist juttu, ja tervest teosest jääb mulje kui herise vembust. Kahju, et optimistlik mõttetegevuse suund on nii ebaproduktiivne ja lõtv. Meie noorsoo vaimueliit kätkub ikkagi ennemini Rein Endisis, kui Riomares ja Ellereis. Ja kui see väärtuslikum on degenereeruv, näbrastumismärki otsmikul kandev, siis peab küll tõsisemalt suhtuma järgnevasse Fr. Tuglas'e sõnusse: „Selles on nähtavasti midagi, mis pärit meie tõu alateadvusest. See on see passiivsusevaim, mis peegeldub Kreutzwaldi „Lembitus“ ja hilisema aja kirjanduses. Optimismi- ja energiakuulutus ei tundu meil kusagil nii usutavana kui see tahtejõuetuse eritlus. Ja see paneb mõtlema, kui meeles pidada, et iga rahvuse kirjanduses ikka selle tundelaadi kirjeldus õnnestub, mis on rahvusele kõige iseloomulikum.“

„Andekate parasiitide“ ajajärk ei ole nähtavasti veel mitte lõpule jõudmas.

Ilmar Reiman.

Neli kirja noortele.

Beethoven. A. Altajeff'i järele jutustand E. Martinson. Tallinnas 1927. 92 lk.

Jack London: Pagan Otoo. Hulkur jumala armust. Eesti keele L. Waring. Tallinnas 1928. 42 lk.

Anni Swan: Olli elukool. Autori loal soome keelest M. Nurmik. Illustreerind F. Kask. Tallinnas 1928. 247 lk.

Adalbert von Chamisso: Peeter Šlemiili kummaline lugu. Tõlkind M. Laarman. Illustreerind F. Kask. Tallinnas 1928. 90 lk.

Kõik Eesti Õpetajate Liidu kirjastusel.

Meie noorsoo kirjavara korraldamine on tähtis pedagoogiline töö. Sellepärast on kõik algatused sellel alal tervitatavad. Kõnesolevad Eesti Õpetajate Liidu kirjastised on tehtud kättesaadavaks

noortele teiskordselt. Esmakordselt ilmusid nad „Noorusmaas“ (1927, 1928).

Noorte lemmiklektüüri kuulub kahtlemata elulookirjastik. Olgugi et noor püüab tihti vältida võraste kogemuste jälgi ning seada sammu oma tuule järele, on ometi suurte isikute elukäigu kirjeldused suureks lugemisrõõmuks ning jõuliseks eeskujukski.

Üheks sääraseks huvipalaks on E. Martinson'i jutustatud Beethoven. Suurmehe Beethoveni traagiline elusaatus on inimliku tragöödia sügavaks näiteks. See on inimliku võimete tasakaalutuse tragöödia. See on kunstniku tragöödia, kes on kaotanud loodusliku võime — võtta ja kel on määratud ainult anda, anda kauneid kõlasid inimkonnale, võtta vastu ei ainustki heli. „Milline kurbloomus! . . . Loob teiste kõrvadele helitöid, mida ise iialgi kuulda ei saa. . . Mida ise võib endale ainult ette kujutada“ (lk. 82).

See on ülev prometeuslik valu valguse pärast, see on helilooja valu helilaine järele, mida kõrv enam ei taju. Ja klaveril sureb *piano*, häääl jääb tulemata.

„Inglise reisija Russel jutustab, et ta näind tol ajajärgul Beethovenit klaverit mängimas. Kui ta tasa tahab mängida, siis jääb häääl sagedasti hoopis tulemata. Kuulajate süda tõmbub valus kokku nähes, kuidas Beethoveni nägu ja kogu keha on sügavalt haardud sisemisest ärritusest, kuidas ta kramplikult kõverdunud sõrmed liiguvad klahvide kohal, aga helid . . . jäävad tulemata . . .“ (lk. 84).

Beethoven on kangelaslikkuse suur kehastus kõrges kunstis. Ta on „kannatajate ja võitlejate suurim ja parim sõber“.

E. Martinsoni jutustus on ladus, mõistetav igale noorele. Loo sündmustik on luulekirjandusliku laadiga. Motiivid on enam-vähem põhjuslik-ajalises seoses. On sündmustikku kandev isik — Beethoveni ülev kuju, kes oma tööga võidab ilma, keda juhib elusaatusega võitluses sõna: *labor delectat*. Töö tähtsuse tegeliku tunnustuse kõrval oli Beethovenil arenenud ka usk oma kunstigeeniuse ja sügav kõlblusetunne: headus juhib õnnele, mitte raha.

Beethoveni sügavat traagikat, tema suurt võitlusjõudu ning kõiki inimlikke voorusi peab mõistma ja tundma meie tänane noorpõlvgi. Ning töö suuri tulemusi näitab meile kõigile suur Beethoven.

Hulkur jumala armust pole keegi muu, kui noorte tänanegi lemmik-kirjamees ning suur vaimumees Suure Lombi tagant Jack London. Raamatukese tiitel-juhul on küll esikohal „Pagan Otoo“, kuid sisustikuna on esiosas „Hulkur jumala armust“. See on hetkeline ülevaade Jack Londoni nooreast, tema esimesist seiklussammudest ning mehimestest eluepisoodidestki. Selles nii ääretu sündmusterikka mehe elukäigu põgus ülevaates on tugevasti rõhutatud, kuidas seikluse- ja võitlusekiring täitsid Jack Londoni südant surmani. „Neljakümneaastasena ta oli rännand enda surnuks“, nii lõpeb lugu „Hulkur jumala armust“.

„Pagan Otoo“ on väike tõenäoliselt autobiograafiline lugemine sõiduseiklusist merivahingus, kus kangelaseks saab „paien noir“ Otoo, Bora-Bora saare ainuke pagan. „Petite Jeanne'i“ hukkamisel jagab jutustaja oma „päästepaati“ — luuki paganaga, ja surmast pääsenud, said must ja valge sõbruks ning vahetasid nimeki lõnamere kombe järele. Sõprus süvenes, sai kõvemaks veresuguluse sidemeist. Ja suur sõprus päästab „põrguväraivaistki“, sõpruse uhkus ei luba hagvumist ega haavamist — ta aina hoiatab, keelab.

Ja jutustaja ning pagana eluseaduseks saab keelduda kõigest, mis võiks haavata teist sõprusekandjat. See musta ja valge eneseohverdamiseni ulatuv sügav sõprus kestis seitseteistkümmend aastat. Siis saabus lõpp, „nagu igale inimlikule asjale“. Sest ühe sõbra elule oli vaja teise eluohvrit. Sõpruse, „millist vaevalt on leida maailmas kahe inimese vahel, kelledest üks valge ja teine pruun“, lahutas ahne haikala.

„Pagan Otoo‘ on ülemeelik lugu ühest inimlikust ohvrimeelsest sõprusest, andumisest teisele, teise eest. See on kaunis näide oma olemise pühendusest kaasinimesele, ligimesele.

Kes oli kirjutanud suured sõnad paien noir‘i, musta pagana südamesse: ükski ei ela iseenesele, ükski ei sure iseenesele?

Aga „kui jumal oma kõrgest kohast näeb iga varblastki, kes langeb katuselt, siis ei ole Bora-Bora pagan Otoo kõige väikesem ta riigis“.

Swan‘i „Olli elukooli“ on noorena oma radadele sattunud mõisnikupoja Koivumäe Olli õpiepisoodide seeria. See on tavaline pisikese õpetliku tendentsiga noorsooteos, kus tülihiirus kodunt põgenik satub halbade inimeste ekspluateerivasse küüsisse ning kogu omakogumuste tee on poisikese suurte lootuste fiasko.

Lellepoja kurjal kaastegevusel saab Olli Stokholmi soomlasest kingsepa Simolini juurde, kust poiss ei saa kodustele oma olemasolust midagi ilmutada. Teda peetakse surnuks: Koivumäe pärijana ei saa ta esineda, ta olemine säärasena salatakse, sest see on lellepojale tähtis päranduse pärast. Aastat kolm Stokholmis Simolini ülikehvas kodus viibinud, põgeneb Olli sõbraga merele. Laevalt saadetakse ta Helsingisse. Seal jällegi kingsepa-poisina ülalpidamist teenides satub Olli, varguses ülekohtuselt süüdistatud, kasvatusasutisse. Aga ta vana sõber, nüüd merimees Renne-Pelle, päästab süült kannataja Olli asutisest ning põgenik pääseb koju. Nelja-aastane õpireis on teostatud.

„Olli elukooli“ faabula on kergelt ja põnevaltki edasi antud, kuid kunstiväärtust riivab ilmne sihilikkus. Sihilikkus annab ruumi liigsele juhule, mistõttu mõnigi episood ja mõnigi motiiv jääb kompositsioonis motiveerimata ning häirib elutõeluse illusiooni. Aga see kiri tahab näidata, mis ootab noort, kui ta hülgab kodu, ja kuidas ainuliseks pääsuks kariliselt teelt on — k o j u t a g a s i.

Säärasest lõplahendusest on teataval määral tingitud ka kangelase karakteristika. Olli on painduv karakter. Mitmenurgaliste murdumuste järele saab tast jälleleitud positiivne poeg oma vanaemaile. Elukoolis ümbersündinuna leiab ta uuesti oma koduvärava, kui oli küllalt kõndinud kadunud poja teed.

Nagu ümberekselnud Olli, on ka ta isa ja ema varustatud murduva karakteriga: „Vaata, Olli, enne sinu kadumist olin isekas naine, kes mõtles ainult oma laste ja oma kodu õnne peale. Kui sina olid ära, avanesid mu silmad nägema muudki, ja nüüd armastan kõiki lapsi, eriti neid, kes on kehvad“ (lk. 245). Olli äraolek on ema loonud ümber: tast on saanud kõikide laste armastaja, ka kehvikute.

Nii mõnegi kõrvalisegi isiku vastu näitab autor oma „Olli elukoolis“ erapoolikust. Valguse ja varju suhetes puudub sageli eepiline objektiivsus. Nii elab Stokholmi halb kingsepp Simolin mustas urkas, kuna Helsingi kingsepp Jokela „ei salli mustust ka kingsepatöös“. Idealiseerituna tundub ka tänavapoisikese Renne-Pelle suur sõprus ning sügav nähtustest arusaavus. Aga peale sihilikkude võ-

tete, kunstiliselt põhjendamatu kontrastimise karakteristikais tarvitab autor headuse jaldamiseks liiga palju valet ning pettust ja sellele polaarseid vastandvärvingut — liiga esilepüüdvaid usulisi motive: „Taevaisa on ise olnud su õpetaja ja on valjusega kohelnud oma õpilast“ (lk. 241).

Kokku võttes võiks öelda, et Anni Swan'i „Olli elukool“ on kadunud poja temaatiline variant, mis on hoiatavaks ning juhtivaks lugemiseks lastele, kes rumalutasa on sageli tunglemas varakult enese teedele. See on juhtmotiiviline kõlblusekiri noorsoole.

„Peeter Šlemiili kummaline lugu“ on muinsetele motiividele rajatud looke kaotatud varjust ja imesaapaist (seitsmepeni-koorma-saapad). Kompositsiooni laadilt on see lugu memuariline minajutustus, mis on pühendatud jutustava tegelase Šlemiili sõbra Chamisso (autori) kaudu „paljudele inimestele õpetuseks“.

Kummalise loo kandja Peeter Šlemiil vahetab oma kauni varju „Fortunaati õnnekoti“ vastu. Too õnnekukkur on tühjaksammutamatu rikkuse allikas, ent ka vältimatu õnnetuse tegur. Kõikjal märgatakse mehe varju puudumist, varjutu olek valguses takistab armuühendusse astumist kaunitariga metsamajas. Pilge saadab Šlemiili ja halli mehikese — Kurja, nüüdse varju omaniku avatelu uuele patule — hinge müümisele varju vastu. Oma õnnetuse tipul heidab Šlemiil kõliseva kukru kuristikku. Tast saab rahatu ja varjutu rändur.

Kineetilist paigavahetust faabulas võimaldab jutustfise teine muinasmotiiv: imesaapad. Šlemiil saab nende kiirjalatsite omanikuks, rändab kõik kontinendid läbi ja taotleb teadlase kutset suurte käsikirjade koostamisel.

Chamisso Šlemiili-lugu on huvitavalt ja ühtlasi muinasjutu-motiivide teatava täpsusega esitatud. Jutustises on pinevusepunkte ning oma traagika-astmikki ei puudu. Ühtlasi on see kummaline lugu ka õpetlik lugu. Seda varjuta elamist võime endile sümboolselt mitmeti interpreteerida. Ja ilmne õpetlikkus on juhtivas lõppmotiivis: „Sina aga, mu sõber, kui tahad elada inimeste seas, austa esijoones varju ja siis alles raha“ (lk. 90).

Käsiteldud teoste lõppkokkuvõttena võib märkida selle noorsookirjastiku sobivust meie noorele lugejale. Vaadeldud teoste valik on sündinud enam eetilise-õpetlikel kui esteetilisil kaalutusil, sest mõneski raamatus esineb ilmne kõlblusepärase juhtmotiiv ning positiivsusse murdud karakteristik (Olli elukool). Ent sellele märgitud sihilikkusele vaatamata võime neid raamatukesi ometi soovitada.

Lõppmärkusena lubatagu tähendada, et Õpetajate Liidu kirjasfised peaksid olema keeleldasa laitmatud. Neis raamatukestes esinevad aga nii mõnedki normatiivse keele seisukohalt märgendavad kõrvalkaldumised. Järgnegu siin mõned üksikud korrektsoonid.

Beethoven: lk. 8 akkordid p. o. akordid, lk. 15 lasi p. o. laskis, lk. 70 j. m. kojamaršal p. o. kojamarssal, lk. 78 heroiline p. o. heroiline.

Pagan Otoo: lk. 6 j. m. Meksikosse p. o. Mehhikosse, lk. 11 j. m. reahonoraar p. o. -honorar.

Olli elukool: lk. 20 j. m. lasime p. o. laksime, lk. 87 julend p. o. julgend ~ julgenud, lk. 91 Meksikosse p. o. Mehhikosse, lk. 215 adressisid p. o. aadressisid, lk. 216 j. m. vaksali (ill.) p. o. vaksalisse.

Peeter Šlemiili kummaline lugu: lk. 41 õnsalt p. o. õndsalt, lk. 48 läbistasin ja hoie p. o. läbisin ja oie, lk. 62 kõneledes p. o. kõneldes, lk. 80 mägestikud p. o. mäestikud.

A. Vaigla.

Eesti Rahva Muuseumi juhte.

Muinasteaduslike kogude juht. Kirjutanud H. Moora. Eesti Rahva Muuseumi väljaanne nr. 27. Tartus 1927.

Käesolev juht on määratud E. R. Muuseumis (Raadil) väljapanud muinasteaduslike kogudega tutvustamiseks. Mainitud kogud, mis 1927. aasta lõpul üldsusele avati, on paigutatud kahte ruumi. Esimene tuba sisaldab kivi-, pronksi- ja keskmise raua-aja leide, teine — noorema rauaaja ja ajaloolise aja alguse esemeid. Oma koosseisult on kogud huvitavad selle poolest, et nad esitavad esmakordselt süstemaatiliselt eesti alalt leitud muinasteadusliku materjali, alates vanema kiviajaga ja lõpetades ajaloolisega. Esemelike kogusid täiendavad linnamäe jäljendid, diapositiivid ja levimiskaardid eriaegadelt. Vaatekogud on korraldatud kappidesse ja vitriinidesse leidude kaupa, millises järjekorras nad leiavad käsitlemist ka juhis.

Juht on mõeldav esmajoones täpsa asimaterjali esitajana, kuid käesolevaga on autor astunud sammu kaugemale ja teinud enesele tänuväärt ülesandeks, viia vaatlejat lühikeste ekskursioonidena asja tuuma juurde. Nii on antud iga asja sissejuhatusena asjast lühike, kuid terviklik ülevaade ja viidatud siin-seal naabritelegi. Samuti leidub tähtsamate leidude kohta lühemaid kommentaare. Juhi väärtust lisandavad veel joonised üksikesemest ja kaardid. Brošüüri eesotsas leidub ülevaatlik tabel muinasaja järkudest.

Seesugusena on juht õige käepärane sellelegi osale vaatlejaile, kes ei oma spetsiaalsemaid teadmisi muinasteadusest, kuid asjast siiski ühel või teisel viisil huvituvad (näit. õpetajad, ekskursioonide juhid või muud asjaarmastajad). Juhi kasutamisel ei jää kogud vaatlejaile aina eluta esemetekoguks, vaid selle bil saadakse ajajärkudest elavam ja piltlikum kujutus.

Rahvateaduslike kogude juht. Kirjutanud J. Manninen. E. R. Muuseumi väljaanne nr. 29. Tartus 1928. (Führer durch die ethnographischen Sammlungen von dr. J. Manninen. E. R. Muuseumi väljaanne nr. 31. Tartus 1928.)

Juht on valminud 1927. a. detsembris avatud etnograafiliste vaatekogude tutvustamiseks E. R. Muuseumis Tartus. Juhis on käsitlust leidnud kogu kodumaaline etnograafiline osakond, peale ühe toa (tuba 1. siiberkapiga), mis oli sel ajal veel korraldamata. Et mainitud siiberkappi asetatud tekstiilesemel on oma väljapanemisviisilt suurele üldsusele suletud ning mõeldav eeskätt õppe- ja teaduslike kogudena, siis võib juhti seesugusena pidada käsitlusulatuselt täielikuks.

Etnograafilised vaatekogud on korraldatud kahel alusel: tekstiilid topograafiliselt (maa- ja kihelkondade kaupa, välja arvatud üks tuba) ja muud asjad tüpoloogiliselt. See korralduse kaheksugusus ilmneb muidugi ka juhis esitatud ainestikus.

Võrreldes muinasteaduslike kogudega on etnograafilised vaatekogud arvuliselt palju suuremad. Sellest on tingitud ka eelmisest umbes kolm korda tusedam juht.

Ainestiku käsitlusel on silmas peetud sama meetodit kui eelmiseski, põigates siin-seal sageli kuiva „statistika“ juurest lühikestele, kuid huvitavatele ja ülevaatlikkudele lektiüridele. Viimased on muust tekstist kergemaks eraldamiseks trükitud peenema kirjaga. Eestikeelses väljaandes on mõne eseme või esemerühma seletuse puhul pealegi juhatusi vastavasse kirjandusse. Nii on tutvustatud samal ajal ka muuseumi üritusi sel alal.

Võttes arvesse juhi üldist kogukust (eestikeelne 134, saksakeelne 154 lehekülge), selle illustratsioonirikkust (eestikeelses 96 pilti ja levimiskaarti, saksakeelses 100 + Eesti maa- ja kihelkondade-kaart) ja juba mainitud seletusi, saame raamatukese, mis ületab tavalise muuseumijuhhi mõiste. Teataval määral saab teda iseseisva teosena kasutada väljaspoolgi Eesti Rahva Muuseumi kogusid (kaardid, pildid, murdesõnad jne.).

Puudusena tundub eestikeelsel väljaandel sisujuhataja puudumine. Samuti ei oleks raamatu lõpus üleliigne olnud Eesti kaart, nagu saksakeelseski väljaandes.

E. R. Muuseum on oma tehniliselt puhtalt ja teaduslikult läbiviidud väljapanekutega leidnud üldist tunnustamist nii kodu- kui välismail. Sama tunnustamisväärse töö on teinud mõlemad väljapanemisi juhitud teadusemehed — juhtide autoritena.

Trükitud juhtidel on muuseumide juures määratu tähtsus, kui arvestada seda energia-kokkuhoidu, mis kuluks ametnikkude-juhtide tööjõu näol, eriti meil, kus tööjõud pealegi piiratud. Hea trükitud juht suudab aga täita peaaegu sama ülesande, kui see keeleliselt ainult on kõigile kättesaadav. Kuna väliskülaste vool muuseumis näitab iga aastaga tõusu, oleks muuseumi seisukohalt ainult tervitatav, kui juhid ilmuksid veel paaris suures Euroopa keeles.

G. Ränk.

Aleksander Kurvits: Raamatukogu ja vabahariduseföö. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1929. 143 lk. Hind 2 kr. 50 s.

Raamat on eriti meie ajal omandanud suure tähtsuse haridusevahendina; seepärast on mõistetav, et moodne riik, olles huvitatud kodanikkude tulunduslikust edasijõudmisest, püüab raamatut kui selle edasijõudmise alust teha kättesaadavaks rahva laiematele ringkondadele. Vähe sellest, ta püüab raamatut rahva juurde viia, rahvast õpetada raamatut vääriliselt hindama ja otstarbekohaselt kasutama. Mainitud ülesannete taotlemiseks asutab ta vajalikul arvul avalikke raamatukogusid, mis on 20. sajandil võitnud kooli kõrval silmapaistva koha rahvakultuuri kolletena.

Ka Eestis on iseseisvuse jooksul raamatukogunduse arendamiseks võrdlemisi palju tehtud. Nii pandi juba 1925. a. maksma avalikkude raamatukogude seadus, millega riik kohustab omavalitsusi asutama ja üleval pidama avalikke raamatukogusid. Ta toetab neid omalt poolt ka aineliselt, ja kuigi mitte suurte, siiski meie oludes küllaldaste summadega. Selle seaduse alusel on Eestis loodud võrdlemisi tihe raamatukogude võrk, millesse, kaasa arvatud osakonnad, kuulub umbes 800 raamatukogu. Olgugi et suurim osa neist on koostiselt väikesed, on edu ometi tähelepanvav, sest enne iseseisvuse tulekut küündis meie raamatukogude arv vaevalt 50-ni. Ja et raamatukogud on väikesed, pole veel pahe, sest üldiselt tunnustatud on tõsiasi, et väike, kuid asjatundlikult koostatud raama-

tukogu suudab rohkem korda saata kui suur ajanõudeid ignoreeriv ja halvasti juhitud raamatukogu.

Nii võiksid meie maa-raamatukogudki muutuda juba lähemas tulevikus rahva tõusu peamiseks teguriks. Et nad aga selleks tõesti saaksid, on vajalik, et nende korraldamine ja juhtimine, ühe sõnaga — raamatukoguhoidmine rajataks kindlale alusele.

Kahjuks on meie raamatukogunduse nõrgemaks küljeks just raamatukoguhoidmise (raamatukoguõpetuse osa, mis käsitleb raamatukogu suhteid raamatukoguhoidja ja lugejaskonnaga) puudulik korraldus: avalikkude raamatukogude seadus pole loonud raamatukogundust juhtivat asutist ega leidnud tarvilikuks nõuda raamatukoguhoidjalt üld- ega kutseharidust. Nii et meie avalikkude raamatukogude juhatajaiks võivad olla, ja ongi, algkooliharidusega isikud. Kuid mida suudab pakkuda teistele isik, kellel enesel puuduvad teadmised? Kuidas võib ta õpetada teisi? Ta võib küll olla raamatute laenutajaks, aga ta pole kaasaja nõuetele vastav raamatukoguhoidja, kelle ülesandeks peaks olema äratada lugejaisvaimlisi huvisid ja juhtida neid kirjanduse valimisel ja lugemisel.

Siiski ei või öelda, et meil raamatukoguhoidjate kutsehariduse levitamiseks pole senini midagi tehtud, sest juba 1923. a. alates korraldab Haridusministeerium raamatukoguhoidjaile lühiajalisi kursusi kindla õppekava järgi. Neid on korraldanud veel Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing kui ka Kindralstaap, ja 1927. a. on raamatukogundus võetud ülikooli õppeaineks. Sellest on näha, et meilgi on raamatukoguhoidjate kutsehariduse vajalikkus osalt tunnustamist leidnud.

Ehkki kursuste lühike kestus võimaldab tutvustada neist osavõtjaid vaid pealiskaudselt raamatukogunduse tehnikaga, mille tõttu pole otsesed tulemused just hiilgavad, ei tohi nende kursuste saavutisi siiski liiga madalalt hinnata, sest nad avavad raamatukoguhoidjaile uusi perspektiive, ergutavad süvenema oma alasse ja end edasi harima vastava kirjanduse abil.

Raamatukogundust käsitlev kirjandus aga on meil väga puudulik. Enne maailmasõda ilmunud K. Einbundi brošüürid „Raamatukogud ja nende asutamine“ ning „Rahvaraamatukogude sise- mine korraldus“, mis omal ajal neile pandud ülesandeid täitsid, on vananenud ja omavad veel vaid ajaloolist väärtust. Nii tuleb arvesse üksi A. Sibul'a 1926. a. ilmunud „Raamatukoguhoidja käsiraamat“ ja mõned tõlked, nii E. Faguet' „Kuidas lugeda“, Ch. Richardson'i „Raamatute valikust ja sellest, kuidas neid lugeda“, et nad tooksid meile kasu“ ja S. Smiles'i „Läbikäimisest raamatutega“. Neist sisaldab vaid A. Sibula teos kõige vajalikumat raamatukoguõpetusest, kuna teised selgitavad, kuidas ja milliseid raamatuid lugeda.

A. Sibula „Raamatukoguhoidja käsiraamatule“ on nüüd lisaks ning täienduseks ilmunud A. Kurvits'a „Raamatukogu ja vabaharidusetöö“.

Teos on määratud küll „käsiraamatuks raamatukogujuhatajaile ja raamatukogude nõukogude ja toimkondade liikmetele ning vabaharidusetegelastele“, nagu autor lausub eessõnas, kuid propageerides raamatut ja raamatukogu väärrib ta kahtlemata laiemategi ringkondade tähelepanu.

Ta käsitleb raamatukogunduse alalt peamiselt neid küsimusi, mis baseeruvad raamatukogude seadusel ja Haridusministeeriumi määrustel, riivates raamatukoguhoidmist ja raamatukogu korralda-

mise puht-tehnilisi küsimusi vaid mööda minnes seal, kus see autori arvamuse järgi tarvilik.

Raamatukogu asutamist ja korraldamist selgitavad üksikasjaliselt peatükid: Raamatukogu asutamine ja võrgu korraldamine; Ainelised võimalused raamatukogude ülevalpidamiseks ja tegevuse arendamiseks; Raamatukogu asupaik, ruumid ja sisseseade; Raamatukogu nõukogu ja toimkond; Lugemistuba; Laste raamatukogu, — kuna raamatukoguhoidmisele on pühendatud järgmised peatükid: Raamatukogu hariduse-kasvatuseasutisena; Raamatukogujuhataja ülesanded ja ettevalmistus; Raamatukogu tegevuse põhimõtteid kirjanduse kasutamise alal; Raamatute hoidmine ja kaitse; Raamatukogu tegevuse põhimõtteid kirjanduse nõutamise alal; Raamatukogu tähtsuse selgitamine ja hea kirjanduse levitamine. Teose lõpposas selgitatakse koduse raamatukogu tähtsust ning kodumuseumi asutamise vajadust ja antakse juhatusi, kuidas korraldada raamatukogude ning haridusliikude seltside koostööd ja järelevalvet raamatukogude tegevuse üle. Lisaks seadused, määrused ja korraldused. Igatahes avalikkude raamatukogude tegelasile väga kasulik raamat.

Silmapaistvaid puudusi teoses ei leidu. Kui autor kaitseb mõnes küsimuses seisukohti, mis raamatukoguteaduse seisukohalt vastuvõetamatud (nii näit. raamatukogu nõukogu kompetents kirjanduse nõutamisel), siis on see ju tingitud avalikkude raamatukogude seadusest, mida autor üldse püüab tõlgendada käesaja teaduse nõuete kohaselt. Teose nõrgemaks küljeks võiks lugeda ehk ebaühtlust üksikute küsimuste käsitlemisel, mille tõttu üksikute peatükkide vahel puudub vajalik side, näit. käsitletakse raamatukogu asutamist teose alul ja lõpul, kuna vahepealsed peatükid käsitlevad valitud küsimusi raamatukoguhoidmise alalt.

Peatükis „Raamatukogu tegevuse põhimõtteid kirjanduse nõutamise alal“ loendab autor mõningaid eesti bibliograafilisi töid, kuid väga puudulikult. Siin oleks kasulik olnud mainida kõiki bibliograafilisi töid, mida ei loenda A. Sibul'a „Raamatukoguhoidja käsiraamat“ ja mis on ilmunud peale 1926. a., nagu „Täielik eesti raamatuturu kataloog“ j. t. Ka ei saa pooldada autori poolt välja-töötatud raamatukoguhoidjate kursuste minimaalkava, milles kõrvalained — kasvatuseteadus, psühholoogia ja vabahariduse-töö — omandavad peaaegu silmapaistvama kooha kui raamatukogu-õpetus. Raamatukoguhoidmise puudumine kavas on seletatav küll vist arusaamatusega. Kuid milleks võtta raamatukoguhoidjate kursuste kavasse kasvatuseteadust ja psühholoogiat? Kuigi nende tähtsus on ilmne, on nad lühiajalisel kursusel liigsed juba sellepärast, et raamatukogu ja koolitöö meetodid üldiselt erinevad.

Teoses oleks tahtnud näha kooli ja raamatukogude vastastikuste suhete üksikasjalisemat selgitamist. Kui see koostöö peab avalduma peamiselt selles, et „koolijuhataja ja õpetajad annaksid raamatukogujuhatajale nõu ja juhatusi õpilaste osavõtmise kohta raamatukogu tegevusest“, siis oleks sellest vähe, sest et väga küsitava väärtusega on need juhatused, mis võib anda õpetaja, kes ise enamasti vähik raamatukogunduse küsimusis.

Lõppeks juhin tähelepanu järgmisele ebatäpsusele, mis esineb ka A. Sibul'a käsiraamatus ja seepärast mõjub eriti ebameeldivalt; nimelt pole K. Einbund'i 1912. a. ilmunud brošüüri tiitel mitte „Rahvaraamatukogud ja nende asutamine“, vaid „Raamatukogud ja nende asutamine“.

Üldiselt väärrib teos haridusetegelaste tähelepanu ja ta ei tohiks puududa ühegi avaliku raamatukogu koostises.

Ed. Vigel.

Botaanika oskussõnastik. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus, 1929. 60 lk. Hind 1 kroon 75 senti.

H. Riikojä — J. Veski: **Eestikeelseid zooloogilisi oskussõnu.** K.-ü. „Loodus“ Tartus 1930. 216 lk. Hind 8 krooni.

Nagu muudes teaduseharudes, sai ka loodusteaduses eesti ülikooli loomisega paratamatuks sihikindel eesti teadusliku keele kujundamine. Eeskätt oli tarvis redigeerida sinnamaani keeles tarvitusel olnuid, veel suuremal määral aga luua uusi, alles puuduvaid oskussõnu. Teadusliku ja õppetöö kõrval ongi seda tehtud igas teaduskonnas. Vaadeldavad kaks sõnastikku esitavad meile selle töö tulemusi botaanika ja zooloogia alal.

Kumbki sõnastik sisaldab tähelepanndava hulga oskussõnu — botaaniline üle kahe tuhande, zooloogiline koguni kümne tuhande ümber. Viimase sõnastiku koostamisel näib töötatud olevat suurema hoolega kui esimese puhul. Peale suurema sõnade arvu avaldub see ka seletuste rikkalikumas esinemises. Tõlkides näiteks „atavism“ sõnaga „kõukumine“ või „kõukumus“ tuuakse seletus, et see on tuletatud sõnast „kõugud“, mille tähendus „kauged esivanemad, Ahnen“. Igatahes on kummagi sõnastiku ilmumisega loodud kindel alus teadusliku keele edasiseks arenemiseks.

Sõnastikkude koostajad ei ole arvamisel, et nende töö avaldamisega bioloogiline terminoloogia lõplikult on fikseeritud. See töö nõuab veel täiendusi ja parandusi, milleks oodatakse kaasabi sõnastikkude tarvitajailt, kas või ainult kriitika näol. Nende sõnastikkude võrdlemisel selgub, et neid tõepoolest ilma kriitikata tarvitusele ei saa võtta.

Kõige pealt puutub silma vaadeldavate sõnastikkude täielik kooskõlastatus. Botaanikas ja zooloogias on palju ühiseid mõisteid, ja loomulik oleks nende jaoks ka ühine terminoloogia. Kõne all olevad sõnastikud on aga valminud lahus ja selle tagajärjel leiame paljudki ühised mõisted väljendatud olevat täiesti lahkumisevalt. Näiteks on tõlgitud: Befruchtung botaanilises sõnastikus — sugutamine, sugutus, zooloogilises — seemendamise, seemendus, viljastamine, viljastus; lamella bot. kile, lamell, zool. lamell, õhik; Strang bot. juhe, zool. vääti; Verlauf bot. käik, zool. kulg; Vakuole bot. mahlaruum, vakuool, zool. kublik; Zustand bot. olek, seisukord, zool. seisund; Stichprobe bot. näiteproov, zool. huupikats; Vererbung bot. pärimine, pärimus, zool. pärandamine, pärimine, pärilikkus; Zusammensetzung bot. koosseis ja kokkuseade, zool. koostus, kooste ja koostis.¹⁾

¹⁾ Mõnesugused erinevused kõnealustes sõnastikkudes on tingitud kahest põhjustest: 1) „Botaanika oskussõnastiku“ käsikiri koostati juba mitme aasta eest ja võeti sellisena kohe praktilisele tarvitamisele, „Eestikeelsed zooloogilised oskussõnad“ valmisid aga hiljemini ja võisid siis kasutada ka hilisema tuletamistö paremusi; 2) esimese sõnastiku koostajaskond pooldas oskussõnade kinnistamisel alal-

Ei saa nõus olla ka vulgaarse ja koomilise maiguga sõnade tarvitamisega. Selles mõttes on täiesti vastuvõetamatud „ajuvatsake“ ja „südamevatsake“. Kummagi mõiste jaoks on olemas vanemad ja täiesti kohased nimetused: „ajuõõs“ ehk „ajukamber“ ja „südamekamber“. Nende asendamist uute sõnadega põhjendatakse sooviga, liitsõnade moodustamisel täpsamalt jälgida ladinakeelset terminoloogiat: luua põhimõistele vastav sõna ja tarvitada seda kõigis ühendites. Käesolevas näites oleks selleks põhimõisteks „ventriculus“, mille täppis tõlge on „vatsake“; sellest tuletatakse siis „ventriculus cordis“ — „südamevatsake“ ja „ventriculus cerebri“ — „ajuvatsake“. Sõnastiku koostajad on lootnud sellega luua järjekindlust ja süsteemi, mis annaks terminoloogiale vajaliku täpsuse. Nagu näeme, on siin aga saavutatud täiesti vastupidine resultaat: arusaadavad ja mõistet hästi edasiandvad terminid on asendatud uutega, mis just võõraid assotsiatsioonide kaasa toovad.

Oskussõnade loomisel ja korraldamisel peaks üldse oldama rohkem alalhoidlik. Üldiselt tuntud ja vähegi vastuvõetavaid oskussõnu ei maksaks kergel käel asendada uutega. Kujuteldagu seda vaeva ja aega, mis kulub, enne kui keelemeistrite kabinetist tuleb uus sõna jõuab saada omaseks kõigile. Sellest seisukohast lähtudes võib kahelda, kas maksis näiteks sõna „pärvus“ (Vererbung) asemele hakata looma uusi. Kas tõesti see, mida senini kujutlesime, tarvitades sõna „pärvus“, on eristuv sellest, mida kujutleme, kui ütleme „pärimus“ või „pärilikkus“? Või kas oli „pärvus“ tuletatud eesti keelele mittevastaval viisil? Uute sõnade loomisega pole sel juhul saavutatud mõiste paremat väljendamist, vaid on terminoloogia korraldamise asemel tükiks ajaks tekitatud kaos.¹⁾

Ilma kahjuta oleks vist võidud välja jätta sõnad, nagu: kuulmisriist, nägemisriist, hingamisriistad, seedimisriistad jne. Jätkuks nendega paralleelselt toodud vormidest: kuulmisorgan ehk kuulmiselund, nägemiselund jne. Pole kasu ka sõnamonstrumitest nagu „kiudnikusetustama“. Tarvitatagu siin juba võõrsõna „defibrineerima“ või kahte sõna — „kiudnikust vabastama“.

Lõppeks tuleks märkida veel ühtlusetust võõrsõnade transkribeerimisel. Botaanilises sõnastikus leiame „(t)sügoot“, zooloogilises — „zügoot“. Üldse näib kreeka ζ olevat täht, mida keeleteadlased alati ühte viisi transkribeerida ei taha. Käesolevais sõnastikeski leiame teda kolmel kujul: z-na, näit. zooloogia, ts-na, näit. ritsopood, s-na, näit. ensüüm. Milleks see mitmekesisus, jääb mittekeeleteadlasele arusaamatuks. Kas ei võidaks kirjutada ühtlaselt: zooloogia, rizo-pood, enzüüm?²⁾ Ka z esineb pea k-na, näit. kefalotooraks, pea ts-na, näit. tsentriool²⁾.

hoidlikumat suunda, teise autorid aga uuenduslikumat. Säärasele maadvõtnud suunaerinevusega tuleb ometi paratamatult leppida, kui üldse tahetakse oskussõnade juurdumisele edu ja pinda tagada. Osa differentse kõrvaldab juba aeg.

J. V. Veski.

1) Vrd. alamaljargnevat A. Valdes'e kirjutist „Kahe oskussõna selgituseks“.

„E. K.“ toim.

2) Häälendamisele vastavalt oleks õige kreeka ζ kirjutada meil dz-na. Aga et see kirjutuseviis eestis pole kodunenud, selle asemel aga kõnealune täht saksa keele kaudu meil ts-na hääldatavaks on

Mainitud väikesed puudused ei suuda aga vähendada tehtud töö positiivset väärtust. Jääb ainult soovida, et mõlemad sõnastikud leiaksid teed laiematesse ringkondadesse ja et peagi kaoks praegune ebaloomulik seisukord, kus alg-, kesk- ja ülikool igaüks tarvitab oma terminoloogiat.

Aug. Vaga.

Kahe oskussõna selgituseks.

Omal ajal oli ladinakeelses anatoomia-terminoloogias suur segadus. 1894. a. Baselis toimunud anatoomidekongressil fikseeriti ühtlane anatoomiline nomenklatuur, mis on aluseks praegusaja anatoomilistele käsiraamatuitele ja tööle.

Anatoomias on tegemist mitmesuguste õõnsate moodustistega. Oma kujult ning ehituslaadilt on neid mitut liiki ja igale liigile on Baseli nomenklatuuri järele kinnistatud oma kindel nimetus: *ampulla*, *antrum*, *atrium*, *camera*, *cavum*, *cavitas*, *excavatio*, *sinus*, *ventriculus* jne. Neid ei või üksteisega segada. Mitmeid neid nimetati eesti keeles ühte viisi k o o p a k s: *antrum* = koobas, *cavum* = koobas, *excavatio* = koobas, *sinus* = koobas, *ventriculus* = koobas. Säärane asjaolu on segavaks raskuseks teaduslike tööde kirjutamisel ja ka akadeemilisel pedagoogilisel tööil. Käies põhimõtte järele — igale mõistele oma nimetus, on nüüd vastavalt kindlale ladinakeelsele nomenklatuurile kinnistatud muu seas ka õõnsate moodustiste eestikeelsete oskussõnad: *antrum* = k o o b a s, *camera* = k a m b e r, *cavum* = õ õ s [õõne], *cavitas* = õ õ n s u s, *excavatio* = õ õ n e s t i s, *sinus* = u r g e [urke], *ventriculus* = v a t s a k e jne.

Südame õõnsate moodustiste suhtes võib tähendada, et kui südamel nimetatakse seda osa, kuhu veri voolab suurtest soontest tulles, k o j a k s, siis loomulikult järgmist ruumi peaks kutsuma k a m b r i k s, vastavalt elumaja jaotusele — õuest sisse astudes esiteks k o t t a ja sealt edasi k a m b r i s s e. Vanema ladinakeelse nomenklatuuri järele nimetati südamel seda ruumi, kuhu veri pääseb kõige enne sissevoolamisel, *atrium*'iks, mis tähendabki eesruumi või koda, ja järgmist ruumi — *camera*'ks (= kamber). Baseli nomenklatuuri järele on jäänud küll *atrium* (= koda), kuid *camera* (= kamber) on asendatud sõnaga „*ventriculus*“. Ka sõna „*camera*“ on Baseli nomenklatuuri järele tarvitatud, kuid ainult silmal: *camera oculi* = s i l-

saanud, siis on tekkinudki eesti ortograafias ses suhtes aja jooksul kobamisi — z, ts ja (enam eestistatult) s näol. Tuleks suunata küll sinnapoole, et ζ transkribeeritaks meil s-na; nii siis: ensüüm, risopood, sügoot, sooloogia. Aga enne kui kõik tarvitajad harjuksid sellele üksmeelsusele suunduma, kulub vist küll veel palju aega. Nii siis mitte just keelemeeste ühtehoidumatuses ei peitu kõnealuse küsimuse suhtes lahkeli, vaid see on olnud otse teistele keeletarvitajatele armsaks saanud harjumusest.

Teatavalt juhtumel on ladina c hääldamine minevikus meie keelde istutatud ts-na ja seesugusena siin sügavalt juurdunud; seepärast jääb säärane hääldamine edaspidisekski kindlasti püsima, nõudes ka vastavat transkribeerimist; sel põhjusel siis ikkagi: tsentriool, intsest, tsiteerima jne. Eestistumisel võib see ts areneda küll s-ks, mitte aga enam k-ks.

J. V. Veski.

m a k a m b e r. Sõna „*ventriculus*“ tähendab eestikeelses tõlkes „väike kõht“. Mitte ainult südamel ei ole *ventriculus*'ed, vaid ka mõnel teisel elundil (aju, kõri).

Sõna „*v a t s a k e*“ vastab sisuliselt täiesti ladinakeelsele sõnale „*ventriculus*“. See sõna ei ole sugugi vulgaarne. Tuletagem meelde, et mitmedki meie uued sõnad on paistnud omal ajal tarvituselevõtmisel koomilisina ning nendega on tehtud nalja, kuid nüüd on nad kodunenud täiesti tõsiste sõnadena.

Sõna „*p ä r i l i k k u s*“ osutub väga otstarbekohaseks sõnaks niihästi arstiteaduses kui üldse bioloogias. Kui neid haigusi, vaimumadusi jne., mis sugu teel vanemalt lastele edasi antakse, vaadelda *v a n e m a t e* seisukohast, siis kõneleme, et vanemad *p ä r a n d a v a d* lastele haigusi, kui aga *l a s t e* seisukohast, siis — lapsed *p ä r i v a d* vanemalt haigusi. Eestikeelne sõna „*p ä r i v u s*“ tähendab ainult võimet *p ä r i d a*, s. o. vanemalt saada, — see on mõistet ühekülgselt väljendav sõna. Saksakeelne „*Erblichkeit*“ ja venekeelne „*наследственность*“ on selle poolest paremad, et nad ei väljenda ühekülgselt ei pärandamist ega pärimist, vaid näitavad üldse asjaolu, kus on tegemist pärandamise ja pärimisega. Selles mõttes on eesti keeli väga kohane „*p ä r i l i k k u s*“. Pärilikud haigused (*erbliche Krankheiten*) on niisugused, mida vanemad võivad pärandada oma järglasile ning järglased pärida oma vanemalt. Samas tähenduses leidub „*pärilik*“ ka Wiedemann'i sõnaraamatus.

A. Valdes.

Üleskutse.

Dr. Jakob Hurt hingab 23 aastat hauas, ta tegevuse mälestused on alles kogumata, ta elulugu kirjutamata. Dr. Fr. R. Kreutzwald on ühes kirjas, mis ta Ado Reinwald'ile „Ilissa“ tallu kirjutanud, Hurda kohta öelnud: „Ei kannaks härra Hurt mitte „*musta mantlit*“, siis oleks tema kõige heledam küünal isamaa altaril.“ Selle „*musta mantli*“ mehe eluloo kirjutamisele olen asunud ja palun nüüd kõiki, kõiki, kel on kokkupuutumisi, isiklikke või kaudseid, minu äiaga olnud, mulle märkusi ja teateid saata, olgu nad mõrud või magusad, kiitvad või laitvad. Palun ja ootan sõnumeid Hurda sünnikülalt Himmastest ja Põlvast, siis Otepääst ja teistest Lõuna-Eesti kihelkondadest, kus ta sageli on liikunud, siis Tartust, Viljandist, Tallinnast, Peterburist ja teistest linnadest, kohtadest ja paikadest, kus ta iganes on käinud, töötanud, kõnelnud ja mälestusmärke jätnud. Tahan iga sõna ja tähenduse eest tänulik olla, mille varal kas valgus või vari Hurda isiku ja ta tegevuse peale võiks langeda.

Palun kõiki Eestis ilmuvaid ajalehti mu palve oma lugejate ette kanda.

Saadetisi palun võimalikult viivitamata minu aadressil teele saata, saatja eesnime ja perekonnanime lahkesti üles märkides, samuti elukohta ja siis aega, millal ja kus kokkupuutumisi ja kogemusi Hurdaga on olnud.

Valgejõe postiagentuur Harjumaal.

A. Mohrfeldt.

Vastutav toimetaja : J. V. Veski. Väljaandja : Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1930.

„Eesti Naine“
naiste ja kodude ajakiri.

Hinnata kaasanded

„Väikeste Sõber“
ja lõike- ning mustri-leht.

Tutvunege „Eesti Naise“ sisuga, siis
olete tema sõber ja lugeja.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused,
üksiknumbreid saab kõikidest raamatu-
kauplustest ja ajalehtede müüjailt.